

HÁSKÓLI ÍSLANDS
FÉLAGSVÍSINDASTOFNUN
GÍMLI SÆMUNDARGÖTU 10 - 101 REYKJAVÍK

ÍFRÓTTIR Á ÍSLANDI

umfang og hagræn áhrif

Áfangaskýrsla 2015

Íþróttir á Íslandi - umfang og hagræn áhrif
Áfangaskýrsla, Reykjavík 2014

höfundar: Þórólfur Þórlindsson, Viðar Halldórsson
Jónas Hlynur Hallgrímsson, Daði Lárusson, Drífa Pálín Geirs
Útgefandi: Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands
Prófarkalestur: Svanhildur Steinarsdóttir
Útlit: Björg Vilhjálmsdóttir

Skýrsla unnin að frumkvæði Mennta- og Menningarmálaráðuneytisins

Rit þetta má ekki afrita með neinum hætti, svo sem ljósmyndun, prentun, hljóðritun eða á annan sambærilegan hátt, að hluta eða í heild, án skriflegs leyfis útgefanda.

ISBN 978-9935-436-50-4

HÁSKÓLI ÍSLANDS
FÉLAGSVÍSINDASTOFNUN
GIMLI SÆMUNDARGÖTU 10 - 101 REYKJAVÍK

ÍÞRÓTTIR Á ÍSLANDI

umfang og hagræn áhrif

Áfangaskýrsla 2015

EFNISYFIRLIT

1. INNGANGUR	4
1.1. Skilgreiningar og afmörkun verkefnis	5
1.2. Um aðferðafræði og afmörkun verkþátta	8
2. HELSTU ÞÆTTIR VIÐ MAT Á UMFANGI ÍPRÓTTA	11
3. ÍPRÓTTAÞÁTTTAKA	17
3.1. Íþróttahreyfingin	17
4. HAGRÆNT GILDI OG UMFANG ÍPRÓTTA	27
4.1. Íþróttahreyfingin	28
4.2. Framlag sjálfboðaliða	34
5. AFREKSMENNSKA	37
5.1. Íslensk knattspyrna	38
5.2. Íslenskir atvinnumenn	39
5.3. Íslenski hesturinn	43
6. ÍPRÓTTATENGD FERÐAMENNSKA	44
6.1. Ferðamenska tengd einstökum íþróttaviðburðum	44
6.2. Forsendur og aðferðafræði mats á íþróttatengdum viðburðum	45
6.3. Valin dæmi um mat á íþróttaviðburðum	47
6.4. Aðrar íþróttiferðir	52
7. LÝÐHEILSA	55
7.1. Framlag íþróttta til lýðheilsu og forvarna	55
7.2. Áhættuhegðun ungmenna	57
7.2.1. Íþróttaiðkun, reykingar og munntóbak	57
7.2.2. Íþróttaiðkun og neysla ólöglegra vímuefna	60
7.2.3. Íþróttaiðkun og neysla áfengis	61
7.3. Hreyfing, offita og heilsa	63
7.4. Samantekt um lýðheilsuáhrif íþróttastarfs	66
8. OPINBER ÚTGJÖLD TIL ÍPRÓTTA- OG ÆSKULÝÐSMÁLA	68
9. SAMANTEKT	72
10. LOKAORÐ	76
11. HEIMILDIR	78

MYNDIR & TÖFLUR

Mynd 1, Útflutningur vöru og þjónustu	7
Mynd 2, Umfang íþróttá í nútímasamfélagi	15
Mynd 3, Þróun íþróttabátttöku í íþróttafélagi	19
Mynd 4, Yfirlit íþróttabátttöku í íþróttafélagi	20
Mynd 5, Íþróttabátttaka nemenda í 8.-10. bekk	21
Mynd 6, Heildarvelta	29
Tafla 1, Tekjur sérsambanda innan ÍSÍ árið 2012	30
Tafla 2, Gjöld sérsambanda innan ÍSÍ árið 2012	30
Mynd 7, Heildartekjur íþróttafélaganna innan ÍSÍ.	31
Tafla 3, Tekjur íþróttafélaganna árið 2012.	31
Tafla 4, Kostnaður vegna íþróttabátttöku	33
Tafla 5, Gjöld íþróttafélaganna árið 2012	34
Tafla 6, Beinir erlendar tekjur, íslensk knattspyrna árið 2012	38
Tafla 7, Útgjaldaliðir sem litið er til við mat á hagrænu umfangi íþróttaviðburða	46
Tafla 8, Fjöldi þátttakenda í Reykjavíkurmaraþoninu 2011	50
Tafla 9, Niðurstaða kostnaðarabatagreiðingar fyrir Reykjavíkurmaraþon 2010.	51
Tafla 10, Daglegar reykingar greindar eftir íþróttabátttöku í íþróttafélagi.	57
Tafla 11, Notkun munntóbaks 1x eða oftar sl. 30 daga eftir íþróttabátttöku í íþróttafélagi	58
Tafla 12, Þeir sem hafa notað hass, greint eftir íþróttabátttöku í íþróttafélagi	60
Tafla 13, Þeir sem hafa notað amfetamín, greint eftir íþróttabátttöku með íþróttafélagi	61
Tafla 14, Þeir sem hafa notað áfengi, greint eftir íþróttabátttöku með íþróttafélagi, Tilvísun fyrstu línu undir töflu (Sassin, o.fl., 2012)	62
Mynd 8, Hlutfall unglinga í 8.-10. bekk eftir því hvort þeir hreyfa sig þannig að þeir mæðist eða svitni eftir ástundun íþróttá hjá íþróttafélagi	64
Mynd 9, Líkamlegt heilbrigði nemenda í 9.-10. bekk eftir ástundun íþróttá hjá íþróttafélagi (þeir sem eru mjög sammála því að þeir séu í góðri líkamlegri þjálfun)	65
Tafla 15, Útlistun á flokkum opinberra útgjalda til íþróttá- og æskulýðsmála.	68
Mynd 10, Útgjöld ríkisins til íþróttamála (m. kr.). Byggt á gögnum Fjársýslu ríkisins	69
Mynd 11, Styrkir til íþróttá- og æskulýðsmála sveitarfélaganna. Heimild: Samband íslenskra sveitarfélaga	

1. INNGANGUR

Íþróttir eru fyrirferðamiklar í menningu og skipulagi flestra nútíma-samfélaga (Guttman, 2004a). Alþjóðavæðing þeirra og sterk hnattræn staða býður upp á áður óþekkt tækifæri fyrir fyrirtæki og einstaklinga. Flest bendir til þess að umfang íþróttar muni vaxa verulega á næstu árum. Í því sambandi má nefna að þátttaka í íþróttum hefur aukist svo mikið á síðustu áratugum að fræðimenn eru farnir að tala um íþróttavæðingu samfélagsins (Crum, 1991a, 1991b). Sífellt fleiri einstaklingar í öllum hópum samfélagsins stunda nú einhvers konar íþróttir (DeKnop, o.fl., 1996; Guttman, 2004a; Rannsóknir og greining, 2013; Tischer, Hartmann-Tews og Combrink, 2011). Þá hefur áhugi, umfjöllun og áhorf á íþróttaviðburði einnig aukist jafnt og þétt (Coakley og Pike, 2009; Gratton og Taylor, 2001). Það sama á við um framleiðslu á íþróttavörum, viðskipti og þjónustu hvers konar í tengslum við íþróttir (Gratton og Taylor, 2001).

Vaxandi umfang íþróttar hefur vakið áhuga fræðimanna, stjórnmalá-manna og sérfræðinga á því að rannsaka efnahagslega þýðingu íþróttastarfs (Coakley og Pike, 2009; Leeds og van Allmen, 2011). Mat á umfangi íþróttastarfs er hins vegar bæði vandasamt og viðamikili verkefni. Íþróttir tengjast mjög mörgum þáttum menningar og efnahagslífs sem gerir það að verkum að heildarmynd af umfangi og efnahagslegum áhrifum þeirra krefst þess að mörg svið starfseminnar séu athuguð samtímis (Gratton og Taylor, 2001). Í stuttu máli má segja að aukinn áhugi á efnahagslegu mikilvægi íþróttar fari saman með auknum skilningi á því hversu flókið og vandmeðfarið viðfangsefnið er.

Markmið þessarar skýrslu er að gera forathugun (pilot study) á umfangi og hagrænu gildi íþróttastarfs á Íslandi. Við skoðun skýrslunnar verður því að hafa það í huga að þetta er einungis forathugun. Í stuttu máli má segja að tilgangur skýrslunar sé að leggja grunn að frekari úttekt og rannsóknnum á stöðu og umfangi íþróttar á Íslandi. Hugmyndin með henni er að afmarka viðfangsefnið, leggja drög að aðferðafræði og kanna hvaða gögn eru aðgengileg. Annað meginverkefni þessarar forathugunar er að greina þá þætti íþróttastarfsins sem mikilvægt er að skoða nánar. Fyrri rannsóknir á umfangi og efnahagslegu gildi íþróttar benda eindregið til þess að erfitt sé að fjalla um hagrænt gildi íþróttar á heildrænan hátt eins og um eitt heildstætt og einangranlegt fyrirbæri væri að ræða (Gratton

og Taylor, 2001). Í stað þess er nauðsynlegt að brjóta viðfangsefnið niður í viðráðanlegar einingar, greina lykilþætti og fjalla um þá hvern fyrir sig. Það liggur í hlutarins eðli að forathugun sem þessi gefur ekki endanlegar heildarniðurstöður um hagrænt gildi íþróttar. Það er misjafnt eftir sviðum hversu erfitt er að afla traustra upplýsinga.

Í sumum tilvikum gefur forathugun sem þessi nokkuð endanlegar niðurstöður á afmörkuðum sviðum. Í öðrum tilvikum þarf mun meiri vinnu til þess að gera upplýsingarnar marktækar. Í flestum tilvikum er þó nauðsynlegt að vinna meira í tilteknum þáttum til þess að hægt sé að meta framlag þeirra á réttmætan og áreiðanlegan hátt. Með öðrum orðum þá er þessari skýrslu ekki ætlað að vera tæmandi úttekt á viðfangsefninu. Henni er ætlað að veita innsýn í fjölbreytta flóru íþróttastarfs hér á landi og leggja grunn að áframhaldandi starfi sem miðar að því að meta umfang og efnahagslegt gildi íþróttastarfs á Íslandi.

1.1. Skilgreiningar og afmörkun verkefnis

Í upphafi er mikilvægt að afmarka viðfangsefnið og skilgreina lykilhugtök. Það skiptir miklu máli í svona úttekt hvernig hugtakið íþróttir er skilgreint. Í íslensku hefur hugtakið lengst af verið notað í mjög víðri merkingu. Þannig er talað um að það sé mikil íþrótt að sigla beitivind eða yrkja gott kvæði. Það hefur heldur aldrei vafist fyrir Íslendingum að að kalla skák íþrótt. Það gera margar vestrænar þjóðir hins vegar ekki. Þær halda sig við það að íþrótt (sport) feli í sér líkamlega áreynslu. Keppni sem er tvímælalaust eitt megineinkenni íþróttar hjálpar okkur Íslendingum ekki til þess að draga skírar línur á milli íþróttar og annars konar starfsemi. Guðmundur Finnbogason (1933: 64) bendir á að Íslendingar hafi keppt í öllu, jafnvel kappáti og kappdrykkju. Guðmundur telur að forn-íslensk mannhugsjón hafi í raun og veru verið íþróttamannshugsjón (62). Það gefur auga leið að þegar íþróttirnar og menningin fléttast þétt saman eins Guðmundur bendir á þá er ekki auðvelt að búa til einfalda skilgreiningu sem greinir íþróttirnar frá öðrum þáttum menningar. Það er einnig athyglisvert að tveir fremstu kennimenn um íslenska menningu þeir Sigurður Nordal og Guðmundur Finnbogason leggja áherslu á að megineinkenni íþróttar sé færnin og leiknin sem hafa gildi í sjálfu sér. Guðmundur Finnbogason bendir á að ein afleiðing af íþróttamanns-við-

horfinu sé sú "að verkið sem unnið er, fær gildi sitt eingöngu af því sem það birtir um getu íþróttamannsins, ekki af því að hvaða gagni það kemur að öðru leyti" (Guðmundur Finnbogason, 1933:63). Það leiðir af því sem að framan er sagt að hægt væri að skilgreina íþróttir, í samræmi við íslenska hefð, mjög vítt. Væri það gert yrði hagrænt gildi íþróttar að sjálfsögðu mun umfangsmeira en með þrengri skilgreiningum. Í víðasta skiningi fæli slík skilgreining væntanlega í sér að (fisk)veiðar væru að einhverju leyti flokkaðar sem íþrótt. Það er t.d. gert í mörgum löndum sem tala um veiði sem "sport". Á sama hátt má það ljóst vera að með því að skilgreina íþróttir mjög þröngt verður hagrænt gildi þeirra minna. Við höfum kosið að skilgreina viðfangsefnið fremur þröngt eða sem þær íþróttagreinar sem falla formlega undir Íþróttar- og Ólympíusamband Íslands. Um þessa skilgreiningu má vissulega deila. Hún veldur því að ýmsar greinar íþróttastarfsins eru ekki teknar með. Í þessu samhengi má taka fram að í nútímasamfélagi hefur eftirspurn eftir fjölbreyttum tækifærum til iðkunar íþróttar aukist til muna (Coakley, 2007; Woods, 2011). Með íþróttavæðingu samfélagsins hafa nýjar greinar almenningsíþróttar komið fram á sjónarsviðið. Þannig er stuðlað að fjölbreyttu framboði og komið til móts við þarfir einstaklinganna. Með fjölgun íþróttagreina og fleiri mögulegum leiðum fyrir fólk til íþróttaiðkunar hefur umfangið aukist og orðið sífellt flóknara. Þessi þróun felur það í sér að skilgreining íþróttar nær til æ fleiri greina. Margar þessara nýju greina hafa ekki verið formlega teknar inn í Íþróttar- og Ólympíusamband Íslands, greinar eins og blandaðar bardagaíþróttir (MMA), Cross-fit, og ýmsar hreystisíþróttir. Þær falla því utan við skilgreiningu okkar á íþróttum.

Það skiptir einnig miklu máli hvernig hugtakið hagrænt gildi er skilgreint. Í íslenskri umræðu er gjarnan gerður greinarmunur á atvinnugreinum eins og sjávarútvegi sem skapa útflutningstekjur og gjaldeyri og þjónustugreinum sem ekki gera slíkt. Í þessu sambandi hefur réttilega verið bent á að sjávarútvegurinn hafi lengst af staðið beint og óbeint undir ótrúlega stórum hluta af útflutningstekjum Íslendinga. Árið 1960 er talið að sjávarútvegur hafi staðið undir 92% af útflutningsverðmæti Íslendinga auk þess sem honum hafi fylgt mörg afleidd störf. Árið 2000 var þessi tala 63% og árið 2013, 45%. Þessi greinarmunur hefur því lengst af átt fullan rétt á sér. Í dag er þessi skipting í framleiðslu- og þjónustugreinar ekki lengur raunhæf og stenst ekki lengur í

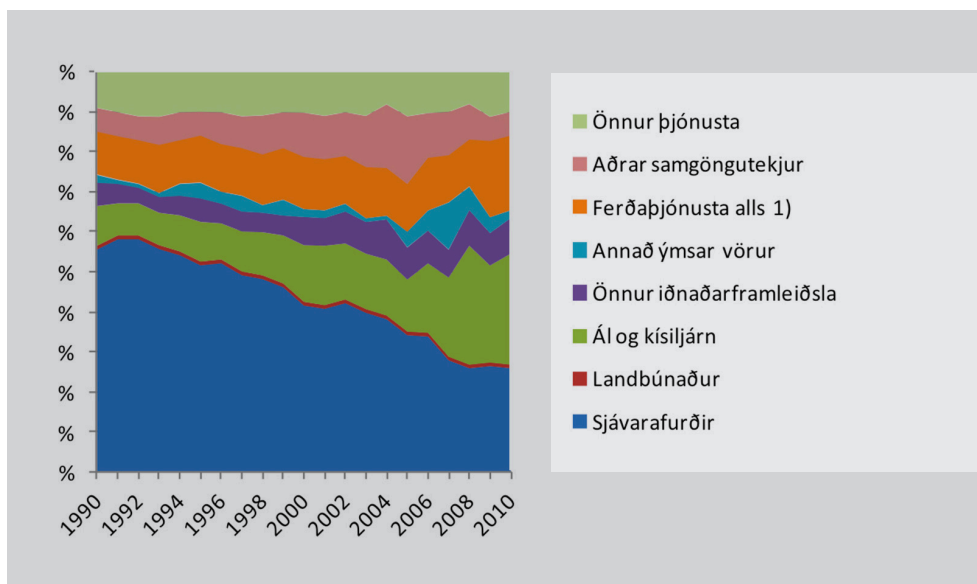

nútímasamfélagi fyrir margra hluta sakir. Þjóðfélagsbreytingar síðustu ára hafa leitt til þess að að ýmsar þjónustugreinar geta hæglega skapað gjaldeyrstekjur. Ferðamannaiðnaðurinn er gott dæmi um þetta. Árið 2012 voru gjaldeyrstekjur af ferðamönnum um 238 milljarðar króna. Til samanburðar má geta þess að gjaldeyrstekjur af sjávarútégi námu um 269 milljörðum króna.

Á mynd 1. má sjá vægi mismunandi vara auk þjónustu í heildarútflutningi frá 1990 til 2010. Sjávarútvegur var með rúmlega helmingshlutdeild í útflutningi árið 1990 en með ríflega fjórðungshlutdeild árið 2010. Hlutdeild áls og kísiljárns hefur nærri þrefaldast á tímabilinu og hlutdeild ferðaþjónustu nærri tvöfaldast. Flest störf í tengslum við ferðamennsku eru þjónustustörf.

Mynd 1

Útflutningur vöru og þjónustu (Hagstofa Íslands, 2014)

Alþjóðavæðing síðustu ára samfara breytingum frá hefðbundnu iðnaðarsamfélagi yfir í nútíma þekkingarsamfélag gjörbreyta hagrænu gildi vísinda, lista og íþróttar. Í þessu nýja hagkerfi geta þjónustustörf orðið grundvöllur sérfræðipekkingar sem leiðir til framleiðslu á sérhæfðum tækni- og hugbúnaði, vörum og þjónustu sem gefur útflutningstekjur. Margir fræðimenn hafa freistað þess að lýsa þessu “nýja hagkerfi” þar sem nýsköpun, hugkvæmni og frumkvæði ráða sífellt meiru í alþjóðavæddum heimi (sjá t.d. Florida, 2002). Vísindi, listir og góð grunnmenntun almennings vege sífellt meira í þessu nýja hagkerfi. Alþjóðavæðing íþróttanna í bland við nútíma fjölmiðlun hefur meðal annars gert það að verkum að þær hafa meira og fjölbættara hagrænt gildi í þessu nýja hagkerfi en þær höfðu meðan þær voru takmörkuðust frekar við þjóðríki hins hefðbundna iðnaðarsamfélags.

Til að átta sig betur á hagrænum áhrifum íþróttar er einnig mikilvægt að líta til íþróttar sem hluta af landsframleiðslu. Landsframleiðsla segir til um verðmætaaukningu allra þeirra vara og þjónustu sem framleidd er á hverju ári. Verðmætaaukninguna má einnig kalla virðisaukningu sem skilgreind er sem samtala launa og hagnaðar. Samtala virðisauka, hvort sem hann er jákvæður eða neikvæður, atvinnuvega héraðs myndar verga landsframleiðslu. Til dæmis má nefna að hlutdeild fiskveiða í vergri landsframleiðslu var 6,3% árið 2013. Hlutdeild íþróttar- og tómsundastarfssemi var 0,7% árið 2013. Hér á eftir verður farið sérstaklega yfir hagrænt umfang íþróttahreyfingarinnar.

1.2. Um aðferðafræði og afmörkun verkþátta

Mikilvægt er að huga vel að aðferðafræði slíkrar úttektar. Nauðsynlegt er að skipta viðfangsefninu niður í viðráðanleg verkefni sem stuðla jafnframt að því að góð heildarmynd fái. Fræðimenn hafa ekki verið á eitt sáttir um aðferðafræði slíkra úttekta. Fyrstu úttektir á þessu sviði lögðu áherslu á að meta framlag íþróttastarfsins til vergrar þjóðarframleiðslu (GNP). Dregið hefur úr notkun slíkrar aðferðafræði (Wilcox & Andrews, 2003). Í dag taka þessar úttektir meira mið af vinnubrögðum velferðarhagfræði þar sem meðal annars er tekið mið af lýðheilsusjónarmiðum. Þær beinast að því að meta jöfnum höndum alla þætti íþróttastarfsins (Ashton, Gerrad & Hudson, 2003; Downward, Dawson og Dejonghe, 2009; Hone, 2005; Hone

& Silvers, 2006; Kirk o.fl., 1997; Nana, Sanderson & Goodchild, 2002; Wolsey, C. & Abrams 2001).

Til eru ágætar úttektir á afmörkuðum þáttum sem snerta hagrænt gildi íþrótta á Íslandi. Engin þessara úttekta er þó nægilega ítarleg og víðtæk til þess að gera viðfangsefninu viðunandi skil. Úttekt Guðmundar K. Magnússonar, Gunnars Valgeirssonar og Þórólfs Þórlindssonar (1989) gefur ágæta mynd af stöðunni eins og hún var árið 1987. Sú úttekt er byggð á þeirri þröngu skilgreiningu á efnahagslegu gildi íþrótta sem var ráðandi á þeim tíma. Í dag er þessi skilgreining á hagrænu gildi íþrótta úrelt. Umhverfi og umgjörð íþrótta hefur gjörbreyst á þessum árum. Það væri auðvitað hægt að framreikna tölur úr þessari skýrslu til dagsins í dag. Slíkir útreikningar eru hins vegar takmörkunum háðir sem myndu leiða til villandi niðurstaðna um umfang íþrótta í íslensku samfélagi árið 2014. Umfang íþrótta í íslensku samfélagi hefur bæði aukist verulega og breyst frá árinu 1987. Því er mikilvægt að kortleggja stöðuna upp á nýtt. Úttekt Guðmundar K. Magnússonar, Gunnars Valgeirssonar og Þórólfs Þórlindssonar (1989) nýtist hins vegar sem grunnur að samanburði sem gæti gefið góðar vísbendingar um þá þróun sem orðið hefur á afmörkuðum sviðum síðustu 25 árin. Meistaraprófsritgerð Þórdísar Gísladóttur (2007) gefur góðar upplýsingar um afmarkaða þætti sem snerta hagrænt gildi íþrótta. Mikill fengur er til dæmis í nákvæmri úttekt hennar á vinnuframlagi sjálfboðaliða í starfi íþróttafélaga. Þá má nefna að nýlegar erlendar rannsóknir (Ashton, Gerrard & Hudson, 2003; Hone & Silvers, 2006; Kirk o.fl., 1997; Sport England, 2003; Wolsey, C. & Abrams, 2001, Zhang & Zhao, 2009) sem draga upp betri og raunhæfari mynd af efnahagslegu gildi íþrótta en áður hefur þekkt.

Í þessu sambandi er mikilvægt að hafa í huga að það er nánast ógerlegt (eða ógjörningur) að einangra íþróttastarfið frá annarri starfsemi í þjóðfélaginu. Það fléttast á margan hátt inn í menningu og atvinnuhætti. Endurskilgreining hefur átt sér stað á íþróttastarfi og hagrænu gildi þess í kjölfar mikilla þjóðfélagsbreytinga síðustu ára. Þær hafa einnig haft áhrif til breytinga á umfangi og skiplagi íþróttastarfsins sjálfs. Hér má t.d. nefna að aukin þýðing ferðamannastraums fyrir hagkerfi Íslands eykur efnahagslega þýðingu íþrótta til muna. Ferðamannaíðnaðurinn kallar einnig á nýjar áherslur í skipulagi starfsins. Á sama hátt verður vaxandi þekking okkar á mikilvægi hreyfingar fyrir heilsufar til þess að við verðum að

endurmeta bæði hagrænt gildi og skipulag íþróttastarfsins í kyrrsetusamfélagi nútímans. Enn má nefna að alþjóðavæðing íþróttanna skapar ný og áður óþekkt sóknarfæri sem geta gefið umtalsverðan fjárhagslegan ábata. Í þessu sambandi verður að hafa í huga að hagrænt gildi íþróttastarfsins veltur í öllum tilvikum á því hvernig að því er staðið. Þeir sem vinna á þessum vettvangi eru sífellt að leita nýrra leiða til þess að bæta starfið og auka gildi þess. Það segir sig sjálfst að það er mikilvægt að greina hagrænt gildi íþróttanna í tengslum við breyttar þjóðfélagsaðstæður. Á sama hátt er mikilvægt að átta sig á því að það er nánast útlokað að meta hagrænt gildi íþróttastarfsins sem einangraðs fyrirbæris í eitt skipti fyrir öll.

2. HELSTU ÞÆTTIR VIÐ MAT Á UMFANGI ÍÞRÓTTA

Við gerð þessarar skýrslu höfum við leitast við að meta hvaða gagna væri hægt að afla til þess að gera úttekt á umfangi og efnahagslegu gildi íþróttar. Niðurstöður gefa von um að hægt sé að gera úttekt sem gæfi góða mynd af efnahagslegu áhrifum og mikilvægi íþróttar á sem flest mikilvægustu svið samfélagsins. Nauðsynlegt er vinna meira í tilteknum þáttum til þess að hægt sé að meta framlag þeirra á réttmætan og áreiðanlegan hátt. Kanna þarf einstök tilvik betur til þess að fá skýra mynd af þessari stöðu. Í því skyni virkar þessi áfangaskýrsla sem nokkurskonar forathugun á umfangi íþróttar. Slík úttekt getur í sumum tilvikum gefið nokkuð endanlega mynd af umfangi og efnahagslegu framlagi mikilvægra þátta íþróttastarfsins. Hún getur jafnframt gefið upplýsingar um hvað þarf að gera til þess að afla upplýsinga um mikilvæga þætti sem ekki eru eins aðgengilegar sem stendur. Þessum þáttum má til hægðarauka skipta í eftirfarandi flokka.

1. **Hefðbundið íþróttastarf:** Hefðbundin íþróttastarfsemi stendur undir verulegum hluta af framlagi íþróttastarfs til íslensks efnahagslífs. Greinargóðar upplýsingar eru til um suma þætti þessa starfs en verulega vinnu þarf til þess að afla upplýsinga um aðra þætti starfsins. Mikilvægt er að fá gott samstarf við íþróttahreyfinguna og sveitarfélögin í landinu eigi greinargóðar og tæmandi upplýsingar að fást um þennan þátt starfsins.
2. **Íþróttaviðburðir:** Mikil vinna hefur verið lögð í það að meta efnahagsleg áhrif einstakra íþróttaviðburða. Í því sambandi má nefna að athyglin hefur beinst að stórum alþjóðlegum viðburðum eins og heimsmeistaramótum og Ólympíuleikum (Baade & Matheson, 2007; Lee & Taylor, 2005; Preuss, 2005). Slíkir alþjóðlegir atburðir hafa ekki mikil áhrif á hagkerfi hér á landi. Helst er að þeir snerti starfsemi íslenskra fjölmiðla auk þess sem þeir tengjast flugstarfsemi. Innlendir atburðir vega hins vegar nokkuð í efnahagslegu umfangi íþróttar á Íslandi og er aðgengi að haldgóðum upplýsingum þar aðlútandi gott hér á landi.

- 3. Ferðamennska:** Íþróttatengd ferðamennska hefur verið að ryðja sér til rúms á síðustu áratugum. Hér er ekki átt við ferðamennsku sem tengist stórviðburðum á íþróttasviðinu. Fremur er átt við fyrirbæri eins og golfferðir, hjóltreifaferðir, almenningshlaup og alls konar æfingabúðir íþróttaliða og hópa. Upplýsingar um slíkt ætti að vera hægt að nálgast hjá aðilum í ferðaþjónustunni.
- 4. Heilsutengdir þættir:** Á síðustu áratugum hefur umræðan um gildi íþróttar fyrir heilsu farið vaxandi. Þessi umræða tengist nýjum uppgötvunum um mikilvægi hreyfingar fyrir heilsu. Umræðan um heilsufarslegt gildi sem í fyrstu var nær eingöngu takmörkuð við hjartasjúkdóma og sykursýki hefur náð til æ fleiri heilsutengdra þátta þar á meðal andlegrar líðanar. Þessi umræða hefur á allra síðustu árum aukist vegna vaxandi offitu og heilsufarslegra vandamála sem talin eru fylgja henni (Baranowski, Anderson og Carmack, 2000). Hér má einnig nefna forvarnagildi íþróttar. Um mat á þessum þáttum gildir í flestum tilvikum að styðjast verður við almennar reiknireglur. Það er einnig hugsanlegt að í sumum tilvikum séu áreiðanlegri gögn um mat á þessum þáttum aðgengileg í landinu nú en áður.
- 5. Íþróttavörur:** Framleiðsla og sala á íþróttavörum er stór og vaxandi atvinnuvegur. Hægt er að fá þokkalegar upplýsingar um umfang þessarar starfsemi hér á landi frá þeim aðilum sem henna sinna. Einnig er hugsanlegt að hægt sé að heimfæra erlendar tölur um útgjöld iðkenda (Krik o.fl., 1997) á Ísland.
- 6. Fjölmiðlar:** Stærstur hluti af tekjum ýmissa íþróttagreina og félaga þeim tengdum kemur af sölu á sýningarétti íþróttaviðburða til fjölmiðla (Gratton og Taylor, 2001). Hér á landi má áætla að stærstu fjárhæðirnar komi þó frá erlendum alþjóða- og sérsamböndum og þá sérstaklega í knattspyrnu. Útsendingar íþróttar fjármagna fjölmiðlar með sölu auglýsinga og með því að fá fyrirtæki til að kosta útsendingarnar. Í dag er svo komið að dýrasti auglýsingatími í sjónvarpi er í tengslum við íþróttir og eru íþróttaviðburðir vinsælasta sjónvarpsefni samtímans (Coakley, 2007; Gratton og Taylor, 2001). Íþróttir taka æ stærra pláss í dagskrá fjölmiðla um allan heim. Hér á Íslandi er hægt að fá

greinargóðar upplýsingar um umfang íþróttá í íslenskum fjölmiðlum. Þá er hægt að áætla auglýsingatekjur og kostun með ásættanlegri nákvæmni.

- 7. Atvinnusköpun:** Aukin þátttaka í íþróttum, fjölbreytni íþróttastarfsins og vaxandi kröfur um menntun og fagmennsku í þjálfun og stjórnun skipulags íþróttastarfs sem og almenningsíþróttá, hefur haft í för með sé aukningu stöðugilda í íþróttastarfinu. Hægt er að fá tæm- andi upplýsingar um fjölda þessara starfa og hagræn áhrif þeirra á íslenskt samfélag.
- 8. Mann- og félagsauður:** Á allra síðustu árum hefur orðið mikil umræða meðal hagfræðinga um hagfræðilegt gildi menntunar í hagkerfum þjóða. Gengið er út frá því að hagsæld þjóða mótist mjög af gæðum menntunar. Menntun er talin skapa mannauð sem síðan leiði til aukinnar framleiðslu og nýsköpunar í hagkerfum. Þessi umræða hefur verið heimfærð á íþróttir. Þær eru taldar hafa uppeldislegt gildi sem skili sér í auknum mannauði. Á þessu stigi er erfitt að heimafera rannsóknir á mannauði upp á íþróttir þannig að hægt sé að meta hagrænt gildi slíks framlags. Sama gildir um kenningar um félagsauð. Hagfræðingar og rannsóknarmenn sem fjallað hafa um gildi félagsauðs hafa sett fram þær kenningar að félagsauður auki verulega hagsæld þjóða (Coleman, 1988; Putnam, 1993). Íþróttir eru nær undantekningalaust taldar til félagsstarfsemi sem skapa félagsauð. (Seippel, 2006; Thorlindsson, Bjarnason og Sigfusdóttir, 2007; Thorlindsson, Valdimarsdóttir og Jonsson, 2012). Það er hins vegar afar erfitt að leggja traust mat á framlag af þessu tagi.

Þessi upptalning hér að ofan er á þessu stigi yfirborðsleg og alls ekki tæm- andi. Flokkarnir sem settir eru fram skarast einnig verulega. Þeir gefa hins vegar nokkra hugmynd um það hversu fjölbreytt áhrif og tengsl íþróttá eru í nútímasamfélagi. Mynd 2 er ætlað að veita innsýn í þau áhrif. Íþróttahreyfingin stendur undir sýnilegasta hluta íþróttá á Íslandi. Hún samanstendur af heildarsamtökum, íþróttabandalögum, sérgreinasam- böndum, starfsfólki, iðkendum og sjálfboðaliðum. Tiltölulega auðvelt er að meta hagrænt gildi þess starfs sem fer fram á vegum íþróttahreyfingar-

innar. Tilurð og starfsemi hennar hefur aftur á móti víðtæk tengsl út í samfélagið sem flækir málið. Íþróttastarfið kallar til dæmis á framleiðslu á ýmis konar tækjum, tólum og varningi sem og byggingu fjölbreyttra mannvirkja. Íþróttahreyfingin sækir einnig í fjölbreytta þjónustu ýmissa aðila utan hreyfingarinnar. Að lokum má greina önnur samfélagsleg áhrif íþróttahreyfingarinnar sem skila sér í betri líkamlegri, andlegri og félagslegri heilsu þjóðarinnar. Hagrænt gildi þeirra þátta sem leiða af hinu formlega íþróttastarfi er erfiðara að meta með áreiðanlegum hætti en þá sem eru innan íþróttahreyfingarinnar.

Ef við tökum áhorfendur íþróttaviðburða inn í myndina, sem mæta á kappleiki eða fylgjast með í gegnum fjölmiðla, má gera ráð fyrir því að flestir Íslendingar komi með einhverjum hætti að störfum íþróttahreyfingarinnar, sem starfsmenn, iðkendur, áhorfendur eða einhvers konar þjónustuaðilar.

Mynd 2

Umfang íþróttar í nútímasamfélagi

Hér á eftir verður fjallað um nokkra þessara flokka. Sérstaklega verður leitast við að gefa sem raunhæfasta mynd af hagrænu gildi skipulagðs íþróttastarfs íþróttahreyfingarinnar. Einnig verða tekin fyrir einstök dæmi um hagrænt gildi annarra valinna þátta sem tengjast skipulögðu íþróttastarfi með einum eða öðrum hætti. Sumum flokkum verða gerð ítarleg skil en hvað aðra flokka varðar þá verða eingöngu sett fram einstök dæmi til að veita innsýn í íþróttastarfið og mögulegt samfélagslegt gildi þess.

3. ÍÞRÓTTAÞÁTTTAKA

Við mat á umfangi og hagrænu gildi íþróttar er mikilvægt að átta sig á tilgangi og hlutverki íþróttar í samfélaginu. Að einhverju marki koma nýjar íþróttagreinar fram til að uppfylla þarfir samfélagsins sem sífellt leitast við að halda jafnvægi milli þarfa fólks og leiða til að mæta þeim (Coakley, 2007). Í efnahagslegu tilliti er sérstaklega litið til tveggja meginþátta, framboðs og eftirspurnar (Leeds og von Allen, 2011). Með aukinni eftirspurn eftir vöru eða þjónustu sjá þeir aðilar sem framleiða slíka vöru eða veita slíka þjónustu hag í því að auka framboðið. Ef hugtökum hagfræðinnar er beitt á íþróttir má túlka það svo að þegar nýjar íþróttagreinar eða ný form íþróttabátttöku komi fram sé samfélagið einfaldlega að bregðast við kröfum fólksins. Með aukinni þátttöku í íþróttum þá eykst umfangið og þar með efnahagslegt vægi íþróttar í samfélaginu. Samkvæmt slíkum sjónarmiðum þá bendir vöxtur íþróttar í nútímasamfélaginu til þess að íþróttir gegni mikilvægu samfélagslegu hlutverki. Hægt er að tala um íþróttir sem lífsstíl, sem hluta af uppeldisstofnunum samfélagsins, sem hluta af uppbyggingu nærsamfélagsins (samanber umræða um félagsauð), sem mikilvæga heilsueflingu, sem menningarstarfsemi og sem markaðsvöru.

3.1. Íþróttahreyfingin

Íþróttahreyfingin á Íslandi samanstendur af tveimur landssamtökum, annars vegar Íþróttar- og Ólympíusambandi Íslands (ÍSí) og hins vegar Ungmennafélagi Íslands (UMFÍ). Það er þó hið fyrrnefnda, sem er fulltrúi lands og þjóðar gagnvart öðrum þjóðum. Einnig er skipulag allrar frjálsrar íþróttastarfsems í höndum ÍSí. Meginmarkmið ÍSí er að efla, samræma og skipuleggja allt íþróttastarf á Íslandi. Samkvæmt lögum ÍSí eru starfandi undir þeim héraðssambönd og íþróttabandalög. Staðsetning ræður myndun þeirra og hefur að markmiði að samnýta aðstöðu og halda utan um annað skipulag íþróttamála á því svæði sem við á. Sérsambönd hafa svo myndast í kringum hverja íþróttagreina fyrir sig og eru þau 28 í dag. Íþróttafélögin sjálf eru svo starfandi undir héraðssamböndum og íþróttabandalögum. Þau eru eingöngu löglega starfhæf ef þau hafa iðkun íþróttar á sinni stefnuskrá (Íþróttar- og Ólympíusamband Íslands, 2012; Þórdís Lilja Gísladóttir, 2006).

UMFÍ er landssamtök ungmennafélaga á Íslandi, það er sjálfstætt starfandi en er þó innan vébanda ÍSÍ. Hlutverk þeirra er fyrst og fremst að halda utan um alla starfsemi þeirra 300 ungmennafélaga á Íslandi en félagsmenn þeirra telja samanlagt yfir 100 þúsund félagsmenn (Ungmennafélag Íslands, 2010).

Í skýrslu ÍSÍ um starfsemi íþróttahreyfingarinnar 2009 kemur fram að tæplega 148.000 Íslendingar voru félagar í a.m.k. einu íþróttafélagi innan ÍSÍ eða ríflega 46% landsmanna. Iðkendur¹ innan ÍSÍ voru tæplega 82.000 eða 25,7% þjóðarinnar árið 2009 og ríflega 84.000 árið 2011, eða 26,4% þjóðarinnar (Óskar Örn Guðbrandsson, 2013; Rúna H. Hilmarsdóttir, 2011a). Flestir (93%) stunduðu eina til tvær íþróttagreinar. Flestir iðkendur ársins 2009 voru hjá Tennis- og badmintonfélagi Reykjavíkur (TBR) eða 3.618. Tíu fjölmennustu íþróttafélögin eru öll starfandi á höfuðborgarsvæðinu og fer rúmlega 23% iðkunar² fram hjá þeim. Öll félögin utan TBR og Golfklúbbur Reykjavíkur (GR) eru starfandi hverfisfélög með víðtæka starfsemi og margar deildir. Tæplega 60% iðkunar á Íslandi árið 2009 voru stundaðar af aldurshópnum 20 ára og yngri og voru iðkendur undir átján ára tæplega 48% iðkenda á Íslandi [neðanmálgreinar eru höfundar] (Rúna H. Hilmarsdóttir, 2011a). Samkvæmt skýrslu ÍSÍ (2011) má sjá að um 52% allra barna og ungmenna, 15 ára og yngri, stunda íþróttir innan íþróttahreyfingarinnar hér á Íslandi. Þrátt fyrir að beitt sé þröngri skilgreiningu á íþróttum þá má sjá að þátttaka í íþróttastarfi er mjög mikið hér á landi.

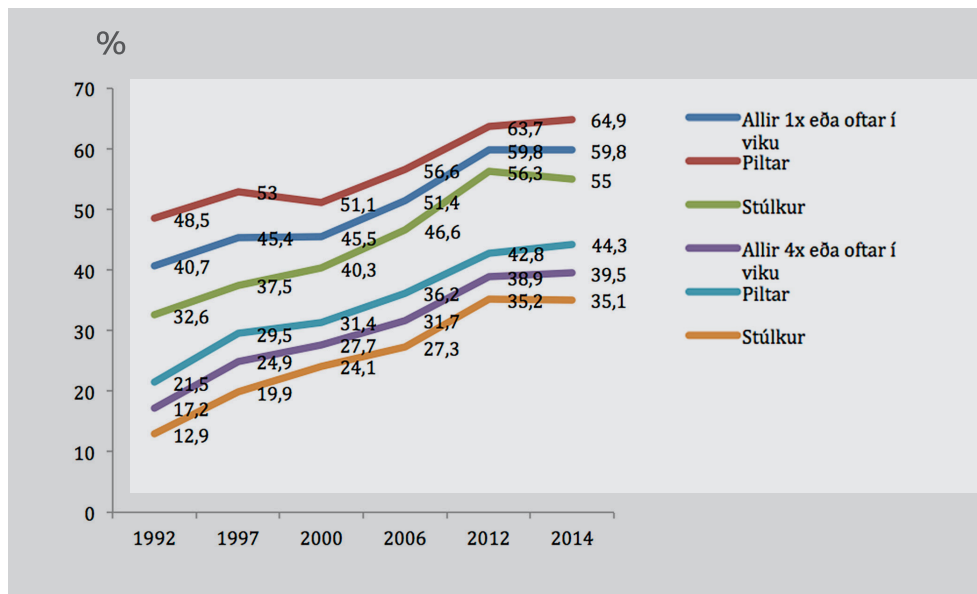
Þar sem stærstur hluti iðkenda íþróttahreyfingarinnar eru börn og ungmenni þá er gagnlegt að skoða betur þátttöku þeirra í íþróttum. Æskulýðsrannsóknirnar Ungt fólk hafa um árábil skoðað hagi og líðan barna og ungmenna hér á landi, þ.m.t. þátttöku í íþróttum. Rannsóknirnar hafa reglulega verið framkvæmdar frá árinu 1992 og gefa því greinargóða mynd af þróun íþróttarátttöku íslenskra ungmenna. Eins og sjá má í tölum úr könnununum Ungt fólk þá hefur þátttaka í skipulögðu íþróttastarfi aukist umtalsvert á síðustu misserum (mynd 3) þar sem nú stunda um 60% ungmenna í 9. og 10. bekk íþróttir hjá íþróttafélagi vikulega eða oftár (Viðar Halldórsson, 2014). Um 20% fleiri ungmenni á þessum aldri stunda nú skipulagt íþróttastarf en gerðu árið 1992. Umtalsverður hluti allra ungmenna á þessum aldri (um 40%) æfir nú reglulega hjá íþróttafélagi, eða 4 sinnumx eða oftár í viku og gera má ráð fyrir að þetta sé sá hópur sem hefur íþróttir að lífsstíl.

1 Hver einstaklingur getur aðeins einu sinni verið talinn sem iðkandi. Þegar miðað er við þjóðskrá t.d. telur hver einstaklingur aðeins einu sinni.) Þó svo að viðkomandi einstaklingur geti verið skráður fyrir fleiri en einni iðkun þá telst hann aðeins einn iðkandi (Rúna H. Hilmarsdóttir, 2011).

2 Iðkun segir til um fjölda iðkunar í hverju félagi, grein eða innan héraðssambands. Hver einstaklingur getur verið iðkandi í mörgum greinum og jafnvel er hægt að telja sama einstaklinginn oftár en einu sinni í hverri grein, svo framarlega sem hann stundar greinina með fleiri en einu félagi (Rúna H. Hilmarsdóttir, 2011).

Mynd 3

Þróun íþróttabátttöku í íþróttafélagi meðal nemenda í 9. og 10. bekk, frá árinu 1992 til 2014. Greint eftir fjölda æfinga í viku (Viðar Halldórsson, 2014).

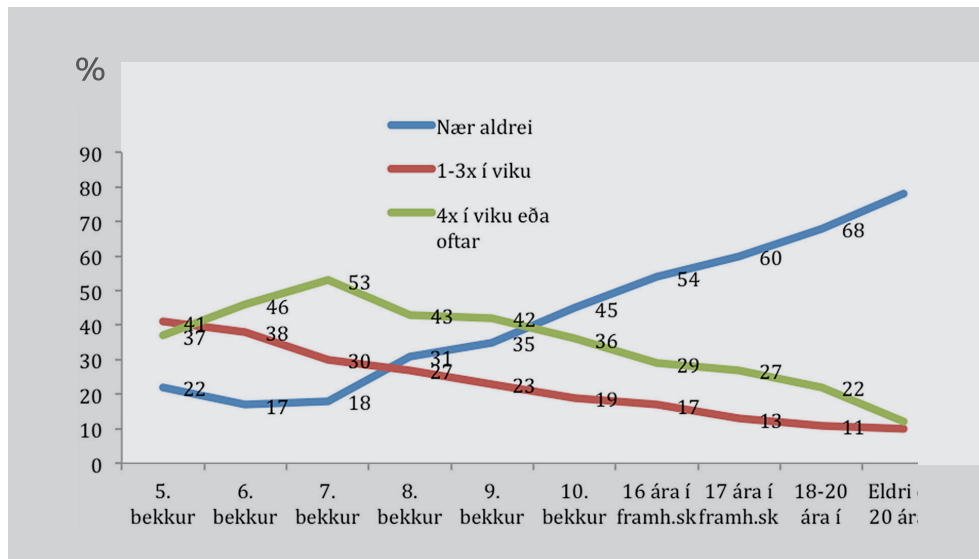

Þessi mikli vöxtur í skipulögðu íþróttastarfi bendir til þess að íþróttafélögin séu að sinna mikilvægu samfélagslegu hlutverki, meðal annars við að vinna gegn kyrrsetu sem hefur verið að færast í aukana (Margrét Valdimarsdóttir, o.fl., 2009) (sjá frekari umræðu í kafla um lýðheilsu). Ennfremur bendir aukin þátttaka íslenskra ungmenna í skipulögðu íþróttastarfi á undanförunum árum til þess að íþróttahreyfingin sé að standast aukna samkeppni við alls kyns afþreyingu, líkamlegra hreyfingu og íþróttir sem stundaðar eru utan íþróttafélaga. Þrátt fyrir meiri fjölbreytni og möguleika til ástundunar líkamsræktar og alls kyns íþróttar þá hefur íþróttahreyfingin verið að styrkjast hvað þátttöku ungmenna varðar. Þátttaka í skipulögðu íþróttastarfi íþróttafélaga virðist vera almenn meðal barna og ungmenna og umtalsverður hluti af lífi um 40% íslenskra ungmenna.

Íþróttaiðkun ungmenna í íþróttafélagi virðist vera hvað mest meðal nemenda í 7. bekk en í honum stunda ríflega 80% íþróttir í íþróttafélagi (mynd 4). Það dregur svo jafnt og þétt úr þátttöku í hinu skipulega íþróttastarfi með hækkandi aldri (Viðar Halldórsson, 2014).

Mynd 4

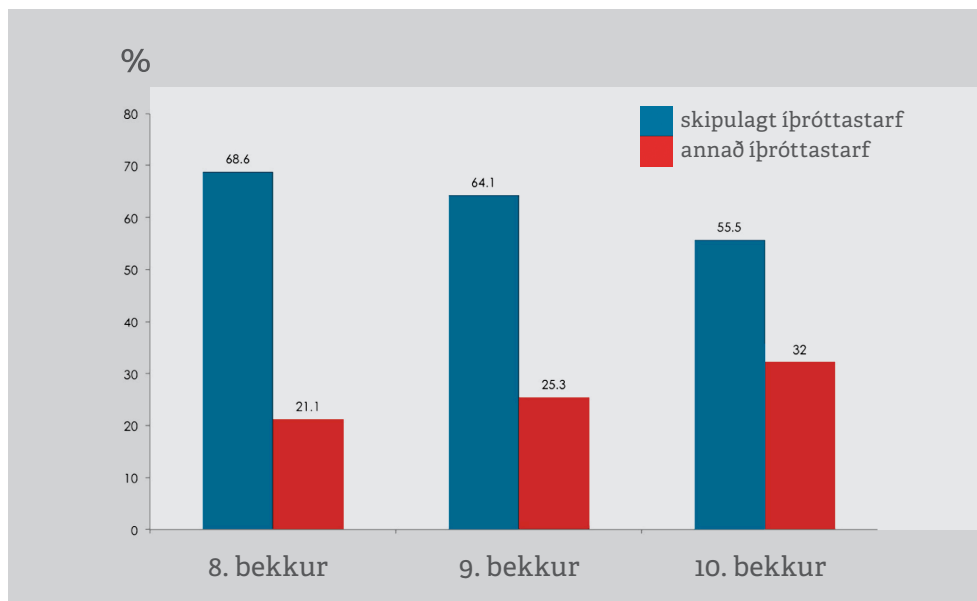
Yfirlit yfir íþróttþátttöku grunn-, gagnfræða- og framhaldsskólanema í íþróttafélagi Greint eftir fjölda æfinga í viku (Viðar Halldórsson, 2014).

*Gögn: 5-7. bekkur = UF grunnskólakönnun 2013; 8-10. bekkur = UF2014; Framhaldsskóli = UF- framhaldsskólakönnun 2013.

Að sama skapi og dregur úr þátttöku ungmenna í skipulögðu íþróttastarfi með hækkandi aldri (þó svo að mun fleiri stundi það en áður) þá eykst þátttaka þeirra í íþróttun utan íþróttahreyfingarinnar, eins og sjá má á mynd 5 (Viðar Halldórsson, 2014). Þessar niðurstöður gefa vísbendingar um að þær áhyggjur sem menn hafa af brottfalli barna og ungmenna úr skipulögðu íþróttastarfi séu ef til vill ýktar þar sem stærstur hluti þeirra sem hætta íþróttaiðkun í íþróttafélögum virðist halda áfram að stunda íþróttir á öðrum vettvangi – alla vega á unglingsárunum. Þátttaka í skipulögðum íþróttum íþróttahreyfingarinnar virðist því vera grunnur að frekari íþróttaiðkun.

Mynd 5

Íþróttabátttaka nemenda í 8.-10. bekk Greint eftir fjölda æfinga í viku (Viðar Halldórsson, 2014).

Eins og sjá má á mynd 5 þá er aðeins hluti íþróttabátttöku sem á sér stað innan íþróttahreyfingarinnar. Ennfremur segjast ríflega 64% ungmenna í 9. og 10. bekk stunda íþróttir eða æfingar sem eru hvorki á vegum skóla né íþróttafélaga og um níu af hverjum tíu segjast reyna á sig líkamlega þannig að þeir mæðist eða svitni vikulega eða oft (Rannsóknir og greining, 2012). Þá sýna kannanir að ríflega 72% Íslendinga (á aldrinum 16-67 ára) stunda líkamsrækt að staðaldri (íþróttabandalag Reykjavíkur, 2008). Einnig benda kannanir til þess að um 60% eldri borgara (á aldrinum 70-85 ára) stundi íþróttir eða líkamsrækt vikulega eða oft (Capacent Gallup, 2007).

Þær upplýsingar sem fram koma hér að framan sýna að mikill meirihluti þjóðarinnar stundar íþróttir með einum eða öðrum hætti. Einnig benda ýmis gögn til þess að íþróttaiðkun fari vaxandi meðal allra hópa samfélagsins. Rannsóknir sýna almennt að aukning í íþróttabátttöku síðustu ára er hvað mest hjá þeim hópum sem síst stunduðu íþróttir um miðja tuttugustu öldina, eins og meðal stúlkna og kvenna, ungra barna, fatlaðra og aldraðra (Coakley & Pike, 2009; Tischer, Hartmann-Tews & Combrink, 2011). Því má áætla að stærstu viðfangsefni og sóknarfæri íþróttasamfélagsins á komandi árum verði tengd íþróttum aldraðra (Tischer, Hartmann-Tews & Combrink, 2011). Samhliða aukinni íþróttabátttöku almennings og heilsufarslegum ávinningi af íþróttabátttöku má gera ráð fyrir að á komandi árum komi, í fyrsta skipti, fram á sjónarsviðið kynslóðir aldraðra sem hafa stundað íþróttir allt sitt líf – og gera kröfu um að halda því áfram á efri árum. Samfélagið mun því þurfa að bregðast við þeirri eftirspurn og bjóða upp á fjölbreytt íþróttastarf fyrir eldri borgara í nánustu framtíð.

Af því sem fram hefur komið má færa talsvert sterk rök fyrir því að íþróttabátttaka í nútímasamfélögum sé almenn meðal borgara samfélagsins. Einnig bendir ýmislegt til þess að ástundun íþróttar og hlutverk íþróttar í samfélaginu muni halda áfram að aukast á komandi árum. Umfang íþróttastarfs er breytilegt frá einum tíma til annars en það fer svo eftir því hvaða forsendum er fylgt við skilgreiningu á umfangi og hagrænu gildi íþróttar hvernig það mælist hverju sinni.

UMFANG ÍÞRÓTTA

Okkur er tamt að líta á árangur einstaklinga eins og hann sé einvörðungu bundinn við einstaklinginn sem framkvæmir athæfið, en ekki sem félagslega skilyrtan. Becker (1974) hefur til dæmis haldið því fram að öll list sé ekki einungis afsprengi listamannsins heldur sé hún afurð sköpunar og vinnu margra ólíkra aðila. Þrátt fyrir að tónlistamaðurinn standi fremst á sviðinu og leiki af fingrum fram þá er árangur hans afurð hugmynda og vinnu fjölda fólks. Listamaðurinn þarf einhverja til að byggja tónlistarhús, sjá um rekstur þess og tilfallandi verkefna varðandi tónleikana eins og uppstillingar þrif og fleira; það þurfa einhverjir að hanna auglýsingar, auglýsa viðburðinn og selja miða; það þarf að hanna og búa til hljóðfæri og hljóðkerfi, koma þeim á markað og selja; það þarf hljóðfæraleikara, bakraddasöngvara, hljóðmenn og fleiri til að tónlistin skili sér sem skildi, sem og fólk og stofnanir til að móta og mennta listamanninn sem og aðra sem koma að málinu. En þrátt fyrir aðkomu allra þessara aðila þá er það fyrst og fremst ímynd hins hæfileikaríka einstaklings sem situr eftir í minni áhorfenda – eins og að birting listarinnar í meðförum listamannsins sé eingöngu hans eigin smíð. Umfang tónleika og samfélagsleg tengsl þeirra er mun meiri að flestir gera sér grein fyrir.

Það má yfirfæra dæmi Becker yfir á íþróttir. Í töflu 1 má sjá dæmi um umfang knattspyrnuleiks í úrvalsdeild á Íslandi. Þó einungis örfáir leikmenn fái athygli almennings eftir leikinn, til dæmis fyrir að skora mörk eða sýna góð tilþrif þá eru margir sem koma að leiknum og gera íþróttafólkinu kleift að sýna snilli sína og slá í gegn. Að framkvæmd eins leiks sem stendur í 90 mínútur koma margir aðilar, á mismunandi tímum.

UMFANG KNATTSPYRNULEIKS Á ÍSLANDI³

BEIN AÐKOMA AÐ LEIKNUM:

Leikmenn – Það eru 22 leikmenn inni á vellinum í einu en samtals 32 leikmenn á leikskýrslu þ.e. leikmenn sem koma hugsanlega við sögu í leiknum. Þar fyrir utan eru leikmenn sem æfa með liðunum en komast ekki í leikmannahóp í viðkomandi leik. Allt í allt má gera ráð fyrir um 45 leikmönnum sem koma að verkefninu.

Þjálfarar – Þjálfarar fylgja báðum liðum. Sumir þjálfarar á Íslandi eru í fullu starfi en aðrir í hlutastarfi. Þjálfun krefst þó nær daglegrar skuldbindingar allt árið um kring hjá aðalþjálfurum. Einnig eru aðstoðarþjálfarar, markmannsþjálfarar, sjúkraþjálfarar, styrktarþjálfarar, liðstjórar og jafnvel hugarfarsþjálfarar. Samtals má gera ráð fyrir um 12 þjálfurum sem koma með beinum hætti að leiknum.

Dómarar – Einn dómari, tveir aðstoðardómarar sem og vara-dómari/eftirlitsdómari koma að leiknum. Allt í allt 4 dómarar. Einnig eru einhverjir hafa komið að þjálfun dómara.

Stjórnendur – Félögunum er stýrt af aðalstjórnnum félaga sem og stjórnnum knattspyrnudeilda og meistaraflokksráðum. Allt í allt má gera ráð fyrir að um 35 einstaklingar taki þátt í því starfi fyrir félögin tvö.

Starfsmenn keppnisvallar – Meðal þeirra eru húsverðir, vallarstarfsmenn, gæslumenn, miðasölumenn, og sölumenn veitinga og varnings, sem og sjálfboðaliðar sem koma að

³ Gögnin eru byggð á athugun höfunda á þremur knattspyrnuliðum í Pepsi-deild karla árið 2013.

ýmsum verkum eins og að setja upp auglýsingaskilti, sjá um tónlistarstjórnun, kynningar o.fl.. Gera má ráð fyrir að um 40 einstaklingar komi með beinum hætti að framkvæmd leiks.

Áhorfendur – Meðaltal áhorfenda í efstu deild karla í knattspyrnu árið 2013 var 1.029 áhorfendur.

Fjölmiðlar – Fjölmiðlar senda sýna starfsmenn á leikinn. Flestir leikir eru ekki sýndir í beinni útsendingu í sjónvarpi. Ef leikurinn er ekki í beinni útsendingu má gera ráð fyrir að um 30 fjölmiðlamenn (fréttamenn, sérfræðingar, ljósmyndarar, myndatökumenn og tæknimenn) komi beint að leiknum.

Samkvæmt þessu má áætla að á milli 150 og 200 manns komi með beinum hætti að starfi hvers knattspyrnuleiks auk um 1.000 áhorfenda⁴. Í efstu deild karla í knattspyrnu eru leiknir 132 leikir á leiktímabili. Að framkvæmd koma því samtals um 23.100 starfsígildi að leikjum á hverju sumri og um 132.000 áhorfendur.

En umfang knattspyrnuleikja er ekki alltaf hægt að sjá með beinum hætti því ýmsir aðilar koma að knattspyrnuleikjum með óbeinni hætti. Hér eru nokkur dæmi um aðila sem tengjast knattspyrnuleiknum með óbeinni hætti:

1) **Stjórnun íþróttahreyfingarinnar:** Starfsfólk og stjórn Knattspyrnusambands Íslands – í stjórn sitja 16 stjórnarmenn og á skrifstofu sambandsins starfa 16 starfsmenn. Knattspyrnusamband Íslands er sérsamband undir Íþrótt- og Ólympíu-sambandi Íslands en þar sitja 13 einstaklingar í framkvæmdastjórn og þar starfa 14 starfsmenn á skrifstofu;

⁴ Lægri mörk meðaltals yfir áhorfendur í efstu deild karla á undanförunum árum samkvæmt heimasíðu Knattspyrnusambands Íslands (www.ksi.is)

2) **Barna- og unglíngastarf** – Uppbygging meistaraflokka í íþróttum byggir á barna- og unglíngastarfinu. Þar gilda almennt þau viðmið að því fleiri iðkendur sem stunda íþróttina og því hæfari þjálfarar sem sjá um umgjörð og þjálfun iðkenda – því fleiri leikmenn komast í meistaraflokk;

3) **Aðstaða** – Hönnun og bygging mannvirkja til æfinga og keppni sem og aðstöðu fyrir áhorfendur og félagsstarf;

4) **Íþróttatengdar vörur** – Hönnun, framleiðsla, dreifing og sala á boltum, skóm, búningum og búnaði eins og æfingatækjum, legghlífum, flautum, flöggum o.fl.; 5) **Ýmislegt annað** – Fjölmiðlar, auglýsendur og markaðssetning, matur, ferðir o.fl.4.

4. HAGRÆNT GILDI OG UMFANG ÍÞRÓTTA

Erfitt er að setja fram nákvæma skilgreiningu á íþróttastarfsemi og tengdum þáttum í nútímasamfélagi. Þar af leiðandi er erfitt að leggja heildstætt mat á hagrænt umfang íþróttá innan þess. Slíkt mat mun ávallt byggja á þeirri skilgreiningu sem notast er við. Hér á eftir verður eftir fremsta megni farið yfir helstu atriði er varða hagrænt umfang íþróttá héraðs. Umfjöllunin er ekki tæmandi en gefur vísbendingar um neðri mörk hins hagræna umfangs.

Skipta má hagrænu umfangi í nokkra þætti. Í fyrsta lagi má nefna beinan rekstur héraðsumdæma, sérsambanda og íþróttafélaga innan Íþróttasambands Íslands, hér eftir íþróttahreyfingin. Segja má að umfang reksturs íþróttahreyfingarinnar veiti upplýsingar um það sem mætti kalla þrönga skilgreiningu á hagrænum umsvifum íþróttá héraðs. Í slíkum gögnum koma fram tekjur og gjöld sem falla til við starfsemina. Þau gögn sem nálgast má um starfsemi íþróttahreyfingarinnar eru áreiðanleg þar sem þau eru fengin beint úr sameiginlegu bókhaldi sem ÍSÍ heldur utan um.

Annar þáttur hins hagræna umfangs er t.d. ferðakostnaður á íþróttamót og uppihald og á það bæði við um keppendur en einnig foreldra og forráðamenn. Eðli málsins samkvæmt koma þessar upplýsingar ekki fyllilega fram í rekstrargögnum ÍSÍ og aðildarfélaganna og verður því hér á eftir reynt eftir fremsta megni að leggja mat á hið hagræna umfang nokkurra valinna íþróttamóta með tilheyrandi óvissu.

Þriðji þáttur hins hagræna umfangs tengist íþróttum en er þó ekki bundið við íþróttamót. Má þar t.d. nefna ferðalög íþróttamanna og þjálfara til annarra landa í æfingabúðir og á ráðstefnur til dæmis. Vistaskipti héraðsleikamanna til erlendra liða geta einnig haft í för með sér fjárhagslegan ávinning fyrir t.d. knattspyrnufélög héraðs. Erfitt er að leggja mat á þessa þætti bæði vegna þess að gögn liggja almennt ekki fyrir og auk þess eru hagrænu umsvifin sveiflubundin og að einhverju leyti bundin við hæfileika einstakra leikmanna. Ennfremur verður leitast við að sýna fram á dæmi um slíka þætti með tilheyrandi óvissu.

Starfsemi ÍSÍ myndar kjarnann í hinum hagrænu umsvifum héraðs og utan á hann byggjast önnur hagræn umsvif (eins og sjá má á mynd x). Hin hagrænu umsvif sem tengjast íþróttamótum beint eða óbeint þurfa

hins vegar ekki að vera á vegum aðila sem tengjast ÍSÍ með beinum hætti. Má t.d. nefna Reykjavíkumaraþon og fjallgönguferðir. Meiri óvissa ríkir um hagræn umsvif þeirra atriða sem liggja fjær kjarnanum.

Hér á eftir verður farið yfir hagrænt umfang íþróttahreyfingarinnar auk þess sem nokkrir íþróttaviðburðir verða teknir fyrir sérstaklega, ferðamennska í kringum íþróttir, sem og gildi íþróttaiðkunar er varðar lýðheilsu og forvarnir. Eins og gefur að skilja er umfjöllunin takmörkuð og nær einungis til þeirra þátta sem teknir eru fyrir. Með því að skoða starfsemi innan íþróttahreyfingarinnar með þessum hætti má segja að lágmark hins hagræna umfangs íþróttá hérlandis sé metið og og kveikir enn frekari spurningar um hvert heildarumfangið getur mögulega verið.

4.1. Íþróttahreyfingin

Þó að aðkoma sveitarfélaga sé veigamikill þáttur í starfi íþróttadeilda og félaga landsins, þá eru félögin rekin að miklu leyti með tekjuliðum eins og auglýsingatekjum, æfingagjöldum og tekjum af mótum sem haldin eru í kringum starfið (Þórdís Lilja Gísladóttir, 2006).

Starfsemi íþróttafélaga er töluvert frábrugðin rekstri hefðbundinna fyrirtækja þar sem helsti hvatinn er að hámarka hagnað. Afrakstur og stafsemi íþróttahreyfingarinnar er almennt ekki seldur á markaði og því er ekki markaðsverð á ávinningnum sem iðkendur njóta ólíkt afrakstri fyrirtækja sem seld eru á markaði. Þar með er ljóst að sá virðisauki sem skapast innan íþróttahreyfingarinnar er ekki góður mælikvarði á virði framleiðslu íþróttahreyfingarinnar.

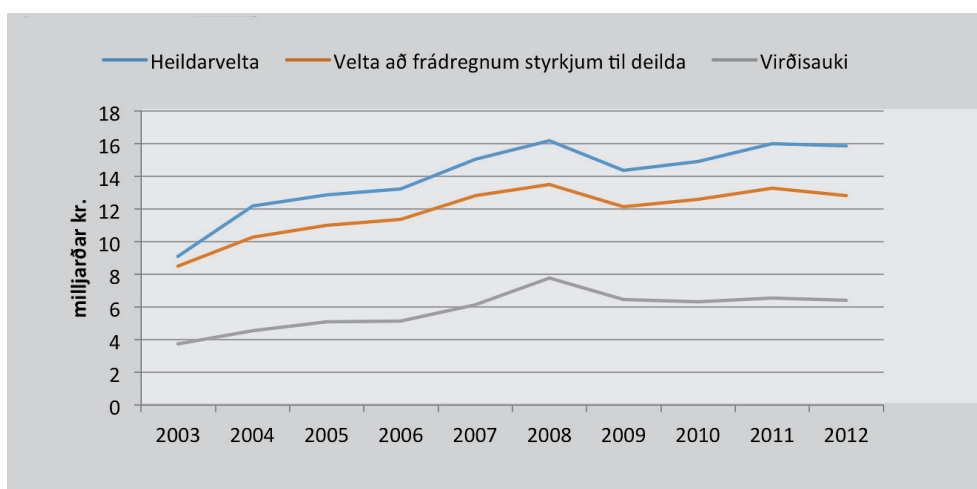
Í stað þess að meta virði framleiðslu má nota heildarveltu til að meta hagrænt umfang íþróttahreyfingarinnar. Árið 2012 var heildarveltan 15,9 milljarðar króna. Hér er heildarveltan reiknuð sem samtala allra tekjuliða sérsambanda, íþróttahéraða og íþróttafélaga innan ÍSÍ.

Þar sem styrkir til aðila innan íþróttahreyfingarinnar eru gjarnan frá öðrum aðila innan hennar, til dæmis frá íþróttahéruðum til íþróttafélaga, á viss tvítalnings sér stað þegar samtala heildarveltu er notuð sem mælikvarði á umfang íþróttahreyfingarinnar. Þeir styrkir sem aðilar innan hennar veita deildunum voru þar með frádregnir heildarveltu til að fá fram mat á umfangi íþróttahreyfingarinnar í heild. Árið 2012 var heildarveltan að frádregnum styrkjum til deilda 12,8 milljarðar króna. Hér er gott að hafa

Í huga að enn getur einhver tvítalning komið fram í þessu mati og því er um að ræða efri mörk á hagrænu umfangi íþróttahreyfingarinnar.

Mynd 6

Heildarvelta, velta að frádregnum styrkjum til deilda innan ÍSÍ og virðisauki íþróttahreyfingarinnar.

Allar tölur eru birtar á verðlagi ársins 2012.

Á mynd 6 má sjá þróun mælikvarðanna þriggja á tímabilinu frá 2003 til 2012 á verðlagi ársins 2012. Hér var virðisauki reiknaður út frá ársreikningum íþróttahreyfingarinnar sem samtala hagnaðar, eða taps, launakostnaðar og verktakagreiðslna auk fjármagnsliðar. Til að setja þessar tölur í samhengi má nefna að árið 2012 var landsframleiðsla Íslands um 1.699 milljarðar kr. Á tímabilinu frá 2003 til 2012 hefur beint framlag íþróttahreyfingarinnar til landsframleiðslu verið um 0,4 %. Á myndinni sést að hagrænt umfang íþróttahreyfingarinnar er umtalsvert en hlutur þess í hagkerfinu hefur ekki breyst mikið á tímabilinu.

Í töflum 1 og 2 koma fram helstu tekju- og gjaldaliðir sérsambandanna innan ÍSÍ á árinu 2012. Helmingur af tekjum sérsambandanna eru framlög og styrkir og um 10% af tekjunum eru auglýsingatekjur.

Tafla 1

Tekjur sérsambanda innan ÍSÍ árið 2012

Tekjuliður	Upphæð (m.kr.)	Hlutfall af heildartekjum
Framlög og styrkir	984	50%
Tekjur af mótum	147	8%
Auglýsingatekjur	202	10%
Félagsgjöld	87	4%
Æfingagjöld	18	1%
Annað	522	27%
Samtals	1.960	100%

Stærsti gjaldaliður sérsambandanna er ferðakostnaður á mót erlendis auk launa og verktakagreiðslna. Gera má ráð fyrir að ferðakostnaðurinn erlendis stafi af ferðum landsliða á mót. Á árinu 2012 var hagnaður sérsambandanna um 220 milljónir króna og er hann í samræmi við hagnað undanfarinna ára ef árið 2008 er undanskilið þegar hagnaðurinn nam 14 milljónum króna.

Tafla 2

Gjöld sérsambanda innan ÍSÍ árið 2012

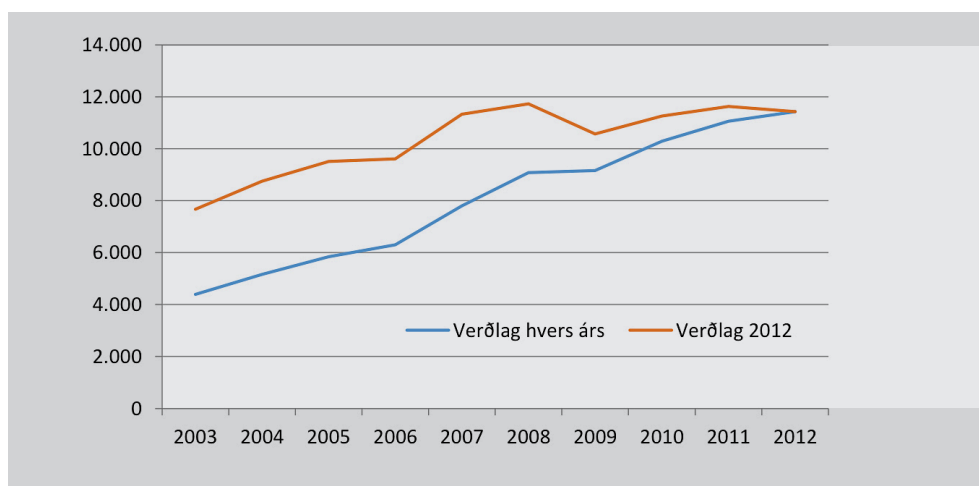
Gjaldaliður	Upphæð (m.kr.)	Hlutfall af heildargjöldum
Laun og verktakagreiðslur	504	29%
Ferðakostnaður v/móta erlendis	564	32%
Ferðakostnaður v/móta innanlands	79	5%
Styrkir til deilda	103	6%
Rekstur mannvirkja	76	4%
Rekstur skrifstofu	195	11%
Kynning, fræðsla og útbr.	98	6%
Annað	118	7%
Samtals	1.738	100%

Á mynd 7 má sjá þróun heildartekna íþróttafélaganna innan ÍSÍ frá 2003 til 2012 á verðlagi hvers árs og á verðlagi ársins 2012. Heildartekjur námu um 11,4 milljörðum árið 2012 og ef miðað er við fast verðlag, eru það svipaðar tekjur og frá árinu 2007.

Mynd 7

Heildartekjur íþróttafélaganna innan ÍSÍ.

Allar tölur eru birtar á verðlagi ársins 2012.

Tafla 3

Tekjur íþróttafélaganna árið 2012.

Tekjuliður	Upphæð (m.kr.)	Hlutfall af heildartekjum
Framlög og styrkir	4.682	41%
Tekjur af mótum	807	7%
Auglýsingatekjur	415	4%
Húsa- og vallarleigutekjur	903	8%
Félagsgjöld	1.096	10%
Æfingagjöld	1.684	15%
Annað	1.839	16%
Samtals	11.426	100%

KOSTNAÐUR VIÐ ÍPRÓTTAÐKUN BARNA OG UNGLINGA

Þar sem erfitt getur reynst að meta hagrænt umfang íþróttá út frá tölum íþróttahreyfingarinnar, fyrirtækja og stofnanana þá getur verið gagnlegt að skoða heildarútgjöld fjölskyldna vegna íþróttabátttöku barna sinna.

Kostnaður foreldra við þátttöku barna í íþróttum skiptist í nokkra þætti eins og sjá má í tölfu 4. Í fyrsta lagi eru það æfingagjöld til íþróttafélags. Æfingagjöld eru hugsuð til að standa straum af rekstri flokksins sem um ræðir, svo sem launum þjálfara, mótakostnaðar og kaupum á áhöldum. Jafnframt þurfa foreldrar að leggja út fyrir búnaði. Það er mismunandi eftir íþróttagreinum hvaða búnað þarf hverju sinni, og er sá kostnaður til að mynda mun hærri fyrir iðkendur í íshokki og samkvæmisdönsum en í frjálsum íþróttum og karate. Í grunninn má þó gera ráð fyrir að iðkendur þurfi að kaupa æfingafatnað og keppnisbúning. Í þriðja lagi þurfa iðkendur að leggja út til viðbótar fyrir móta- og ferðakostnaði ýmiskonar. Þá er oft um að ræða óformleg mót sem ekki eru innan sérsambanda sem slíkra og æfingaferðir. Við þetta má svo bæta að fjárhagsleg útgjöld þeirra sem komast í afrekshópa ýmiskonar geta verið mun hærri en hjá hinum almenna iðkanda. Dæmi um það má sjá um unglíngalandsliðskonu í fimleikum í töflu 4.

Sveitarfélög flest hver, koma til móts við foreldra með því að niðurgreiða íþróttá- og tómsundastarf barna og ungmenna. Sá styrkur er frá 10.000-30.000 á ári fyrir hvert barn. Sé miðað við kostnað við íþróttabátttöku þá dugur sá styrkur þó skammt þegar öll útgjöld eru tekin með í reikninginn.

Upplýsingarnar í töflu 4 sýna dæmi um kostnað vegna þátttöku barna og ungmenna í skipulögðu íþróttastarfi.

Samkvæmt upplýsingunum í töflu 6 má gera ráð fyrir að meðaltalskostnaður vegna grunnútgjalda unglings í skipulögðu íþróttastarfi sé mjög varlega áætlaður í kringum kr. 100.000 á

Tafla 4

Kostnaður vegna íþróttapátttöku

	14 ára stúlka í fimleikum í Kópavogi	13 ára piltur í knattspyrnu á Akureyri	13 ára piltur í badminton í Reykjavík	9 ára stúlka í ballett í Reykjavík
Æfingagjöld	199.310	62.000	40.000	96.000
Búnaður	53.940	46.000	35.000	22.000
Mót/ferðir	40.771	25.000	36.600	6.000
Frístundastyrkur	-30.000	- 10.000	-30.000	-30.000
Annað (vegna landslíðsverkefna)	301.257	0	0	0
Samtals:	565.278	107.5000	106.600	119.000

íðkanda. Íðkendur innan íþróttahreyfingarinnar 15 ára og yngri voru ríflega 34.000 árið 2011. Má því áætla að grunnkostnaður íslenskra fjölskyldna fyrir skipulagðar íþróttir barna og ungmenna 15 ára og yngri sé að lágmarki 3 til 4 milljarðar ár hvert – fyrir utan aðra íþróttaiðkun, líkamsrækt og afþreyingu sem þau stunda utan íþróttahreyfingarinnar.

Stærstu einstöku gjaldaliðirnir eru launa- og verktakagreiðslur auk reksturs á mannvirkjum og má segja að þessir tveir gjaldaliðir séu stóðin í grunnstarfsemi íþróttafélaganna, þ.e.a.s. þjálfun íðkendanna og rekstur mannvirkjanna þar sem starfsemin fer fram (sjá mynd 5). Eðli málsins samkvæmt er ferðakostnaður íþróttfélaganna hlutfallslega mun lægri en sérsambandanna. Hér er þó vert að hafa í huga að um samtölu allra íþróttafélaga er að ræða og getur t.d. ferðakostnaður einstakra íþróttafélaga á landsbyggðinni verið mun hærri en hér kemur fram.

Tafla 5

Gjöld íþróttafélaganna árið 2012		
Gjaldaliður	Upphæð (m.kr.)	Hlutfall af heildargjöldum
Laun og verktakagreiðslur	4.774	43%
Rekstur mannvirkja	1.669	15%
Kostnaður vegna mótahalds	440	4%
Styrkir til deilda	822	7%
Annað	2.427	22%
Rekstur skrifstofu	447	4%
Ferðakostnaður v/móta innanlands	451	4%
Ferðakostnaður v/móta erlendis	121	1%
Samtals	11.150	100%

Hefðbundin íþróttastarfsemi stendur undir verulegum hluta af framlagi íþróttastarfs til íslensks efnahagslífs. Greinargóðar upplýsingar eru til um suma þætti þessa starfs en verulega vinnu þarf til þess að afla upplýsinga um aðra þætti starfsins. Mikilvægt er að fá gott samstarf við íþróttahreyfinguna og sveitarfélögin í landinu eigi greinargóðar og tæmandi upplýsingar að fást um þennan þátt starfsins.

4.2. Framlag sjálfboðaliða

Framlag sjálfboðaliða er að miklu leyti drifkrafturinn á bak við íþróttahreyfinguna (Steinunn Hrafnadóttir, Guðbjörg Andrea Jónsdóttir og Ómar H. Kristmundsson, 2014; Þórdís Lilja Gísladóttir, 2006). Það er þáttur sjálfboðaliða sem hefur hvað mest áhrif á þá aukningu sem verður í félagsauð samfélaga. Sú skilgreining á félagsauð að hann feli í sér verðmæti í félagslegum tengslum rímar vel við það sjálfboðaliðastarf sem á sér stað innan íþróttahreyfingarinnar.

Samkvæmt Þórdísi Lilju Gísladóttur (2006) eru þeir sem starfa innan íþróttahreyfingarinnar að mestu leyti í sjálfboðavinnu. Fjöldi sjálfboðaliða í nefndum og stjórnnum ÍSÍ voru árið 2004, rúmlega 16.500 talsins. Þetta vinnuframlag sjálfboðaliða skilaði sem nemur 250 þúsund dagsverkum og er áætlað virði þessa framlags um 4 milljarðar króna. Ef lagt væri til grundvallar framlag allra sjálfboðaliða innan íþróttahreyfingarinnar, þá væri um að ræða 7-8 milljarða króna launakostnað ef launin miðuðust við meðallaun íþróttakennara í grunnskóla. Launuðum störfum innan íþróttahreyfingarinnar hefur þó fjölgað mikið undanfarinn áratug og fer þá mest fyrir launuðum störfum fyrir þjálfun innan íþróttadeildanna. Það er einna helst þátttöku og aðkomu sveitarfélaganna að þakka að aukning hafi verið í launuðum störfum innan íþróttafélaga (Þórdís Lilja Gísladóttir, 2006).

Talið er að eitt launað stöðugildi sé fyrir hverja 11 þátttakendur hér á landi⁵. Það má áætla að 35 sjálfboðaliðar vinni fyrir hverja 100 íþróttamenn (Nichols og Shepherd, 2006). Með þessum upplýsingum er hægt að áætla gróflega hver staða launaðs og ólaunaðs vinnuframlags er innan íþróttahreyfingarinnar. Í skýrslu ÍSÍ (Rúna H. Hilmarsdóttir, 2011a) kemur fram að iðkendur innan hreyfingarinnar voru 82 þúsund talsins árið 2009, því er hægt að áætla⁶ að fjöldi sjálfboðaliða væri um 29.000 og fjöldi launaðra stöðugilda því 7.455. Samkvæmt nýrri könnun taka um 10% Íslendinga þátt í sjálfboðaliðastarfi á vegum íþróttafélaga (Steinunn Hrafnisdóttir, Guðbjörg Andrea Jónsdóttir og Ómar H. Kristmundsson, 2014).

Mikil þáttaka barna og unglinga í íþróttastarfi sem og mikið framlag sjálfboðaliða hefur víðtæk áhrif á uppbyggingu nærsamfélaga á Íslandi. Þau efla svæðisbundin tengslanet, skapa félagsauð (social capital) og stuðla að einingu. Viðamiklar rannsóknir benda til þess að félagsauður geti haft veruleg áhrif á hagræna og félagslega uppbyggingu nærsamfélagsins (Coleman, 1988; Puttnam, 1983; Seippel, 2006; Thorlindsson, Bjarnason & Sigfusdóttir, 2007; Thorlindsson, Valdimarsdóttir og Jonnsson, 2012). Seippel (2006) hefur haldið því fram að íþróttafélög gegni mikilvægu hlutverki uppbyggingu félagsauðs í Noregi. Íslenskar rannsóknir benda til þess að félagsauður hafi jákvæð áhrif á velferð unglinga hér á landi (Thorlindsson, Bjarnason og Sigfusdóttir, 2007; Thorlindsson, Valdimarsdóttir og Jonnsson, 2012). Rétt er að hafa í huga að til eru nokkrar tegundir félagsauðs. Ekki hefur verið sýnt fram á hverernig hver um sig tengjist uppbyggingu íþróttastarfs hér á landi. Aftur á móti hefur verið sýnt fram á

⁵ Athugun höfunda meðal íþróttafulltrúa þriggja íþróttafélaga á höfuðborgarsvæðinu árið 2013.

⁶ $1) 35/100 = 0.35 * 82000 = 28700$ $2) 1/11 = 0.0909 * 82000 = 7455$

að þátttökustig nærsamfélaga í íþróttastarfi hefur marktæk áhrif á velferð barna og unglunga. Þessi samfélagslegu áhrif standa eftir þegar búið er að stjórna fyrir einstaklingsáhrifum (Thorlindsson, Bjarnason & Sigfusdóttir, 2007; Thorlindsson, Valdimarsdóttir & Jonnsson, 2012). Ein tegund félagsauðs sem hefur áhrif á áhættuhegðun barna og unglunga er félagsauður sem byggist á tengslaneti foreldra og tengslum foreldra við vini og félagabarnanna sinna. Leiða má að því líkum sjálfboðaliðsstarfið í tengslum við íþróttir stuðli að þessari tegund félagsauðs. Enn sem komið er hefur ekki með óyggjandi hætti verið sýnt fram á að svo sé. Að lokum má nefna að rannsóknir bandarískra fræðimanna (Sampson and Groves, 1989; Sampson, Raudenberg & Earls, 1997; Sampson, Morenoff & Earls, 1999) sýna að félagstengsl og stöðuleiki gegna mikilvægu hlutverki í hæfni nærsamfélaga til þess að draga úr afbrotum og takast á við alls konar vandamál. Hvernig sem á málið er litið er ljóst hin mikla þátttaka barna og unglunga í íþróttastarfi og hið mikla sjálfboðaliðsstarf sem fram fer á Íslandi er fyrirbæri sem rannsaka þarf mun betur en gert hefur verið.

5. AFREKSMENNSKA

Árangur í keppnisíþróttum, ekki síst á alþjóðagrundvelli, hefur um langa tíð þótt eftirsóknarverður. Stærstu heimsveldin leggja til að mynda mikið upp úr sigrum í íþróttakeppnum til að styrkja ímynd sína og stöðu í augum heimsbyggðarinnar. Þjóðir leggja til aðstöðu, fjármagn og ýmsar aðrar bjargar til að ná árangri á íþróttasviðinu. Umfangsmest eru dæmin af baráttu Bandaríkjanna og Sovétríkjanna á dögum Kalda stríðsins (Guttman, 2004b) og keppni Bandaríkjamanna og Kínverja nú til dags (Coakley & Pike, 2009). Kínverjar héldu til að mynda Ólympíuleikana árið 2008 með það að markmiði að vinna flest gullverðlaun allra á leikunum sem átti meðal annars að styrkja ímynd þjóðarinnar sem leiðandi heimsveldis (Coakley & Pike, 2009).

Að sama skapi vekur góður árangur íslenskra íþróttamanna athygli á erlendri grundu. Á undanförunum árum hafa handboltalandslið karla, kvennalandsliðið í knattspyrnu, lið Gerplu í hópíþróttum, íslenski hesturinn og nú síðast karlalandsliðið í knattspyrnu, svo einhver dæmi séu nefnd, vakið athygli víða um heim (Gregory, 2012; Kuper, 2012; Kuper & Szymanski, 2014) og beint sjónum heimsbyggðarinnar að árangri lands og þjóðar á íþróttasviðinu. Sigur íslenska knattspyrnulandsliðsins nýverið á bronsverðlaunahöfum síðustu heimsmeistarakeppni, Hollendingum, vakti til að mynda heimsathygli og fjallað var um sigur Íslendinga á forsíðum margra helstu fjölmiðla í Evrópu (sjá Þórður Snær Júlíusson, 2014). Íþróttir gegna stóru hlutverki í kynningu lands og þjóðar (eða landa og þjóða ef því er að skipta) (Coakley og Pike, 2009).

Í þessu samhengi er hægt að horfa til íþróttar sem hluta af efnahags- og framleiðslukerfi þjóða. Þótt erfitt sé að gera nákvæma grein fyrir gildi íþróttar og hagrænum áhrifum þeirra hvað slíka þætti varðar, þá eru vísbendingar um að afreksíþróttastarf geti skapað umtalsverðar erlendar tekjur sem og þekkingu sem nýtist íslensku samfélagi. Hluti þess erlenda fjármagns sem kemur inn í íslenskt samfélag kemur með beinum hætti í gegnum íþróttahreyfinguna. Hluti í gegnum afreksmennsku með óbeinum hætti og einnig má áætla að hluti komi inn í gegnum landkynningar sem vekja athygli á landi og þjóð og trú fólks á að Íslendingar séu þjóð sem nær árangri. Hér á eftir tiltökum við tvö dæmi um þetta.

Tafla 6

Beinar erlendar tekjur í gegnum íslenska knattspyrnu árið 2012

	ÍKR.
Til KSÍ frá FIFA	365.000.000
Til KSÍ frá UEFA	55.000.000
Til KSÍ vegna sjónvarpsréttar	240.000.000
Til félaga vegna kaupa á leikmönnum - beint	180.000.000
Til félaga vegna kaupa á leikmönnum - annað	30.000.000
Til umboðsmanna vegna leikmannskipta	30.000.000
Samtals:	900.000.000

* Knattspyrnusamband Íslands, 2013

** Athugun höfunda meðal tveggja íslenskra umboðsmanna

5.1. Íslensk knattspyrna

Aþjórðavæðingin, samhliða nútímafjölmiðlun hefur þynnt út landamæri og gjörbreytt öllu íþróttastarfi (Maguire, 1999). Hún hefur vakið áhuga á íslenskum íþróttum og íþróttamönnum og myndað tækifæri fyrir íslenska íþróttamenn að gerast atvinnumenn erlendis í ýmsum íþróttagreinum (Magnússon, 2001). Markaðsvæðing íþróttar hefur enn fremur aukið vægi íþróttar í samtímanum, bæði er varðar umfang íþróttar sem og efnahagslegt vægi íþróttar (Coakley, 2007). Það hefur haft umtalsverð áhrif á ýmsum sviðum. Ein afleiðing þess er að aukið fjármagn kemur inn í íslenskt efnahagslíf í gegnum íþróttir.

Í töflu 6 má sjá beinar tekjur sem komu inn í íslenskt efnahagslíf í gegnum íslenska knattspyrnu erlendis árið 2013. Hátt í einn milljarður íslenskra króna kom með þessum hætti inn í íslenskt hagkerfi í beinhörðum gjaldeyri það árið. Það fer svo eftir því hversu vel við Íslendingar stöndum okkur á knattspyrnusviðinu hver upphæðin er ár hvert. Sú upphæð sem kemur í gegnum íslenska knattspyrnu stjórnast af gengi íslenskra landsliða, gengi íslenskra félagsliða í Evrópukeppnum sem og því hversu margir íþróttamenn fara og starfa í atvinnumennsku erlendis. Það liggur í hlutarins eðli að því betur sem við stöndum að íþróttastarfinu því meiri tekjur koma inn í landið með þessum hætti.

Í töflu 6 kemur fram að stærstur hluti þess erlenda fjármagns sem kemur inn í íslenskt samfélag kemur með beinum hætti frá Alþjóðaknattspyrnusambandinu (FIFA) og Knattspyrnusambandi Evrópu (UEFA) í formi ýmiskonar styrkja, sölu á sjónvarpsréttindum, og peninga vegna þátttöku íslenskra liða í evrópukeppnum. Auk þess koma umtalsverðar fjárhæðir frá erlendum félagsliðum til þeirra innlendu vegna kaupa og sölu á íslenskum atvinnumönnum. Hér á eftir skoðum við atvinnumenskuna betur.

5.2. Íslenskir atvinnumenn

Atvinnumenska í íþróttum er orðin raunhæfur starfsvettvangur íslenskra íþróttamanna og getur í sumum íþróttum reynst talsverð tekjulind fyrir íslensk íþróttalið (eins og sjá má í töflu 6). Árið 2012 voru til að mynda um 67 íslenskir knattspyrnumenn⁷ og 61 íslenskir handboltamenn⁸ og um 10 íslenskir körfuknattleiksmenn⁹ sem höfðu atvinnu af því að spila íþróttir í fullorðinsdeildum erlendis. Auk þeirra starfa nokkrir tugir íslenskra þjálfara við þjálfun erlendis sem og þá er fjöldi íslenskra leikmanna á samning hjá yngri liðum erlendra félaga víða um heim. Samtals má gera ráð fyrir að íslenskir atvinnumenn og atvinnuþjálfarar í íþróttum (þá aðallega í knattspyrnu, handknattleik og körfuknattleik) séu á bilinu 200-300 talsins. Í þessu sambandi má til viðbótar nefna að um 40 íslenskir íþróttamenn stunda háskólanám í Bandaríkjunum á skólalastyrk vegna íþróttahæfðar (Sindri Sverrisson, 2014).

Ef við höldum okkur við knattspyrnu þá má áætla að hver samningur við Íslending sem fer í atvinnumensku í knattspyrnu gefi hinu íslenska félagi að meðaltali um 15 milljónir íslenskra króna¹⁰. Þeir peningar geta komið til íslenska félagsins strax við sölu leikmanns eða seinna, þegar leikmaður endurnýjar samning eða skiptir um félag erlendis. Þegar leikmaðurinn fer milli landamæra þá fær uppeldisfélagið á Íslandi ennfremur tekjur af því. Íslensku félögin fá því tekjur frá hinum erlendu félögum allan atvinnumannaferil knattspyrnumannsins, þ.e. á meðan hann spilar í atvinnumensku erlendis.

Erlent fjármagn í tengslum við íslenska atvinnumenn, kemur ekki einungis í formi beinna greiðslna frá erlendum félögum til þeirra innlendu inn í íslenskt samfélag. Atvinnumenska í íþróttum er milli- og hátekjustarf

⁷ Samkvæmt upplýsingum frá íslenskum umboðsmönnum.

⁸ Samkvæmt upplýsingum frá skrifstofu HSÍ.

⁹ Samkvæmt upplýsingum frá íslenskum körfuknattleiksþjálfurum.

¹⁰ Samkvæmt upplýsingum frá íslenskum umboðsmönnum.

sem krefst mikillar þjálfunar en lítillar formlegrar menntunar. Þeir íþróttamenn sem hafa atvinnu af því að leika íþróttir erlendis greiða skatta og gjöld í því landi sem þeir starfa í hverju sinni og á meðan hefur íslenskt samfélag ekki tekjur í formi skatta af þeim einstaklingum. Íþróttamennirnir snúa þó nánast allir til baka þegar ferlinum lýkur. Mörg nýleg dæmi má finna um íþróttamenn, sem hafa komið til baka eftir farsælan feril erlendis, með eignir, sparnað og þekkingu frá útlöndum (sjá DV.is, 2010; Morgunblaðið, 2013; Viðskiptablaðið, 2014; Visir.is, 2011). Þá kaupa þeir sér húsnæði og fjárfesta í alls kyns rekstri og viðskiptum á Íslandi fyrir það erlenda fjármagn sem þeir unnu sér inn í íþróttum. Einnig hafa þessir leikmenn öðlast þekkingu og mikilvæg alþjóðleg tengsl sem þeir geta nýtt hér á landi. Markaðsvæðing íþróttahafna hefur haft mikil áhrif á laun og kjör íþróttamanna og samhliða fjölgun íslenskra atvinnumanna í íþróttum erlendis má gera ráð fyrir að slíkt erlent fjármagn komi í meira mæli inn í íslenskt efnahagslíf í nánustu framtíð. Þetta fjármagn er ekki inni í tölum íþróttahreyfingarinnar – sem tiltekna voru hér að framan.

DÆMI UM FERIL ÍSLENSK ATVINNUMANNNS Í KNATTSPYRNU

Til þess að glöggva sig betur á afreksmennsku íþróttamanna er hér sett upp eftirfarandi dæmi um feril íslensks afreksmanns í knattspyrnu. Þó dæmið sé tilbúið þá eru allar tölur sem notast er við raunhæfar í þessu samhengi¹¹.

Leikmaður A. Hann er 18 ára gamall þegar hann gerir þriggja ára samning við uppeldisfélagið sitt á Íslandi.

Hann fær greiddar 25.000 kr. á mánuði í 10 mánuði á ári. Hann fær 10.000 kr. í bónus fyrir að vinna leik þegar hann er í byrjunarliði (50% lægra ef hann er varamaður).

Leikmaður A er seldur eftir tvö tímabil með uppeldisfélagi sínu í efstu deild fyrir 20.000.000 ISK til Skandinavíu. Hann gerir þriggja ára samning. Leikmaðurinn á 10% af söluverðinu og fær því 2.000.000 ISK til sín þegar hann er seldur.

Hann fær greidda 1.000.000 kr. á mánuði í 12 mánuði. Hann fær 100.000 kr. í bónus fyrir sigurleik í byrjunarliði.

Umboðsmaður leikmannsins fær 1.000.000 kr. fyrir hvert ár sem leikmaðurinn er hjá félaginu.

Leikmaður A er seldur til Evrópu (Hollands, Belgíu, Austurríkis, Sviss) fyrir 150.000.000 ISK. Íslenska félagið á 10% af þeirri sölu eftir að 20.000.000 ISK sem fengust fyrir fyrstu söluna hafa verið dregnar frá. Það gera aukalega 13.000.000 ISK (Í heldina hefur því íslenska félagið fengið 33.000.000 ISK og fær eftirleidis samstöðubætur ávallt þegar leikmaður er seldur milli félaga.

¹¹ Unnið út frá upplýsingum frá tveimur íslenskum umboðsmönnum.

Leikmaðurinn fær greiddar 3.500.000 kr. á mánuði í 12 mánuði. Hann fær 450.000 kr. í bónus fyrir sigurleik í byrjunarliði. Hann fær einnig frían bíl og bensín.

Umboðsmaður leikmannsins fær 3.000.000 kr. fyrir hvert ár sem leikmaðurinn er hjá félaginu.

Leikmaður A er seldur til stórliðs. Erfitt er að festa fingur á slíkum greiðslum með áreiðanlegum hætti. Þó má ljóst vera að upphæðirnar sem nefndar hafa verið hér á undan geta margfaldast við slík félagaskipti.

Leikmaður A lýkur knattspyrnuferli sínum erlendis og flytur heim til Íslands. Á atvinnumannaferli sínum erlendis hefur leikmaðurinn hagnast fjárhagslega, aukið þekkingu sína á mismunandi menningarheimum, lært ný tungumál og komið sér upp alþjóðlegum samböndum. Allt eru þetta þættir sem geta nýst viðkomandi einstaklingi hér á landi í kjölfar atvinnumannaferils í íþróttum.

Við þessa umfjöllun má bæta að það eru ýmsir afleiddir efnahagslegir þættir sem tengjast afreksmennskunni sem eru að öllu jöfnu ekki skilgreindir sem íþróttatengdar afleiður og eru því ekki skráðir innan íslenskra íþróttastofnana og sambanda. Hér má til dæmis nefna þætti er lúta að ferðamennsku og kaupum á flugþjónustu. Á hverju keppnistímabili í knattspyrnu koma til landsins á annað hundrað manns á vegum erlendra knattspyrnuliða og íslenskra umboðsmanna, s.s. íþróttastjórar, “njósnarar” (scouts) og þjálfarar, til að fylgjast með íslenskum leikmönnum¹². Þessum heimsóknum hefur fjölgað verulega á undanförunum árum¹³. Auk þess koma jafnan hingað stuðningsmenn þeirra liða sem etja kappi við íslensk félagalið eða landslið. Við höfum ekki viðmiðunartölur um fjölda þeirra erlendu gesta sem koma til landsins ár hvert í tengslum við íslenska knattspyrnu en gera má ráð fyrir að fjöldi þeirra ráðist af árangri íslenskra knattspyrnufélaga hverju sinni.

¹² Athugun höfundu meðal íslenskra umboðsmanna.

¹³ Athugun höfundu meðal íslenskra umboðsmanna.

5.3. Íslenski hesturinn

Íslenski hesturinn hefur á síðustu árum verið vinsæl útflutningsvara. Ræktendur íslenska hestsins eru meðlimir í Landssambandi Hestamannafélaga sem er sambandsaðili Íþróttá- og Ólympíusambands Íslands. Ræktendur leitast við að selja íslenska hestinn erlendis og hafa íslenskir stjórnámalámennt meðal annars tekið þátt í markaðssetningu hans¹⁴. Íslenski hesturinn hefur sérstaklega verið markaðssettur í tengslum við íþróttir, svo sem Heimsmeistaramót Íslenska hestsins. Árangur íslenskra hestamána á hestamánamótum hefur því bein áhrif á sölu íslenska hestsins. Árlega eru íslenskir hestar seldir úr landi fyrir um 800-900 milljónir íslenskra króna (Hagstofa Íslands, 2014).

Íslenskir afreksþjálfarar hafa jafnframt verið vinsælir við þjálfun íslenska hestsins erlendis. Í hverri viku fara nokkrir íslenskir þjálfarar til annarra landa í þeim tilgangi að þjálfar íslenska hesta erlendri grundu. Á hverju ári má reikna með yfir 400 ferðum íslenskra þjálfara af landinu til að þjálfar hesta eða halda námskeið tengd íslenska hestinum í öðrum löndum¹⁵.

Hestaíþróttin hefur því áhrif á íslenskt efnahagskerfi. Annars vegar í tengslum við sölu og þjálfun íslenskra hesta, sem dregur umtalsvert erlent fjármagn til landsins og hins vegar notkunar á þjónustu eins og samgangna til og frá landinu, vegna reglulegra ferða innlendra þjálfara til annarra landa og vegna flutnings á hestum landa á milli.

Þessi dámi bera það með sér að erfitt er að festa fingur á öllum þeim þáttum sem tengjast hagrænum áhrifum íþróttar hér á landi. Sum þeirra áhrifa eru skráð í gögnum íþróttahreyfingarinnar en önnur eru það ekki. Dæmin hér að ofan eru handahófskennd og eru eingöngu sett fram til að vekja athygli á því hvernig erlent fjármagn sem kemur til landsins vegna afreksmennskua og árangurs í íþróttum hefur áhrif á efnahagslífið hér á landi. Í því sambandi má einnig benda á að því betur sem að málum er staðið í uppbyggingu íslensks íþróttalífs því meiri verður hinn efnahagslegi ávinningur af starfinu. Hnattvæðingin hefur leitt til nýrra tækifæra á ýmsum sviðum íslensks íþróttalífs. Íþróttamenn og þjálfarar hafa nú tækifæri til að gera íþrótt sína að hátekjustarfi, miðla þekkingu á uppbyggingu árangurs til landsins (Thorlindsson & Halldorsson, óbirt handrit). Það virkar svo sem hvatning fyrir íslenska íþróttamenn og þjálfara til að leggja harðar að sér með það fyrir augum að ná árangri á íþróttasviðinu.

¹⁴ Samkvæmt upplýsingum frá Landssambandi Hestamannafélaga.

¹⁵ Athugun höfundar meðal þriggja aðila á vegum Landssambands Hestamannafélaga árið 2014.

6. ÍPRÓTTATENGD FERÐAMENNSKA

Íþróttatengdri ferðamennsku má skipta í tvennt. Í fyrsta lagi er um að ræða ferðamennsku sem tengist einstökum íþróttaviðburðum. Athuganir á efnahagslegu gildi þeirra hafa oftast en ekki beint athyglinni að stórum alþjóðlegum íþróttamótum eins og heimsmeistaramótum og Ólympíuleikum (Baade & Matheson, 2012; Gratton, Dobson & Shibili, 2000; Lee & Taylor, 2005; Preuss, 2005). Slíkir alþjóðlegir atburðir hafa ekki mikil áhrif á hagkerfi hér á landi. Helst er að þeir snerti starfsemi íslenskra fjölmiðla auk þess sem þeir tengjast flugstarfsemi. Innlendir atburðir vega samt sem áður nokkuð í efnahagslegu umfangi íþróttanna á Íslandi. Í öðru lagi er um að ræða íþróttiferðir sem farnar eru til þess að stunda íþróttir t.d. golfferðir, skíðaferðir og hjóla- og gönguferðir. Þessi tegund íþróttatengdrar ferðamennsku fer mjög vaxandi (Hingham & Hinch, 2002). Enn sem komið er hefur þessi tegund íþróttatengdrar ferðamennsku hins vegar ekki verið rannsökuð eins mikið í tengslum við hagrænt gildi íþróttanna eins og stórir íþróttaviðburðir.

Í þessum kafla verður leitast við að veita innsýn í umfang og fjárhagslegt vægi íþróttamóta og -viðburða hér á landi. Í umfjölluninni hefur verið stiklað á stóru í þeim efnum en áætla má að fjöldi innlendra íþróttamóta hlaupi á hundruðum ár hvert, þótt fæst þeirra séu af þeirri stærðargráðu sem vitnað hefur verið til hér að ofan.

6.1. Ferðamennska tengd einstökum íþróttaviðburðum

Hérlendis er ferðamennska tengd íþróttaviðburðum bæði á vegum íþróttafélaga og keppenda sem og foreldra og aðstandenda. Ef við byrjum á að skoða ferðalög íþróttahreyfingarinnar innanlands má sjá að þau eru umtalsverð. Samkvæmt upplýsingum frá Flugfélagi Íslands þá voru 4500 flugleggir skráðir á öll íþróttafélög landsins sem flugu innanlands árið 2011¹⁶. Þá eru ótaldar rútuferðir, bátsferðir sem og ferðir íþróttafélaga á einkabílum. Tölur frá ÍBV í Vestmannaeyjum sýna til að mynda að félagið greiðir yfir 60 milljónir króna í ferðakostnað iðkenda sinna ár hvert (Hafliði Breiðfjörð, 2006). Að sama skapi eru um 25% af kostnaði við

16 Byggt á samtali við Inga Þór Guðmundsson hjá Flugfélagi Íslands.

rekstur körfuknattleiksdeildar Ísafjarðar skilgreind sem ferðakostnaður (Guðmundur Björn Þorbjörnsson, 2012).

Það liggur einnig fyrir að ferðalög annarra en íþróttafélaga sem tengjast íþróttaviðburðum veга þungt í ferðalögum fólks innanlands. Í úttekt sem gerð var fyrir ferðamálastofu árið 2012, ætluðu 10,5 % aðspurðra sem ætluðu að ferðast innanlands að gera það vegna íþróttaviðburða. (MMR/ Markaðs- og miðlarannsóknir ehf., 2012). Fjölmarginir viðburðir tengjast íþróttastarfsemi hérlendis. Viðburðirnir ná allt frá barna- og unglíngastigi til landskeppna fullorðinna. Innan íþróttahreyfingarinnar er fjöldi formlegra móta sem haldin eru árlega, s.s. Íslandsmót, bikarkeppnir og meistarakeppnir. Auk þessara formlegu móta þá halda íþróttafélög, oft í samstarfi við sveitarfélögin, ýmis önnur íþróttamót. Þau mót eru oftast að frumkvæði íþróttafélaganna sjálfra. Það krefst umtalsverðrar vinnu að meta hagrænt umfang allra innlendra viðburða svo vel sé. Hér verða því aðeins skoðaðir nokkrir valdir viðburðir sem dæmi um íþróttamót af þessu tagi. Annars vegar er um að ræða mót þar sem viðbúið er að hið hagræna umfang komi að litlu leyti fram í rekstri ÍSÍ og aðildarfélaganna, en einnig verða tekin dæmi um önnur íþróttamót sem tengjast rekstri íþróttahreyfingarinnar og aðildarféлага með einum eða öðrum hætti.

6.2. Forsendur og aðferðafræði mats á íþróttatengdum viðburðum

Hagrænt framlag íþróttaviðburða hefur ólíkar birtingarmyndir. Suma þætti er auðvelt að meta, líkt og ferðakostnað, á meðan aðra þætti líkt og heilsubót og sjálfboðavinnu er erfitt að meta með góðum hætti. Hér verður fyrst og fremst litið til þeirra birtingarmynda sem auðvelt er að meta fyrir tiltekna viðburði. Grófa skiptingu á birtingarmyndum hins hagræna umfangs má sjá í töflu 7.

Á mörgum íþróttaviðburðum er innheimt þátttökugjald af þátttakendum sjálfum eða félögum þeirra. Slík gjöld eru í flestum tilfellum hugsuð til að standa straum af skipulagi mótsins og t.d. dómgæslu og aðstöðu. Vænta má þess að þátttökugjöld komi fram í rekstrargögnum aðildarfélaganna ÍSÍ og gefst þannig færi á samanburði á hinu bókhaldslega umfangi og hinu hagræna.

Í mörgum tilfellum eru ferðalög þátttakenda og áhorfenda nauðsynleg til að taka þátt í íþróttaviðburðum. Kostnaður við þátttöku í innlendum íþróttaviðburðum er t.d. eldsneytiskostnaður og uppihald. Uppihold og

Tafla 7

Útgjaldaliðir sem litið er til við mat á hagrænu umfangi íþróttaviðburða

Útgjaldaliður	Meðtalið
Þátttökugjöld	Já
Ferðalög	Já
Uppihald og fæði	Já, ef við á
Sjálfbóðaliðastarf	Já
Heilsufarsleg áhrif	Nei/(já)
Sjónvarpsáhorf	Nei
Annað/Kostnaðarábati	Nei

gisting er hluti af hverju ferðalagi og verða þátttakendur að leggja í kostnað sem því nemur. Segja má þó að útgjöld er tengjast uppihaldi innlendra þátttakenda séu svokölluð tilfærsluáhrif vegna þess að þátttakendurnir hefðu þurft að leggja út fyrir mat hvort sem íþróttamótið hefði verið sótt eður ei. Eðlilegt er hins vegar að telja gistingu innlendra þátttakenda með. Hér verður notast við þá nálgun að útgjöld innlendra ferðamanna á dag séu 15 þúsund krónur og er þar allur kostnaður meðtalinn.

Ábarna-ogunglingamót fylgja oft og tíðum foreldrarogaðrir forráðamenn börnunum með tilheyrandi útgjöldum. Líkt og fyrir þátttakendurna sjálfa þá er hér lagt mat á kostnað foreldra og forráðamanna við að fylgja börnum sínum á íþróttamót. Líkt og fyrir innlendu þátttakendurna er einungis litið til eldsneytis- og gistikostnaðar.

Færst hefur í vöxt að erlendir þátttakendur komi hingað til lands til að taka þátt í íþróttaviðburðum. Útgjöld erlendra þátttakenda hérlendis eru viðbót við hið hagræna umhverfi hérlendis og þar af leiðandi eru bæði gisting og uppihald tekin með þegar hin hagrænu umsvif íþróttanna eru metin. Í nýlegri rannsókn Boston Consulting Group (2013)¹⁷ kemur fram að meðalútgjöld erlendra ferðamanna hérlendis eru um 21 þúsund krónur á dag að undanskildu flugfargjaldi á árinu 2012. Innifalið í þessum útgjöldum eru uppihald, gisting og ferðakostnaður innanlands.

Í mörgum tilfellum er unnið sjálfbóðaliðastarf í tengslum við íþrótt-

¹⁷ <http://www.icelandictourism.is/>

viðburði. Má þar nefna t.d. skráningar, úrvinnslu úrslita, dómgæslu, eftirlit og veitingasölu. Virði klukkutíma sjálfboðaliðastarfs ákvarðast ekki á markaði líkt og hefðbundin vinna og er þar af leiðandi erfitt að leggja fram nákvæmt mat á hinu hagræna umfangi sjálfboðavinnunnar. Við útreikninga á hagrænu umfangi sjálfboðaliðastarfs er hér notast við meðallaun eftir skatt fyrir klukkustundarvinnu¹⁸. Áætla má að meðallaun eftir skatt séu um 1800 kr. á klukkustund¹⁹.

Hér er því gert ráð fyrir að fórnarkostnaður einstaklings af því að starfa fyrir íþróttafélag sé jafnt og meðaltímakaup í landinu eftir skatt fyrir hvern klukkutíma. Þessi nálgun er ekki yfir gagnrýni hafin þar sem líklegt verður að telja að sjálfboðaliðarnir hafi ánægju af því að starfa fyrir íþróttafélagið og verðleggi ekki tíma sinn á sama hátt og á almennum vinnumarkaði. Engar rannsóknir liggja hins vegar fyrir á því hvernig sjálfboðaliðar verðleggja tíma sinn í sjálfboðavinnu fyrir íþróttafélög og því stuðst við fyrrgreinda forsendu um meðaltímakaup.

Eins og áður segir liggja fyrir upplýsingar um nokkur íþróttamót sem fara fram árlega hér á landi. Hér á eftir verður lagt fram lauslegt mat á hinum hagrænu umsvifum mótanna. Vert er að ítreka að hér er ekki lagt fram heildstætt mat á hinu hagræna umfangi heldur einungis litið til þeirra útgjaldaliða sem koma fram í töflu 7. Segja má að matið sýni lágmark hins hagræna umfangs íþróttaviðburðanna. Einnig er vert að benda á að þeir útreikningar sem hér eru lagðir fram sýna virði íþróttamótanna í augum þátttakendanna, sjálfboðaliða og í sumum tilfellum foreldranna. Þátttakendurnir, sjálfboðaliðarnir og foreldrarnir meta virði íþróttaviðburðanna með því að nýta fjármuni og tíma sinn til þess að taka þátt í þessum viðburðum og nýta því fjármunina og tímann ekki í annað á meðan.

6.3. Valin dæmi um mat á íþróttaviðburðum

Dæmin hér að neðan eru handahófskennd og ekki endilega samanburðarhæf þar sem upplýsingar um alla þætti hins hagræna gildis liggja ekki endilega fyrir. En dæmunum er ætlað að varpa ljósi á fjölbreytta þætti hagræns gildis innlendra íþróttamóta.

¹⁸ Skv. Hagstofu (<http://hagstofa.is/Hagtolur/Laun,-tekjur-og-vinnumarkadur/Laun>) var meðaltali reglulegra launa fyrir fulla vinnu 402 þúsund krónur árið 2012.

¹⁹ Skv. reiknivél staðgreiðslu Ríkisskattstjóra (<https://www.rsk.is/einstaklingar/reiknivelar/reiknivél-staðgreiðslu/>) og 160 klukkustunda vinnuánuði.

Unglingalandsmót UMFÍ er með stærri íþróttaviðburðum ársins. Mótið fer fram um Verslunarmannahelgi og dregur að sér mikinn fjölda þátttakenda og annarra áhorfenda. Þátttakan er bæði í einstaklings- og liðakeppnum og keppt er í fjölmörgum íþróttagreinum. Fyrir utan íþróttakeppnir er boðið upp á fjölmarga menningarviðburði og afþreyingu en telja verður þó að íþróttakeppnirnar séu meginádráttaraflið. Skráð velta mótsins var 20 milljónir króna.

Við undirbúning mótsins árið 2012 voru tveir launaðir starfsmenn og fleiri en 500 sjálfboðaliðar. Talið er að um 10-12 þúsund vinnustundir hafi farið í skipulagningu og framkvæmd mótsins. Ef miðað er við fyrrgreindar forsendur um meðaltímakaup sjálfboðavinnu má meta vinnuframlag sjálfboðaliðanna á um 20 milljónir króna.

Talið er að um 15-20 þúsund manns hafi sótt mótið árið 2012. Varlega má áætla að um 7000 manns hafi fylgt börnum og unglimum á mótið. Ef miðað er við að gestirnir hafi verið þrjá daga á mótinu og meðalútgjöldin verið þau sem áður er skýrt frá hafa útgjöldin vegna mótsins í formi ferða-kostnaðar verið um 31 milljón króna.

Með því að bera saman hina skráðu veltu, 20 milljónir króna og önnur hagræn umsvif mótsins, um 50 milljónir króna, kemur glöggt í ljós hversu takmarkaða sýn rekstrargögn gefa um hin hagrænu umsvif á móti líkt og Unglingalandsmóti UMFÍ.

Alþjóðlegu Reykjavíkurleikarnir hafa farið fram undanfarin ár og er þar keppt í mörgum íþróttagreinum. Á fimmta hundrað erlendra keppenda tóku þátt á Alþjóðlegu Reykjavíkurleikunum 2013 og um 2000 íslenskir keppendur²⁰. Ef litið er til meðalútgjalda erlendra ferðamanna hérlendis og gert ráð fyrir að hinir erlendu keppendur séu hér á landi í um fjóra daga má áætla að heildarútgjöld þeirra hérlendis hafi verið um 34 milljónir króna. Eins og áður segir þá koma flugfargjöld til viðbótar við útgjöld þeirra á meðan á dvöl þeirra stendur.

Símamótið er árlegt knattspyrnumót Breiðabliks í Kópavogi fyrir stúlkur í 5., 6. og 7. flokki. Árið 2011 tóku 1.700 stúlkur þátt í mótinu frá 34 íþróttafélögum. Auk launaðra starfsmanna Breiðabliks þá tóku um 400 sjálfboðaliðar þátt í skipulagningu og framkvæmd mótsins. Fjárhagsleg velta mótsins var um 25-30. milljónir árið 2011 en þar af skiluðu 4-5 milljónir sér í tekjum til félagsins²¹.

²⁰ <http://www.ibr.is/frettasafn-ibr/497-reykjavikurleikarnir-hefjast-a-foestudag>

²¹ Samtal við Jóhann Berg Torfason, mótsstjóra Síamótsins 2012.

Shellmótið í Vestmannaeyjum er árlegt knattspyrnumót fyrir 6. flokk drengja, sem haldið hefur verið af ÍBV frá árinu 1984. Beinir þátttakendur á mótinu eru um 1.000 iðkendur og 300 foreldrar. Varlega má áætla að 1.5 gestir komi með hverjum iðkanda sem gerir heildarfjölda um 3.000 manns²². Könnun á gestum á Shellmótinu leiddi í ljós að tæplega 90% þeirra voru af höfuðborgarsvæðinu og voru þeir að meðaltali 3.7 daga í Vestmannaeyjum. Gestirnir eyddu að jafnaði kr. 7.400 á dag, eða kr. 25.600 á meðan dvöl þeirra stóð á Shellmótinu í Vestmannaeyjum (Rögnvaldur Guðmundsson, 2012).

Norðurálsmótið er árlegt knattspyrnumót Íþróttafélags Akraness (ÍA) fyrir drengi í 7. flokki. Árið 2010 voru þátttakendur um 1.300 og má áætla að heildarfjöldi gesta hafi verið vel yfir 3.000. Þar sem meirihluti gesta kemur af höfuðborgarsvæðinu má reikna með því að fæstir dvelji á Akranesi þann tíma sem mótið fer fram og skilar það sér því síður til bæjarfélagsins en þau mót sem eru í lengri fjarlægð frá höfuðborgarsvæðinu. Á móti getur það skilað rekstraraðilum Hvalfjarðarganga ríflegum tekjum (Akraneskaupstaður, 2010).

Landsmót hestamanna hefur verið haldið hérlendis frá árinu 1950, fyrst á fjögurra ára fresti en frá 1998 á tveggja ára fresti. Gestir á landsmóti hafa að jafnaði verið um 10.000 en um 14.000 gestir sóttu mótið á Gaddstaðaflötum árið 2008. Að jafnaði má áætla að um fjórðungur gesta á landsmóti séu erlendir (Gísli B. Björnsson, 2004). Talsverð ásókn er í að halda landsmótið hverju sinni. Átök um staðsetningu mótsins 2016 bera þess glöggt merki (eidfaxi.is, 2014).

Arctic open er alþjóðlegt golfmót sem haldið hefur verið árlega frá árinu 1986 af Golfklúbbi Akureyrar á nyrsta löglega golfvelli í heiminum, sem staðsettur er í Eyjafirði. Um 120 erlendir þátttakendur hafa að jafnaði mætt til leiks á undanförunum árum (arcticopen.is, 2012).

Á vegum **Fimleikasambands Íslands** eru árlega haldin um 22 mót á hverju ári. Vormót í hópfimleikum eru stærstu mót ársins en þá keppa um 750 iðkendur, með þátttöku um 100 þjálfara, 150 starfsmanna og dómara. Mótin sækja um 2.000 áhorfendur hverju sinni²³. Þess má einnig geta að Fimleikasamband Íslands sendir um 200 keppendur á mót erlendis á

²² Samtal við Jónas Sigurðsson í mótstjórn Shellmótsins.

²³ Samtal við Þorgerði Diðriksdóttir, fyrrverandi formann Fimleikasambands Íslands.

hverju ári og talið er að aðrir 600-800 keppendur til viðbótar fari erlendis á vegum félaganna ár hvert.

Öll dæmin hér að ofan fela í sér einhverskonar grunnupplýsingar um umfang þeirra. Ekkert þeirra nær þó utan um heildaráhrif viðburðanna. Gerður Þóra Björnsdóttir (2012) gerði athugun á Reykjavíkumaraþoninu þar sem hún gerði meðal annars tilraun til að meta hver heildarþjóðhagslegur ábati af hlaupinu væri. Sú greining gæti nýst við athugun annarra íþróttaviðburða hér á landi.

Reykjavíkumaraþonið hefur verið haldið árlega allt frá 1984. Keppendur voru 214 í fyrsta mótinu (þar af voru erlendir þátttakendur 60 talsins) en sá fjöldi hefur margfaldast í gegnum árin. Stórt stökk varð í þátttöku hlaupsins árið 2006 og mátti aðallega þakka því tilkomu Latabæjarhlaupsins. Það árið fór fjöldi þátttakenda úr 3 þúsundum í 10 þúsund. Árið 2011 voru þátttakendur um 11.000 eins og sjá má í töflu 8 (Gerður Þóra Björnsdóttir, 2012).

Tafla 8

Fjöldi þátttakenda í Reykjavíkumaraþoninu 2011					
Vegalengd	Íslendingar		Útlendingar		Samtals
	Fjöldi	Hlutfall	Fjöldi	Hlutfall	
10 km	4183	94%	251	6%	4434
3 km	1844	94%	122	6%	1966
Boðhlaup	114	98%	2	2%	116
Hálfmaraþon	1328	72%	524	28%	1852
Latabæjarhlaup	3387	99%	41	1%	3428
Maraþon	229	33%	456	67%	685
Samtals	11085	89%	1396	11%	12481

(Gerður Þóra Björnsdóttir, Upplýsingafulltrúi Reykjavíkumaraþonsins, munnleg heimild 19.09.2012).

Til þess að sjá hver hinn raunverulegi þjóðhagslegi ábati var, notaðist hún við kostnaðarábatagreiningu. Notast var við 5% ávöxtunarstuðul, sem þykir eðlilegt sé þá miðað við venjubundin samfélagsleg verkefni að mati Hagfræðistofnunar Háskóla Íslands. Útreikningur samfélagslegs kostnaðarábata var þannig framkvæmdur, að dreginn var saman allur kostnaður við hlaupið eins og verðlaunagripir, löggæsla, matur fyrir keppendur og starfsmenn, auk annarra kostnaðarliða. Öll þessi útgjöld við hlaupið voru svo borin saman við samfélagslegan ábata, til að mynda neytendaábata, sem miðast við fylgjendur hvers keppanda og svo ábata í heilsu, sem er samanlagður samfélagslegur ábati að frádregnum kostnaði við æfingar, útbúnað og meiðsl keppenda. Niðurstöður rannsóknarinnar gáfu til kynna að kostnaður samfélagsins við hlaupið var rúmar 59 milljónir króna, en samfélagslegur ábati þess voru tæpar 227 milljónir, sem gefur okkur núvirtan hagrænan ábata tæpar 174 milljónir króna m.v. 5% ávöxtunarstuðul. Í töflu 9 má sjá að tekjur af ferðamönnum í kringum hlaupið fyrir árið 2010 voru tæpar 200 milljónir og við þá tölu bætist ábati í heilsu og neytendaábati. Á móti kemur síðan samfélagslegur kostnaður. Meðalútgjöld á hvern erlendan hlaupara sem kemur til landsins eru rúmar 280 þúsund krónur. Þá er meðtalinn kostnaður við flugfargjöld (Gerður Þóra Björnsdóttir, 2012).

Tafla 9

Niðurstaða kostnaðarábatagreiningar fyrir Reykjavíkumaraþon 2010

Ár	2010	2011
Samfélagslegur kostnaður	59.236.363	0
Samfélagslegur hagnaður	226.978.936	6.388.848
	167.752.574	6.388.848
Samtals:	173.827.191	

*Gerður Þóra Björnsdóttir (2012)

Fjöldi erlendra hlaupara taka þátt á hverju ári og er því hægt að sjá það út frá hagrænum sjónarmiðum hvaða þýðingu Reykjavíkumaraþonið hefur fyrir hagkerfi landsins. Þórdís Lilja Gísladóttir (2006) reiknaði út að heildarútgjöld þeirra 673 erlendu gesta sem komu til Reykjavíkur vegna Reykjavíkumaraþonsins árið 2006 námu ríflega 67 milljónum íslenskra króna.

Að auki kemur stór hluti þátttakenda af landsbyggðinni í þeim tilgangi að taka þátt í þessum árlega stórviðburði. Með þeim fjölda verða því svokölluð tilfærsluáhrif í hagkerfinu innanlands, sem Reykjavík nýtur þá verulega góðs af. Mót sem haldin eru í hinum ýmsu sveitarfélögum eru svo dæmi um það gagnstæða, þ.e. að tilfærsluáhrifin færast til þeirra bæja sem halda mótin hverju sinni. Aukin verslun fylgir viðburði sem þessum og er þá um veruleg staðbundinn áhrif að ræða. Það er því ákveðið keppikefli fyrir sveitar- og bæjarfélög að fá að halda slík mót. Sem dæmi má nefna að mikil átök brutust út þegar velja átti staðsetningu Landsmóts Hestamanna fyrir árið 2016, sem er ágætis dæmi um þá hagsmuni sem í húfi eru fyrir sveitar- og bæjarfélög hér á landi (sjá á [ww.eidfaxi.is](http://www.eidfaxi.is), 2014). Í tengslum við Reykjavíkumaraþonið þurfa hlauparar að undirbúa sig vel fyrir hvert hlaup, til að mynda með kaupum á öllum þeim búnaði sem hver og einn þarf fyrir slíkt hlaup. Þeir erlendu keppendur sem taka þátt reglulega í Reykjavíkumaraþoninu eru undir flestum kringumstæðum bundnir við að kaupa alla verslun og þjónustu á höfuðborgarsvæðinu (Þórdís Lilja Gísladóttir, 2006).

6.4. Aðrar íþróttiferðir

Mikill vöxtur hefur orðið í almennri íþróttiferðamennsku í heiminum þar sem fólk ferðast í vaxandi mæli til annarra landa í þeim tilgangi til að stunda íþróttir, líkamsrækt og útivist við áhugaverðar aðstæður (Barros, Butler & Correia, 2010; Higham og Hinch, 2002). Talið er til dæmis talið að um 15 milljónir heimsókna á ári til landa í Evrópu séu vegna heilsu-meðferða tengdum íþróttum (DeKnop, 2004). Í því sambandi má nefna að stjórnvöld í Kína eru til að mynda að markaðssetja landið sérstaklega með íþróttatengda ferðamennsku að leiðarljósi (Kumar, 2014). Einn angi af þjóðhagslegum ávinningi af íþróttatengdri ferðamennsku hér á landi er því koma erlendra ferðamanna til Íslands. Erlendir ferðamenn koma annars vegar til landsins í tengslum við sérstaka íþróttaviðburði og kappleiki eins og áður hefur verið minnst á. Auk þess gera ýmis fyrirtæki út á heilsutengda ferðamennsku hér á landi sem og annars staðar. Hluti þeirra erlendu ferðamanna sem kemur til Íslands kemur í slíkar

íþrótt- eða heilsutengdar ferðir. Samkvæmt skýrslu nefndar á vegum Samgönguráðuneytisins frá árinu 2003 (Samgönguráðuneytið, 2003) kemur jafnframt fram að um 20% erlendra ferðamanna, á þeim tíma, hafi komið til Íslands að sumarlagi til að fara í hestaferðir og um 8-14% yfir vetrarmánuðina. Áætlaðar gjaldeyrstekjur af hestamennsku hlaupa því á milljörðum að mati nefndarinnar (Samgönguráðuneytið, 2003). Auk þess nota erlendir ferðamenn sundlaugar víða um land og um 65% erlendra ferðamanna heimsækja Bláa lónið (Ferðamálastofa, 2013).

Reynslan hefur sýnt að veruleg aukning í ferðamannastraumi getur fylgt því að fjölga alþjóðlegum mótum hérlendis. Sú sókn gæti skilað sér í ríflegum tekjum til ríkisins. Þetta hefur sýnt sig með íþróttaviðburðum eins og Reykjavíkumaraþoninu, sem hefur vaxið að umfangi ár frá ári. Það eitt að um 1.400 erlendir þátttakendur tóku þátt í hlaupinu árið 2011 veitir innsýn í þau tækifæri sem í slíkri ferðamennsku liggja. Í því sambandi er ljóst að um langtímafjárfestingu er að ræða þegar kemur að uppbyggingu íþróttatengdrar ferðaþjónustu.

Að sama skapi og það er ásókn erlendra ferðamanna í íþróttatengda afþreyingu hér á landi þá sækja Íslendingar að einhverju marki í íþróttiferðir erlendis. Fyrir utan hinar hefðbundnu ferðir íþróttafélaga og íþrótt sambanda, s.s. landsliðsferða, keppnis- og æfingaferða, þá eru önnur íþróttiferðalög algeng. Golf ferðir, hlaupaferðir og hjólaferðir, sem og hóp- og einstaklingsferðir á íþróttaviðburði eru dæmi um slíkar ferðir. Samkvæmt upplýsingum frá ferðaskrifstofunni Vita, sem sérhæfir sig í íþróttiferðum, þá ferðast um 6000 manns á þeirra vegum í íþróttatengdum ferðum ár hvert. Hjá fyrirtækinu starfa sex starfsmenn og er velta þess um einn milljarður íslenskra króna²⁴.

Íslendingar ferðast enn fremur innanlands í íþrótt- og heilsutengdum ferðum. Í fyrrnefndri úttekt sem gerð var fyrir Ferðamálastofu kom fram að 9,2% Íslendinga sem spurðir voru ætluðu að fara í skíðaferð innanlands (MMR/Markaðs- og miðlarannsóknir ehf., 2012) auk allra þeirra sem ferðast á íþróttatengda viðburði hér á landi, eins og fram kom í kaflanum hér að framan.

²⁴ Sjá á www.vita.is

Aukin eftirspurn eftir íþróttatengdri ferðamennsku og vaxandi vinsældir allskonar íþróttaviðburða skapa ný sóknarfæri. Brýnt er að rannsaka þessa þætti íþróttastarfsins betur. Hafa verður í huga að það er erfitt að meta umfang og skipulag þessara atburða eftir á. Því er nauðsynlegt að gera úttekt á einstökum atburðum samtímis því sem þeir eiga sér stað. Þá er mikilvægt að hafa í huga að efling þessara þátta íþróttastarfsins getur, ef vel er á haldið, orðið til þess að stórbæta aðstöðu afreksfólks og almennings til íþróttaiðkunar hér á landi. Sem dæmi má nefna að bætt íþróttaaðstaða og bygging íþróttamannvirkja ætti að stuðla jöfnum höndum að aukinni ferðamennsku, bættri aðstöðu til þess að skipuleggja íþróttaviðburði, bættri aðstöðu til þess að sinna daglegri þjálfun og fleiri tækifærum fyrir almenning til þess að stunda íþróttir. Þetta krefst mikils og góðs skipulags, nýrrar hugsunar og góðs samstarfs margra aðila. Það er hins vegar til mikils að vinna fyrir íþróttastarfið í landinu að stefnumótun taki mið af vaxandi umfangi og fjölbreyttara hlutverki íþróttar.

7. LÝÐHEILSA

7.1 Framlag íprótta til lýðheilsu og forvarna

Forvarnargildi ípróttaiðkunar hefur töluvert verið rannsakað bæði hér á landi og erlendis. Þessar rannsóknir sýna að niðurstöður eru breytilegar eftir ípróttagreinum, skipulagi ípróttastarfsins og þeim tegundum heilsutengdrar hegðunar sem til skoðunar eru hverju sinni (Fraser-Thomas, Cote og Deakin, 2005; Gísladóttir, Matthíasdóttir & Kristjansdóttir, 2013; Halldórsson, Thorlindsson & Sigfúsdóttir, 2014; Marsh & Kleitman, 2003; Thorlindsson & Halldórsson, 2010; Þórólfur Þórlindsson, Þorlákur Karlsson og Inga Dóra Sigfúsdóttir, 1994; Þórólfur Þórlindsson, o.fl., 1998; 2000). Þá hefur lýðheilsu- og forvarnarstarf einkennst af því að skipulag þess og þekking hefur orðið til í tengslum við tiltekin sérhæfð svið eða viðfangsefni. Þessi fjölbreytni gerir það að verkum að skynsamlegt er að skipta umfjöllun um forvarnargildi ípróttastarfsins í nokkra undirflokk. Við höfum kosið að skipta umfjöllun okkar um forvarnargildi íprótta niður í fjóra flokka. Þessir flokkar eru: ípróttaiðkun og reykingar, ípróttaiðkun og neysla ólöglegra vímuefna, ípróttaiðkun og áfengisneysla, og hreyfing, ípróttir og heilsa. Þessi flokkun er ekki tæmandi, en hún tekur bæði mið af skipulagi ípróttastarfsins og hefðbundinni skiptingu lýðheilsustarfs í afmörkuð viðfangsefni. Við teljum að með þessari flokkun fáið betri greining á framlagi ípróttastarfsins til heilsu og forvarna.

Það verður að hafa í huga að þessi forathugun byggir að verulegu leyti á gögnum sem eru fyrir hendi, en það er mjög breytilegt eftir flokkunum fjórum hversu mikið er til af haldgóðum gögnum sem gera okkur kleift að svara grundvallarspurningum um framlag íprótta. Töluvert efni er til um tengsl ípróttastarfs og reykinga. Reykingar eru viðfangsefni sem fremur auðvelt er að afmarka. Um önnur viðfangsefni eins og til dæmis tengsl ípróttabáttöku, hreyfingar, heilsu og offitu er minna efni til sem hægt er að byggja á. Því höfum við í þessari forathugun valið að fjalla nokkuð ítarlega um ípróttir og reykingar og freista þess að gera þeim í heild nokkuð góð skil, en taka frekar afmörkuð dæmi í umfjöllun um aðra flokka sem tengjast forvarnargildi íprótta.

Flokkunin hér að framan hjálpar okkur til þess að greina framlag íþróttastarfsins til heilsueflingar og forvarna á markvissan hátt. Það leysir hins vegar ekki mörg þeirra vandamála sem við er að glíma í slíku mati. Skipulag íþróttastarfsins hefur mikil áhrif á það hverju það skilar til forvarna og heilsueflingar (sjá t.d. Coakley, 2007; Halldorsson, Thorlindsson og Sigfusdóttir, 2014, Hartmann og Kwauk, 2011; Sage, 1998; Thorlindsson og Halldorsson, 2010). Skipulagið getur verið breytilegt jafnvel innan sömu íþróttagreinar. Íþróttirnar eru ekki einangraðar frá annarri starfsemi þjóðfélagsins. Þær mótast af félagslegu og menningarlegu umhverfi sínu sem getur haft áhrif bæði á skipulag og hlutverk starfsins. Íþróttastarfið fléttast þannig saman við félagslega, menningarlega og persónulega þætti. Margir þessara þátta hafa einnig áhrif á heilsutengda hegðun. Áhrifaþættir á heilsu tengjast á margan hátt. Þetta þýðir að erfitt getur reynst að einangra framlag íþróttastarfsins til heilsueflingar og forvarna. Það er því ekki hægt að draga ályktanir um framlag íþróttar til heilsueflingar eða forvarna útfrá línulegum tengslum tveggja breyta. Þættir utan íþróttafélaganna hafa áhrif á viðfangsefnin hverju sinni. Samspil margra og oft ólíkra þátta getur í sumum tilvikum orðið til þess að draga úr eða auka áhrif íþróttastarfsins á heilsutengda hegðun (Thorlindsson, Valdimarsdóttir & Jonsson, 2012; Thorlindsson, Bjarnason & Sigfusdóttir, 2007; og Þórólfur Þórlindsson, 2014). Það flækir málið enn að samspil mikilvægra þátta geta tekið breytingum frá einum tíma til annars. Þjóðfélagsbreytingar geta haft veruleg áhrif á heilsutengt hlutverk íþróttar. Þannig er líklegt að íþróttastarfið hafi miklu stærra hlutverki að gegna í sambandi við hreyfingu barna og unglunga í kyrrsetuþjóðfélagi nútímans en þær höfðu fyrir 30 árum síðan þegar börn og unglingar léku sér úti eða unnu líkamlega erfiðsvinnu. Í þessu sambandi er rétt að benda á að framlag íþróttar getur einnig falist í því að skipuleggja atburði eða uppákomur sem ætlaðar eru sem framlag til heilsueflingar eða forvarna. Hér má nefna Unglingalandsmót UMFÍ um Verslunarmannahelgina, mót UMFÍ fyrir 55 ára og eldri, "hjólað í vinnuna" átaksverkefni ÍSÍ og almenningshlaup eins og t.d. Reykjavíkumaraþon. Þessi verkefni hafa orðið til þess að hvetja almenning til hreyfingar og að stunda heilbrigðan lífsstíl.

7.2. Áhættuhegðun ungmenna

7.2.1. Íþróttaiðkun, reykingar og munntóbak

Tengsl reykinga og íþróttaiðkunar hafa verið töluvert rannsökuð. Flestar þessar rannsóknir hafa verið gerðar á ungu fólki. Ástæða þess er einfaldlega sú að flestir byrja að reykja á tiltölulega þröngu aldursbili eða á tímabilinu frá 12 til 16 ára. Sjaldgæft er að fólk á Vesturlöndum fari að reykja eftir 20 ára aldur. Því hafa rannsóknir á áhrifaþáttum reykinga réttilega beinst að ungu fólki. Niðurstöður þessara rannsókna sýna nær undantekningalaust að neikvætt samband er milli íþróttáþátttöku og reykinga (Audrain-McGovern, o.fl., 2006; Lisha og Sussman, 2010; Rodriguez og Audrain-McGovern, 2004). Niðurstöður íslenskra rannsókna sýna að fremur sterk neikvæð tengsl eru á milli íþróttáþátttöku og reykinga (Thorlindsson, 1989; Thorlindsson og Vilhjalmsón, 1990; Þórólfur Þórlindsson, Þorlákur Karlsson og Inga Dóra Sigfúsdóttir, 1994; Þórólfur Þórlindsson o.fl., 1998; Þórólfur Þórlindsson o.fl., 2000). Í töflu 10 hér að neðan má sjá yfirlit yfir rannsóknir frá árinu 1992 til ársins 2014 á tengslum reykinga og íþróttaiðkunar.

Tafla 10

Daglegar reykingar greindar eftir íþróttáþátttöku í íþróttafélagi

	Nnánast aldrei	1-3x í viku	4x í viku eða oftar
1992 (9-10.b)	23% (936)	14% (221)	6,9% (81)
1997 (9-10.b)	22,8% (951)	11,9% (186)	8,4% (160)
2000 (9-10.b)	17,7% (585)	8,6% (93)	5,8% (97)
2006 (9-10.b)	13,1% (445)	7,4% (102)	2,3% (50)
2012 (8-10.b)	6,7% (260)	3,3% (79)	1,3% (55)
2014 (8-10.b)	2,4% (93)	0,8% (19)	0,3% (13)

* Byggt á gögnum Rannsókna og greiningar um Ungt fólk.

Eins og sjá má á töflu 10 hafa tengslin milli reykinga og íþróttabátttöku íslenskra unglinga alltaf verið neikvæð þannig að þeir unglingar sem stunda íþróttir eru mun ólíklegri til þess að reykja, en þeir sem stunda ekki íþróttir. Munurinn verður ennþá meiri þegar miðað er við þá sem stunda íþróttir 4x eða oftar í viku. Það er athyglisvert að tengslin hafa verið fremur stöðug í meira en 20 ár.

Íþróttafólk er ólíkegra til að reykja heldur en aðrir. En á sama tíma og það hefur almennt dregið úr reykingum hér á landi þá hefur notkun munntóbaks farið vaxandi. Í þeirri umræðu hafa íþróttir verið áberandi. Talið hefur verið að notkun munntóbaks sé jafnvel algengari meðal íþróttafólks en annarra (Rolandsson og Hugoson, 2003). Ekki eru til haldbærar tölur um munntóbaksnotkun meðal fullorðinna hér á landi, þar sem flokkað er eftir því hvort fólk stundar íþróttir eða ekki. Rannsóknir hér á landi hafa því fyrst og fremst beinst að ungu fólki. Niðurstöður þeirra benda ekki til þess að iðkendur íþróttá séu líklegri en aðrir til að nota munntóbak. Þvert á móti virðist skipulögð íþróttabátttaka ungmenna draga úr munntóbaksnotkun þeirra (sjá töflu 11).

Tafla 11

Notkun munntóbaks 1x eða oftar sl. 30 daga eftir íþróttabátttöku í íþróttafélagi

	Nánast aldrei	1-3x í viku	4x í viku eða oftar
2006 (9-10.b)	5,2% (177)	6,3% (87)	3,8% (85)
2012 (8-10.b)	4,7% (183)	3,1% (73)	1,8% (75)
2014 (8-10.b)	3,3% (124)	2,3% (52)	1,2% (48)

* Byggt á gögnum Rannsókna og greiningar um Ungt fólk.

Nú væri freistandi að álykta sem svo að íþróttabátttaka drægi úr reykingum og notkun munntóbaks sem næmi muninum á þeim sem nota tóbak innan íþróttafélaganna og utan. Þetta þýddi að íþróttabátttaka drægi úr tóbaksnotkun hvers árgangs um meira en helming. Sérfræðingar hafa áætlað að kostnaður samfélagsins vegna reykinga hafi verið um 25 milljarðar króna, að verðlagi ársins 2002 (Hagfræðistofnun Háskóla Íslands,

2003). Út frá þessum forsendum mætti áætla að íþróttastarfið sparaði þjóðarbúinu um það bil 10 til 12 milljarða króna vegna kostnaðar er hlýst af reykingum. Málið er hins vegar ekki svo einfalt. Eins og við höfum bent á hér að framan þá tengjast áhrif íþróttastarfsins á reykingar mörgum öðrum þáttum sem hafa áhrif á reykingar ungmenna. Samspil þessara þátta er flókið. Í sumum tilvikum getur þetta samband leitt til þess að hlutur íþróttastarfsins er vanmetinn í öðrum tilvikum er hann ofmetinn (Þórólfur Þórlindsson, 2014). Þetta margþætta og flókna samband íþróttavæðing og flókna samband íþróttavæðing við aðra þætti gerir það að verkum að erfitt er að draga afgerandi ályktun um hversu mikið íþróttastarfið sparar þjóðarbúinu.

Hér að framan höfum við fjallað um tengsl íþróttavæðing og reykinga eins og þau birtast í spurningalistakönnunum sem gerðar hafa verið reglulega í meira en 20 ár. Þessar niðurstöður segja hins vegar ekki alla söguna. Íslensk íþróttahreyfing hefur lengi tekið virkan þátt í tóbaksvörnum. Opinberar nefndir og stofnanir sem fást við tóbaksvarnir hafa nýtt sér slagkraft þessarar öfluglu hreyfingar til þess að hrinda í framkvæmd sérstökum forvarnarverkefnum. Forystumenn í tóbaksvörnum hafa komið úr íþrótt- og ungmennafélagsstarfinu og nýtt sér sem bakland til að ná árangri í tóbaksvörnum. Forystumenn íþróttahreyfingarinnar, þjálfarar og sjálfboðaliðar í grasrótastarfinu fóru snemma að láta til sín taka innan íþróttastarfsins. Lögð var áhersla á að reykingar sem og önnur tóbaksnotkun og íþróttir færu ekki saman. Nýlegt átak Knattspyrnusambands Íslands og Lýðheilsustöðvar Bagg er bögg er kannski eitt skýrasta dæmið um það.

Þessa andstöðu við reykingar og aðra tóbaksnotkun, sem finnst innan íþróttahreyfingarinnar, er hægt að virkja með litlum tilkostnaði. Þetta hafa aðilar sem unnið hafa að forvörnum nýtt sér og virkjað skipulagða íþróttastarfsemi til þess að efla forvarnir. Árangurinn af því hefur verið góður vegna þess að hægt er að ná til mikils fjölda barna í umhverfi sem býður upp á ákjósanleg sóknarfæri til árangurs í tóbaksvörnum. Innan íþróttahreyfingarinnar starfar mikill fjöldi sjálfboðaliða sem hægt er að virkja til starfs fyrir tiltölulega lítið fjármagn. Það má orða þetta svo að í starfi íþróttafélaga sé að finna mikinn félagsauð sem hægt er að nýta í þágu tóbaksvarna. Það er afar lærdómsríkt en jafnframt erfitt að meta þessa tegund framlags. Það þýðir hins vegar ekki að það sé ómögulegt. Ef vel á að vera þarf að leggja mat á einstök verkefni og meta framlag

Íþróttastarfsins og árangur verkefnisins hverju sinni. Það er nær ógerlegt að meta framlag af þessu tagi eftir á. Þetta er mjög miður vega þess að flest bendir til þess að sum þessara verkefna hafi skipt miklu máli. Þau mörkuðu tímamót í sögu tóbaksvarna á Íslandi. Það er alveg ljóst að framlag íþróttar til tóbaksvarna er verulegt. Það sparar íslenska þjóðarbúinu milljarða á hverju ári. Það er hins vegar erfitt að nefna einhverja tölu í því sambandi. Árlegt framlag íþróttahreyfingarinnar til heilsueflingar hvað reykingar varðar gæti verið á bilinu 5 til 10 milljarðar á ári.

7.2.2. Íþróttaiðkun og neysla ólöglegra vímuefna

Neysla ólöglegra vímuefna meðal ungs fólks hefur verið viðvarandi vandamál hér á landi sem annars staðar á Vesturlöndum. Tengsl vímuefnaneyslu og íþróttapátttöku hafa verið töluvert rannsökuð hér á landi. Niðurstöður sýna nær undantekningalaust að neikvætt samband er á milli íþróttaiðkunar unglinga og neyslu ólöglegra vímuefna. Í töflu 12 hér að neðan má sjá tengsl hassneyslu og íþróttapátttöku á tímabilinu 1997 til 2014. Eins og sjá má eru þeir unglingar sem stunda íþróttir mun ólíklegri til þess að nota hass en þeir sem stunda íþróttir.

Tafla 12

Peir sem hafa notað hass, greint eftir íþróttapátttöku í íþróttafélagi

	Nánast aldrei	1-3x í viku	4x í viku eða oftár
1997 (9-10.b)	12,9% (541)	7,2% (114)	7,0% (133)
2006 (9-10.b)	8,8% (299)	5,6% (77)	2,4% (54)
2014 (8-10.b)	3,6% (101)	1,3% (30)	0,6% (23)

* Byggt á gögnum Rannsókna og greiningar um Ungt fólk.

Í töflu 13 hér að neðan má sjá tengslin milli íþróttabátttöku og neyslu amfetamíns hjá sama aldurshópi. Niðurstöðurnar sýna að neikvætt samband er á milli íþróttabátttöku og neyslu amfetamíns. Þeir unglingar sem stunda íþróttir eru mun ólíklegri til þess að neyta amfetamíns en þeir sem ekki stunda íþróttir.

Tafla 13

Peir sem hafa notað amfetamín, greint eftir íþróttabátttöku með íþróttafélagi.

	Nánast aldrei	1-3x í viku	4x í viku eða oftar
1997 (9-10.b)	5,1% (214)	2,8% (44)	1,8% (35)
2006 (9-10.b)	4,0% (135)	3,0% (41)	0,9% (21)
2014 (8-10.b)	4,9% (186)	2,0% (46)	1,0% (43)

* Byggt á gögnum Rannsóknna og greiningar um Ungt fólk.

Það er nær ógerlegt að leggja hagrænt mat á forvarnargildi íþróttar í tengslum við neyslu ólöglegra vímuefna. Að vísu er hægt að áætla eða jafnvel leggja mat á hvað hver einstaklingur sem ánetjast vímuefnum kostar samfélagið árlega vegna meðferðar og vinnutaps. Ljóst er að kostnaður vegna meðferða, vinnutaps og annars nemur fjölda milljarða á hverju ári hér á landi. Slíkir útreikningar verða þó alltaf léttvægir í samanburði við þann mannlega harmleik sem fylgir slíkri neyslu. Vímuefnaneysla ungs fólks hefur oftar en ekki mikil áhrif á aðstandendur og vini neytenda. Slíka reynslu er nánast ógerlegt að verðleggja. Það blasir því við að það forvarnarstarf sem unnið er innan íþróttahreyfingarinnar í tengslum við ólögleg vímuefni nemur milljörðum.

7.2.3. Íþróttaiðkun og neysla áfengis

Það er ekki einfalt mál að meta tengsl íþróttar og áfengis á heildrænan hátt. Þátttaka unglunga í íþróttum dragur markvisst úr áfengisneyslu

eins og sjá má í töflu 14 hér fyrir neðan. Á henni má sjá að áfengisneysla meðal þeirra sem stunda íþróttir 4 sinnum í viku eða oftar er helmingi sjaldgæfari en meðal þeirra sem ekki stunda íþróttir. Flest bendir til þess að þátttaka í íþróttum seinki því að unglingar byrji að neyta áfengis. Þetta er umtalsverður árangur í ljósi forvarna vegna þess að mikilvægar þroskabreytingar verða á heila- og taugakerfi unglunga á þessum árum sem geta skaðast af mikilli áfengisneyslu (Bava og Tapers, 2010).

Tafla 14

Peir sem hafa notað áfengi, greint eftir íþróttapátttöku með íþróttafélagi

	Nánast aldrei	1-3x í viku	4x í viku eða oftar
1997 (9-10.b)	77,5% (3228)	70,9% (1114)	67,1% (1282)
2006 (9-10.b)	43,4% (1440)	36,6% (503)	22,2% (492)
2014 (8-10.b)	11,8% (450)	6,0% (139)	4,1% (172)

* Byggt á gögnum Rannsóknna og greiningar um Ungt fólk.

Áfengisneysla unglunga getur haft skaðleg áhrif á þroska þeirra (Chassin, o.fl., 2010). Því munar mjög mikið um hvert ár sem líður áður en þeir byrja að neyta áfengis. Þá hefur áfengisneysla meðal unglunga áhrif til aukningar á neyslu annarra vímuefna. Með því að draga úr neyslu áfengis eða seinka henni umtalsvert minnka líkur á því að unglingar byrji að neyta annarra vímuefna (Þórólfur Þórlindsson, o.fl., 1998).

Hins vegar fylgir aukin áfengisneysla ýmsum íþróttaviðburðum. Bjórframleiðendur hafa lagt mikla áherslu á að markaðssetja áfengi í tengslum við íþróttaviðburði. Þeir hafa einnig lagt áherslu á að kosta útsendingar þeirra með því að kaupa auglýsingar fyrir og eftir og í hálfleik vinsælla íþróttaviðburða. Frekari rannsóknir eru nauðsynlegar til þess að leggja raunsætt mat á tengsl áfengis og íþróttar.

7.3. Hreyfing, offita og heilsa

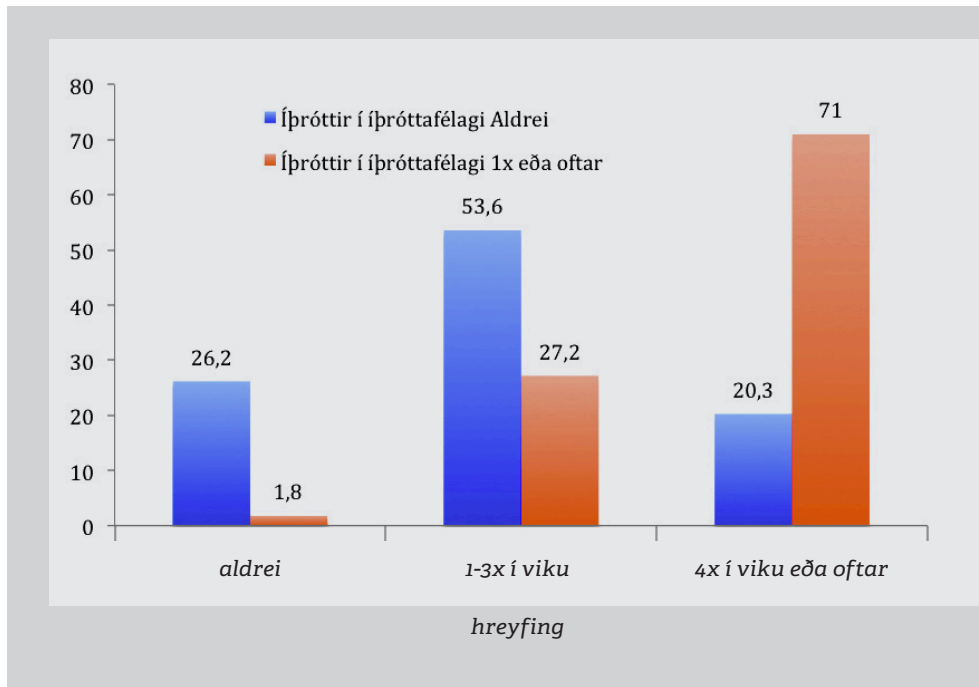
Á undanförunum árum hefur gætt vaxandi vandamála sem tengjast breyttum lífnaðarháttum, einkum og sér í lagi hreyfingarleysis og offitu. Sjúkdómar, sem tengjast óheilbrigðum lífsstíl fara vaxandi á Íslandi eins og í öðrum Vesturlöndum (Johannsson ofl., 2006; Margrét Valdimarsdóttir ofl., 2009 (Þessa vantar í heimildaskrá)). Rannsóknir benda til þess að fólk hreyfi sig minna og borði meira en góðu hófi gegnir. Þetta leiðir til vaxandi offitu og heilsuleysis sem kostar einstaklinga og þjóðfélagið mikil útgjöld (Johannsson ofl., 2002; Margrét Valdimarsdóttir o.fl., 2009). Niðurstöður úr rannsókn Margrétar Valdimarsdóttur o.fl. (2009) sýna að líkamsþyngdarstuðull Íslendinga hefur hækkað undanfarna tvo áratugi. Þannig benda höfundar þessarar rannsóknar á að árið 1990 hafi hlutfall of feitra karla verið 7,2%. Árið 2007 hafði þetta hlutfall hækkað í 18,9%. Hjá konum hækkaði hlutfallið á sama tíma úr 9,5% í 21,3%. Þetta er ekki góð þróun þegar hafðar eru í huga þær alvarlegu afleiðingar sem offita getur haft fyrir heilsu og lífsgæði fólks. Flestir virðast sammála um að haldi þessi þróun áfram geti það leitt til þess að heilbrigðisútgjöld muni aukast verulega.

Í þessu sambandi væri rétt að huga að því hvaða hlutverk íþróttabátttaka hefur í því að draga úr þessari óheillaþróun. Það er ljóst að hreyfing barna og unglunga í dag tengist mjög þátttöku þeirra í íþróttum. Þjóðfélagsbreytingar undanfarna áratugi hafa ýtt undir kyrrsetu barna og unglunga. Aukið framboð á sjónvarpsefni, tölvuleikjum og öðrum tómstundum sem byggja á kyrrsetu freista barna og ungmenna. Á sama tíma hefur dregið mjög úr frjálsum leik barna og unglunga. Líkamleg vinna meðal barna og unglunga heyrir nú nánast sögunni til. Því má segja að íþróttastarfið gegni stærra hlutverki en áður hvað hreyfingu varðar.

Á mynd 8 má sjá hve oft unglingar í 8.-10. bekk hreyfa sig þannig að þau mæðist og/eða svitni, eftir því hvort þau stunda íþróttir með íþróttafélagi eða stundi þær aldrei. Eins og sjá má er verulegur munur á hreyfingu eftir því hvort unglingarnir stunda íþróttir eða ekki. Nú þarf það ekki að koma neinum á óvart að krakkar sem stunda íþróttir fjórum sinnum í viku eða oftar reyni reglulega á sig. Slíkar niðurstöður vekja í sjálfu sér ekki athygli. Það sem skiptir hins vegar máli í þessu sambandi er samanburðurinn við þá sem ekki stunda íþróttir. Sjá má að aðeins einn af hverjum fimm unglingum sem ekki stunda íþróttir hreyfa sig oft í viku þannig að þeir

Mynd 8

Hlutfall unglinga í 8.-10. bekk eftir því hvort þeir hreyfa sig þannig að þeir mæðist eða svitni eftir ástundun íþróttar hjá íþróttafélagi.

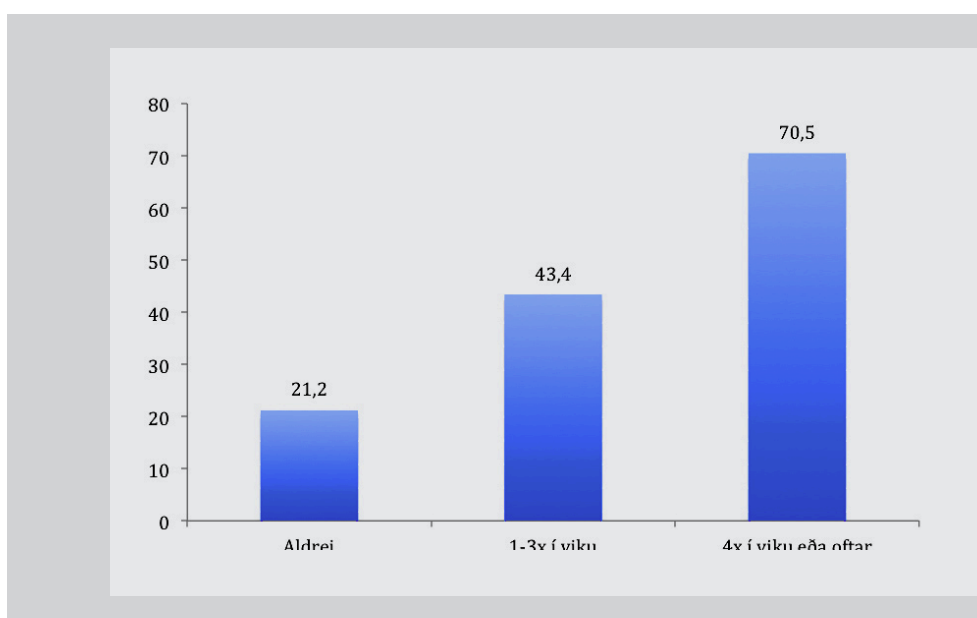
* Byggt á gögnum Rannsóknna og greiningar Ungt fólk 2014. (Undir hinum myndunum er ártalið ekki tekið fram, viltu kannski setja það inn alls staðar?)

mæðist og/eða svitni (20.3%) samanborið við sjö af hverjum tíu þeirra sem æfa hjá íþróttafélagi (70.5%). Einnig má sjá að um fjórðungur þeirra sem stunda ekki íþróttir þannig að þeir svitni eða mæðist, hreyfa sig nánast ekki neitt (26.2%) en það á við mjög fáa sem stunda íþróttir hjá íþróttafélagi (1.8%). Af þessu má sjá að hreyfing þeirra unglinga sem standa utan við íþróttafélögin er mun minni en þeirra sem stunda íþróttir innan þeirra. Íþróttapáttaka barna ræður því miklu um það hvort þau fái nægjanlega hreyfingu eða ekki.

Á mynd 9 má sjá tengsl milli íþróttaiðkunar og þess hvort ungmennin telji sig vera í góðri líkamlegri þjálfun.

Mynd 9

Líkamlegt heilbrigði nemenda í 9.-10. bekk eftir ástundun íþrótta hjá íþróttafélagi (þeir sem eru mjög sammála því að þeir séu í góðri líkamlegri þjálfun).

* Byggt á gögnum Rannsókna og greiningar Ungt fólk 2014.

Þau ungmenni sem stunda skipulagt íþróttastarf telja sig mun frekar vera í góðri líkamlegri þjálfun en þau ungmenni sem ekki taka þátt í skipulögðu íþróttstarfi íþróttafélaga. Það þarf ekki að koma á óvart að því oftar sem ungmennin stunda íþróttir því hærra hlutfall þeirra telur sig vera í góðri líkamlegri þjálfun. Þessar niðurstöður benda til þess að þátttaka ungmenna í skipulögðu íþróttastarfi íþróttafélaga hafi umtalsverð áhrif á hreyfingu þeirra. Fastlega má gera ráð fyrir að það eigi einnig við um aðra hópa, unga sem aldna, sem stunda íþróttir eða líkamsrækt, hvort sem er innan íþróttafélaga eða á öðrum vettvangi. Að þessu sögðu má gera ráð fyrir því að iðkun íþrótta hafi veruleg áhrif á lýðheilsu Íslendinga.

7. 4. Samantekt um lýðheilsuáhrif íþróttastarfs.

Ljóst er að framlag skipulags íþróttastarfs til lýðheilsu er verulegt. Hér að framan hefur verið fjallað nær eingöngu um forvarnargildi og heilsutengda hegðun (hreyfingu) sem tengist íþróttastarfi fyrir ungt fólk. Þetta stafar fyrst og fremst af því að til eru umfangsmikil gögn sem safnað hefur verið síðustu 35 árin. Úrvinnsla þessara gagna sýnir að þau ungmenni sem stunda íþróttir innan íþróttafélaga eru mun ólíklegri til að reykja og neyta ólöglegra vímuefna en þeir unglingar sem ekki stunda íþróttir. Einnig eru unglingar sem stunda íþróttir ólíklegri til þess að nota munntóbak og neyta áfengis. Þá má nefna að hreyfing barna og unglinga er í vaxandi mæli bundin við þátttöku þeirra í formlegu íþróttastarfi. Í þessu sambandi er rétt er að ítreka að enn er margt óljóst í tengslum við gildi íþróttastarfs fyrir ungt fólk. Það vill svo til að sumar áherslur á fagmennsku og árangur í skipulagi íþróttastarfsins fara saman við áherslur í lýðheilsu. Það er einnig margt sem bendir til þess að rætur íþróttastarfsins í frjálsu félagsstarfi bjóði upp á margskonar tækifæri til þess að byggja upp nærsamfélagið og skapa tækifæri fyrir uppbyggilega starfsemi sem getur, ef vel er á málum haldið, hjálpað til þess að styrkja nærsamfélagið (Halldorsson, Helgason og Thorlindsson, 2012; Halldorsson, Thorlindsson og Katovich 2014, Halldorsson, Thorlindsson og Sigfusdóttir, 2014, Thorlindsson, Valdimarsdóttir og Jonsson, 2012). Þá má nefna að hin íslenska blanda af íþróttum fyrir alla, afreksíþróttum, áherslu á færni og leik sem hefur gildi í sjálfu sér hafi athyglisverða kosti sem hægt væri að nýta betur (Halldorsson, Helgason og Thorlindsson, 2012; Halldorsson, Thorlindsson og Katovich 2014, Halldorsson, Thorlindsson og Sigfusdóttir, 2014, Thorlindsson, Valdimarsdóttir og Jonsson 2012).

Ennfremur benda öll gögn til þess að þátttaka ungs fólks í slíku starfi sé jafnt og þétt að aukast og ætla má því að samfélagslegur sparnaður vegna forvarna og lýðheilsuáhrifa íþróttastarfsins aukist sem því nemur. Til þess að leggja endanlegt mat á það hve mikið sparast í þessu tilliti þarf frekari rannsóknir, einkum í tengslum við áfengisneyslu, hreyfingu og offitu. Þá er brýnt að kanna betur íþróttastarf og hreyfingu fyrir almenning sem og hópa eins og aldraða. Í því sambandi má nefna að íþróttahreyfingin hefur í vaxandi mæli beitt sér fyrir verkefnum og atburðum sem hvetja fólk til hreyfingar og heilsusamlegs lífsstíls. Ljóst er að mörg þessara verkefna hafa tekist mjög vel. Hér má nefna

Unglingalandsmót UMFÍ um Verslunarmannahelgina, sem sett var af stað til höfuðs Verslunarmannahelginni og þeirri unglindrykkju sem henni fylgdi. Verkefnið tók mið af því að margir unglingar á aldrinum 13 til 16 ára byrjuðu að drekka um Verslunarmannahelgina. Með því að bjóða upp á íþróttir og aðra skemmtun um þessa helgi þá fækkaði þeim unglíngum sem byrjuðu að drekka á þessum aldri. Eins má nefna verkefni eins og “hjólalað í vinnuna” átaksverkefni ÍSÍ sem náð hefur miklum vinsældum og almenningshlaup eins og t.d. Reykjavíkumaraþon. Þessi verkefni hafa haft veruleg áhrif vegna þess að þau hvetja almenning til þess að hreyfa sig og ástunda heilbrigðan lífsstíl. Framlag þessara verkefna til lýðheilsu hafa ekki, svo okkur sé kunnugt um, verið metin til fjár. Það er hins vegar ljóst hvernig sem á málið er litið að þessi verkefni skila miklu til samfélagsins á sviði lýðheilsu og forvarna og hafa þar með umtalsverð hagræn áhrif fyrir íslenskt samfélag.

8. OPINBER ÚTGJÖLD TIL ÍPRÓTTA- OG ÆSKULÝÐSMÁLA

Hér að framan höfum við farið yfir umfang íþróttar í íslensku samfélagi og leitast við að meta umfang og hagrænt gildi þeirra. Í því sambandi er mikilvægt að reyna að meta kostnað ríkis og sveitarfélaga vegna íþróttastarfsins. Framlag opinberra aðila til íþróttar- og æskulýðsstarfs er talsvert ár hvert. Hér fyrir neðan verður leitast við að setja fram helstu heildartölur um útgjöld opinberra aðila til íþróttar- og æskulýðsmála. Framlag ríkisins til íþróttar- og æskulýðsmála er reiknað út frá gögnum Fjársýslu ríkisins. Í töflu 15 má sjá nánari útlitun á þeim þáttum sem koma fram sem framlag til málaflokkana.

Tafla 15

Útlitun á flokkum opinberra útgjalda til íþróttar- og æskulýðsmála²⁶

Heiti ráðuneytis	Heiti stofnunar	Heiti fjárlagsviðs
Menntamálaráðuneyti/ Mennta- og menningarmálaráðuneyti	Ýmis íþróttamál	
Menntamálaráðuneyti/ Mennta- og menningarmálaráðuneyti	Ýmislegt	Styrkir á sviði íþróttar- og æskulýðsmála
Heilbrigðis- og tryggingamálaráðuneyti/ Velferðarráðuneyti	Heilbrigðismál, ýmis starfsemi	Sjúkrahjálpar og endurhæfing íþróttamanna

Útgjöld ríkisins til íþróttamála heyra undir Mennta- og menningarmálaráðuneytið og voru útgjöld til íþróttamála árið 2013 um 455 milljónir króna en á undanförunum árum hefur upphæðin hæst verið 543 milljónir króna árið 2008 (á verðlagi þess árs) (sjá mynd 10). Undir útgjaldaliði íþróttamála eru skilgreind fjölmörg verkefni eins og t.d. Íþróttar- og Ólympíusamband Íslands, Íþróttasamband fatlaðra, íþróttasjóður og skólaíþróttir. Samkvæmt gögnum frá Fjársýslu ríkisins eru einnig útgjöld Velferðarráðuneytisins til íþróttamála í formi sjúkrahjálpar og endurhæfingar

²⁵ Hér er notast við heimasíðuna www.rikisreikningur.is sem Fjársýsla ríkisins heldur úti. Þar má finna ýmisleg útgjöld ríkisins frá 2004-2013 með nokkuð aðgengilegum hætti. Leitast var eftir þeim flokkum sem skilgreindir voru sem íþróttir í gagnagrunninum. Í þremur tilvikum koma fyrir íþróttir í lýsingu fyrir flokk útgjaldanna. Í fyrsta lagi er svokallað heiti stofnunar í einu tilfelli Ýmis íþróttamál. Þar undir eru fjölmörg verkefni eins og t.d. ÍSÍ, Skáksamband Íslands og skólaíþróttir. Hin tvö tilföllin koma fyrir undir heiti fjárlagsviðs og er annars vegar Styrkir á sviði íþróttar- og æskulýðsmála (Menntamálaráðuneyti) og Sjúkrahjálpar og endurhæfing íþróttamanna (Velferðarráðuneyti).

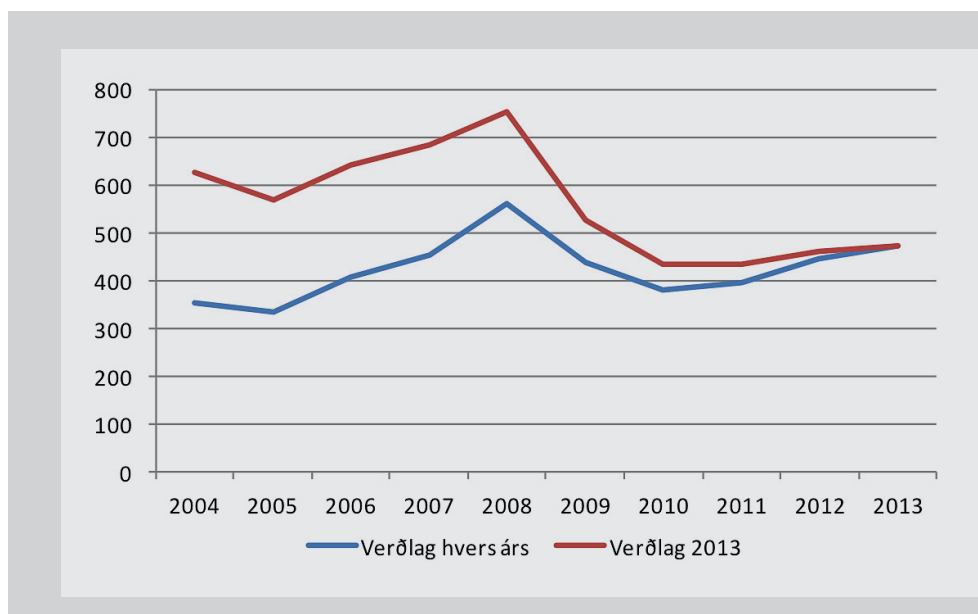
íþróttamanna. Upphæðir í þeim útgjaldalið hafa á undanförunum árum verið um 20 milljónir króna.

Útgjöld sveitarfélaganna eru fengin frá Sambandi íslenskra sveitarfélaga og eru heildarútgjöld til æskulýðs- og íþróttamála.

Styrkir sveitarfélaga til æskulýðs- og íþróttamála koma fram á mynd 11. Meðtalið í styrkjunum eru ekki einungis íþróttaiðkun heldur einnig t.d. rekstur mannvirkja og félagsmiðstöðva. Á undanförunum árum hafa útgjöldin nánast staðið í stað á verðlagi ársins 2013 og numið um 20 milljörðum króna.

Mynd 10

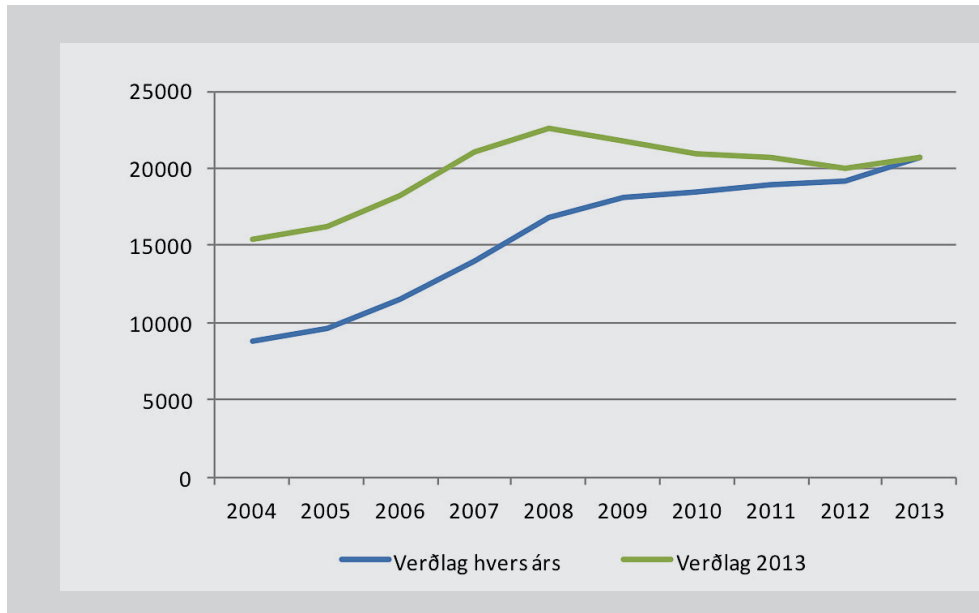
Útgjöld ríkisins til íþróttamála (m. kr.). Byggt á gögnum Fjársýslu ríkisins

Vert er að hafa í huga að þær tölur sem fram koma hér að framan eru heildartölur yfir framlag ríkis- og sveitarfélaga til íþróttá- og æskulýðsmála en ekki eingöngu til íþróttastarfs sem er á vegum Íþróttá- og Ólympíusambands Íslands. Rétt er að hafa í huga að oft er mjög erfit er að

Mynd 11

Styrkir til íþrótt- og æskulýðsmála sveitarfélaganna. Heimild: Samband íslenskra sveitarfélaga

greina hversu stór hluti af þessu fjármagni fer í raunverulegt íþróttastarf. Framlög ríkisins fela auk framlaga til Íþrótt- og Ólympíusambands Íslands, meðal annars í sér fjármagn til skólaíþróttar, Skáksambands Íslands og annarra liða sem ekki falla undir Íþrótt- og Ólympíusamband Íslands. Aftur á móti eru inni í þessum tölum útgjöld ríkisins vegna íþróttameiðsla og sjúkraþjálfunar. Þá fela framlög sveitarfélaga meðal annars í sér rekstur íþróttamannvirkja og sundlauga svo eitthvað sé nefnt. Það gefur því auga leið að tölurnar sem fram koma um útgjöld hins opinbera eru mun hærri en ef einungis væri að ræða framlag ríkis og sveitarfélaga til íþróttahreyfingarinnar – samkvæmt þeirri skilgreiningu á íþróttum og þeirri nálgun sem lagt var upp með í þessari skýrslu. Það er mikilvægt verkefni að fara betur ofan í saumana á því hvernig þessum fjármunum er varið og hvernig raunverulegri verkaskiptingu er háttað. Hitt má ljóst vera að þessar tölur segja mikið um gildandi verkaskiptingu milli ríkis og sveitafélaga í íþróttastarfi á Íslandi. Íþróttastarfið á sér að miklu leiti stað í sveitarfélögum. Þar fer t.d. þjálfun barna og unglinga

fram. Íþróttastarfið er mikilvægur þáttur í uppbyggingu sveitafélaga. Stór kostnaðarliður í þessu starfi er uppbygging á íþróttaaðstöðu sem felur í sér hlutfallslega mikinn kostnað. Mörg sveitarfélög leggja einnig mikið á sig til þess að halda úti keppnisliðum sem verður æ kostnaðarsamara eftir því sem atvinnumennska færir í vöxt. Í mörgum tilvikum skapast þó óæskilegt bil milli hins góða barna- og unglingsstarfs sem unnið er með börnum á grunnskólaaldri og ungs fólks á framhaldsskólastigi. Það er brýnt að brúa þetta bil og efla bæði afreksíþróttir og almenna íþróttaráttöku ungs fólks á framhaldsskólaaldri. Hér virðist einsýnt að ríkið verði að koma til skjalanna, móta stefnu og styrkja t.d. unglingslandslíð og afreksfólk í einstaklingsíþróttum. Á sama hátt þarf að skoða hvernig best væri að standa að eflingu almenningsíþróttar fyrir þennan aldurshóp. Slík stefnumótun ætti að haldast í hendur við ítarlega greiningu því hvernig fjármögnun íþróttastarfsins er nú háttað.

9. SAMANTEKT

Þessi áfangaskýrsla fjallar um umfang og hagrænt gildi íþróttanna í íslensku samfélagi. Í því skyni var markmið hennar fjórþætt: Í fyrsta lagi að freista þess að gefa yfirlit yfir hagrænt gildi og umfang íþróttanna á Íslandi. Í öðru lagi að afmarka það þannig að það sé viðráðanlegt til að hægt sé að rannsaka það frekar. Í þriðja lagi er henni ætlað að skoða aðferðir og leiðir til að meta umfang og hagrænt gildi íþróttanna á Íslandi. Að lokum var það markmið skýrslunnar að kanna fyrri rannsóknir og sjá hvaða gögn væru aðgengileg um þessi mál.

Eins og fram kemur hér að framan eru þær niðurstöður sem hér eru birtar byggðar á þröngri skilgreiningu á íþróttum, þ.e. íþróttir sem stundaðar eru innan íþróttahreyfingarinnar. Það liggur í hlutarins eðli að því víðari sem skilgreining íþróttanna er þeim mun meira verður hagrænt gildi þeirra og umfang að öðru jöfnu. Þetta þýðir að umfang íþróttanna og hagrænt gildi, eins og það er sett fram hér, er vanmetið. Í þessu sambandi má nefna að nær ógjörlegt er að einangra íþróttastarfið algerlega frá öðrum sviðum samfélagsins. Íþróttagreinum er sífellt að fjölga og íþróttastarfið að tengjast æ fleiri sviðum samfélagsins. Því er ekki auðvelt að skilgreina íþróttir í eitt skipti fyrir öll. Í raun má segja að allar skilgreiningar séu umdeilanlegar.

Þá má nefna að eingöngu eru settar fram lágmarkstölur fyrir þá flokka íþróttastarfs sem fjallað er um. Það má því fastlega gera ráð fyrir að hagrænt gildi þeirra sé mun meira en tilgreint er í þeim dæmum sem tekin eru í þessari skýrslu. Þau bera þó með sér að þrátt fyrir þetta vanmat er ljóst að umfang íþróttanna og hagrænt gildi er mikið í íslensku samfélagi.

Íþróttabátttaka er almenn á Íslandi. Reikna má með því að tæplega helmingur landsmanna séu félagar í íþróttafélagi innan ÍSÍ. Þess fyrir utan má áætla að stór hluti Íslendinga stundi íþróttir eða heilsurækt af einhverju tagi, svo framarlega sem hægt er að byggja á fyrirbyggjandi gögnum varðandi iðkendatölur. Þess fyrir utan má áætla að flestir Íslendingar stundi íþróttir eða heilsurækt af einhverju tagi. Ef litið er til íþróttahreyfingarinnar sérstaklega má sjá að heildarvelta hennar var í kringum 16 milljarðar árið 2012. Sú tala segir okkur þó aðeins til um hluta hagrænna áhrifa íþróttanna fyrir íslenskt sam-

félag. Við höfum bent á ýmiskonar fjárhagsleg umsvif íþróttanna sem ekki eru tiltekin í gögnum íþróttahreyfingarinnar. Það stafar af því annars vegar að ákveðin viðfangsefni hafa ekki verið formlega skráð undir hatt íþróttahreyfingarinnar eða hins vegar þess að um er að ræða viðfangsefni eða starf sem leiðir af íþróttastarfinu – eins og til dæmis ferðalög í tengslum við mótahald eða heilsutengda þætti. Íþróttastarfið skilar fjármunum inn í íslenskt efnahagslíf, bæði beint í gegnum íþróttahreyfinguna sem og með ýmsum öðrum hætti.

Í fyrsta lagi er um að ræða beinar gjaldeyristekjur af íþróttastarfinu sem nema töluvert á annan milljarð króna, en sú upphæð ræðst af því hvernig að íþróttastarfinu er staðið hverju sinni. Árangur íslensks íþróttafólks og íþróttaliða á erlendum vettvangi ræður þessum tekjum að mestu leyti. Því geta þessar tekjur sveiflast verulega frá ári til árs. Tekjurnar koma í formi beinna erlendra greiðslna til íþróttahreyfingarinnar sem dreifir þeim áfram til aðildarféлага og til sérstakra íþróttaverkefna.

Í öðru lagi geta greiðslur komið með óbeinum hætti. Hér er um að ræða greiðslur til íþróttafólks og annarra sem að íþróttamálum starfa. Greiðslur til íþróttamanna og þjálfara eru háðar árangri en greiðslur til starfsmanna eru í fastari skorðum. Þessar greiðslur skila sér misvel til Íslands.

Í þriðja lagi er um að ræða greiðslur vegna tiltekinna viðburða. Hér má til dæmis nefna viðburði eins og Reykjavíkumaraþon, Reykjavíkurlaikana og Evrópumeistaramót í hópímleikum en gera má ráð fyrir að nokkur þúsund erlendir ferðamenn hafi komið til landsins í tengslum við þessi þrjú mót. Fjöldmörg alþjóðleg mót, lítil og stór, eru haldin hér á landi ár hvert. Þannig er ljóst að beinar gjaldeyristekjur af íþróttastarfinu nema milljörðum íslenskra króna. Óbeinar gjaldeyristekjur eru einnig verulegar.

Í fjórða lagi þá geta innlendir íþróttaviðburðir haft verulegt hagrænt gildi fyrir bæjar- og sveitarfélög. Fjöldi iðkenda og gesta leggur leið sína á mótstað og kaupir þar vöru og þjónustu svo ekki sé talað um þann samtakamátt sem þarf til að halda slíkt mót og skilar ómældum félagsauði til samfélagsins. Vægi slíkra viðburða er ótvírætt sem sést kannski best á mikilli fjölgun innlendra móta í ýmsum íþróttum á undanförunum árum og áratugum. Það er því mikið í húfi fyrir bæjar- og sveitarfélög að halda slíkt mót. Talsverð samkeppni er til að mynda um að halda landsmót UMFÍ á hverju ári sem og Landsmót Hestamanna, svo eitthvað sé nefnt.

Í fimmta lagi má sjá að íþróttastarfið getur, ef vel er að verki staðið, haft mikilvæg og jákvæð áhrif á lýðheilsu hér á landi. Gögnin okkar sýna til dæmis mjög athyglisverð tengsl íþróttapátttöku við ýmis konar heilsutengda hegðun unglinga. Áhrif slíkra forvarna eru oft ekki sjáanleg með beinum hætti því þau tengjast öðrum þáttum í lífi fólks sem koma ekki fram fyrr en síðar á lífsleiðinni. Það er því erfitt að nefna nákvæmar og áreiðanlegar tölur um framlag íþróttastarfsins til lýðheilsu. Það má þó leiða líkum að því að framlag íþróttastarfsins til lýðheilsu nemi milljörðum í formi bættrar heilsu og lægri heilbrigðiskostnaðar.

Í sjötta lagi má nefna að vöxtur í íþróttatengdri ferðamennsku er mikill víða um heim. Í dag skilar íþróttatengd ferðamennska nokkrum gjaldeyrstekjum inn í íslenskt samfélag. Þar eru þó mörg vannýtt sóknarfæri.

Að lokum má nefna að góð frammistaða íslenskra íþróttamanna getur verið mikilvæg og góð landkynning. Það er hins vegar nær ógerlegt að meta hagrænt gildi þessa þáttar íþróttastarfsins út frá þeim gögnum sem nú liggja fyrir.

Ein megin takmörkun í umfjöllun þessarar skýrslu er að ekki er gerð úttekt á mikilvægi íþróttar í starfsemi fjölmiðla. Þeir gegna lykilhlutverki í íþróttum samtímans (Cashmore, 2010). Þeir miðla upplýsingum, senda út beint frá keppnisviðburðum og birta myndir af íþróttamönnum og íþróttatengdu efni og vekja þannig áhuga almennings á íþróttum. Auk þess eru fjölmiðlar forsenda fyrir markaðsvæðingu íþróttar sem tengist framleiðslu og sölu á allskyns vörum og þjónustu (Coakley, 2007). Stundum er því haldið fram að samband íþróttar og fjölmiðla sé eins og fullkomið hjónaband, þar sem báðir aðilar eru mikilvægir hvorir öðrum (Cashmore, 2010). Þó að samband íþróttar og fjölmiðla sé sérstaklega mikilvægt í atvinnuvæddum markaðsíþróttum (Coakley, 2007) þá á það einnig við um áhugamannaíþróttum eins og algengar eru hér á landi. Umfjöllun um íþróttir er fastur liður í öllum helstu fjölmiðlum hér á landi. Sagt er frá íþróttum í fréttatímum sjónvarpsstöðva auk þess sem sýnt er beint frá íþróttaviðburðum og framleiddir eru sérstakir íþróttapættir. Fjölmiðlar reka fjölmargar íþróttarásir sem sýna eingöngu íþróttaeefni. Umfjöllun um íþróttir er einnig fastur liður í dagblöðum, sem og vefútgáfum þeirra. Ennfremur eru margir netmiðlar sem gera eingöngu út á umfjöllun um íþróttir. Það er ljóst að fjöldi fólks starfar við að fjalla um íþróttir á

fjölmiðlum hér á landi. Fjölmiðlar gegna einnig lykilhlutverki í tengslum íþróttá og viðskiptalífs. Það er því mikilvægt að skoða samband íþróttá, fjölmiðla og efnahagslífs sérstaklega.

Gögnin sem vitnað er til í þessari skýrslu eru takmörkunum háð sem mikilvægt er að hafa í huga við túlkun þeirra. Talsvert hefur verið fjallað um suma flokka á meðan öðrum hefur verið sleppt. Gögnin sýna ekki endanlega heildarmynd af hagrænu gildi íþróttá á Íslandi né gera þau þeim flokkum sem fjallað var um fullnægjandi skil. Mikið af þeim þáttum sem vitnað hefur verið til er hægt að meta með nokkuð áreiðanlegum hætti á meðan það er ekki hægt með aðra. Upplýsingarnar sem settar hafa verið fram í þessari skýrslu eru fyrst og fremst dæmi um lágmarks-gildi ákveðinna þátta íþróttá fyrir íslenskt samfélag.

Til að gera viðfangsefninu viðunandi skil er nauðsynlegt að rannsaka tiltekna flokka starfsins betur. Þær niðurstöður sem hér liggja fyrir sýna að fjárhagsleg umsvif íþróttastarfsins á Íslandi nema tugum milljarða og nema beinar og óbeinar gjaldeyrstekjur til samfélagsins milljörðum króna árlega. Framlag íþróttastarfsins til lýðheilsu og forvarnastarfs má meta til margra milljarða íslenskra króna. Þá má að nefna efnahagslegt gildi íþróttá í tengslum við ferðamennsku er töluvert enda þótt hún sé enn á byrjunarreit. Að lokum má nefna að íþróttastarfið er mikilvægur þáttur í landkynningu og uppbyggingu nærsamfélagsins sem erfitt er að meta til fjár með áreiðanlegum hætti.

10. LOKAORÐ

Það er mikilvægt að hafa í huga að hagrænt gildi íþróttar er ekki einhver föst og óbreytanleg stærð. Vaxtarmöguleikar íþróttastarfsins eru miklir og tækifærin óþrjótandi. Alþjóðavæðingin er að gjörbreyta hagrænu gildi íþróttar. Hún skapar fjölbreytt sóknarfæri sem gætu skilað auknum gjaldeyriskjóm ef rétt er á haldið. Breyttir atvinnuhættir, svo sem vaxandi ferðamennska og auknin hlutur íþróttar í fjölmiðlum og skemmtanaíðnaði skapa líka áður óþekkt sóknarfæri. Það verður hins vegar alltaf að hafa í huga að hagrænt og þjóðfélagslegt gildi íþróttar fer fyrst og fremst eftir því hversu vel að starfinu er staðið. Sé vel að því staðið hefur það mikið gildi á mörgum sviðum þjóðfélagsins. Það skipulag sem þróast hefur hér á landi virðist hafa ýmsa góða kosti (Halldorsson, Helgason og Thorlindsson, 2012; Halldorsson Thorlindsson og Katovich, 2014; Halldorsson, Thorlindsson og Sigfusdóttir, 2014; Þórólfur Þórlindsson og fl., 1994). Sú mikla áhersla sem lögð hefur verið á að skipuleggja íþróttir fyrir alla hefur skilað sér í öflugu íþróttastarfi á mörgum sviðum (Halldorsson, Helgason og Thorlindsson, 2012; Halldorsson, Thorlindsson og Katovich, 2014; Halldorsson Thorlindsson og Sigfusdóttir, 2014; Thorlindsson, Bjarnason og Sigfusdóttir, 2007; Þórólfur Þórlindsson, Þorlákur Karlsson og Inga Dóra Sigfúsdóttir, 1994). Áherslan á rétt allra barna og unglunga til þess að stunda íþróttir hefur stuðlað að aukinni þátttöku í íþróttum og lagt grunnin að þjóðfélagslegu gildi íþróttar. Sú aukna þátttaka barna og unglunga í íþróttum leggur síðan grunninn að fjölþættu gildi íþróttastarfsins allt frá afreksmennsku til lýðheilsu. Rannsóknir benda einnig til þess að sú áhersla sem lögð hefur verið á færni (skills) og leik sem hefur gildi í sjálfu sér hafi skilað árangri á mörgum sviðum (Halldorsson, Helgason og Thorlindsson, 2012; Halldorsson, Thorlindsson og Katovich, 2014). Þá er almennt talið að íslenskir þjálfarar séu vel menntaðir og fljótir að tileinka sér nýjungar. Alla þessa þætti þarf að rannsaka betur. Skipulag íþróttagreina á grundvelli íþróttafélaga sem eiga sér sterkar rætur í nærsamfélaginu, hafa ýmsa mikilvæga kosti (Halldorsson, Helgason og Thorlindsson, 2012; Halldorsson, Thorlindsson og Katovich, 2014; Halldorsson, Thorlindsson og Sigfusdóttir, 2014; Thorlindsson, Bjarnason og Sigfusdóttir, 2007; Thorlindsson, Valdimarsdóttir og Jonsson, 2012)

sem vert væri að skoða betur. Í stuttu máli má segja að heildarskipulag íþróttamála sé gott á Íslandi og vel sé að þjálfun barna og unglinga staðið. Í þessu sambandi er rétt að geta þess að íþróttapátttaka er mjög almenn og vaxandi hér á landi. Það liggur í hlutarins eðli að hagræn áhrif íþróttastarfs haldast í hendur við þátttöku og áhuga á íþróttum. Það má því gera ráð fyrir því að hagræn áhrif íþróttastarfs hér á landi eigi eftir að aukast á næstu árum.

Það má hins vegar alltaf gera betur. Það eru enn stórir veikleikar í íþróttaskipulaginu sem brýnt er að taka til athugunar. Mikilvægt er að athuga hvernig draga má úr brottfalli sem er mikið á tiltölulega litlu aldursbili unglingskeiðsins (Rúna H. Hilmarsdóttir, 2011b). Þá er mikilvægt að brúa bilið frá barna- og unglingsíþróttum annars vegar yfir í afreksmennsku og hins vegar yfir í almenningsíþróttir. Hér er staðan mjög breytileg eftir íþróttagreinum. Í einstaklingsíþróttunum gæti stækkun afrekssjóðs breytt miklu. Hvað boltagreinarnar varðar væri t.d. mikilvægt að leggja meira fjármagn og meiri vinnu í skipulag unglingslandsliða. Síðast en ekki síst er brýnt að glata ekki heildarsýn og mikilvægt er að freista þess að láta hinar ýmsu íþróttagreinar og ólíka flokka íþróttanna vinna betur saman. Einn styrkur barna- og unglingsstarfsins er að iðkendum gefst færi á því að prófa fleiri en eina grein íþróttanna. Þekking og þjálfunaraðferðir sem verður til í einni íþróttagrein geta nýst vel í öðrum greinum. Vaxandi þátttaka í almenningsíþróttum eykur veg og virðingu þeirra sem og skilning á mikilvægi afreksíþróttanna. Á móti auka afreksíþróttir áhuga barna, unglinga og almennings á íþróttum. Allt of oft hefur ólíkum íþróttagreinum og ólíkum flokkum íþróttastarfsins verið stillt upp eins og um andstæða hagsmuni sé að ræða. Þetta er oftast en ekki á misskilningi byggt. Það er eitt af verkefnum framtíðarinnar að tengja þessa ólíku þætti íþróttastarfsins saman þannig að úr verði íþróttastarf sem skilar fleira afrekssólki, bætir lýðheilsu, býður upp á góða skemmtun, fjölbreytta afþreyingu fyrir ferðamenn og leggur grunn að framleiðslu á íþróttavörum.

Í stefnu mennta- og menningarmálaráðuneytisins í íþróttamálum frá 2011 (Mennta- og menningarmálaráðuneytið, 2011) kemur fram að stjórnvöld vildu efla íþróttir á Íslandi og skipa þeim verðugan sess í íslensku þjóðlífi. Þar var hvort tveggja tekið fram að mikilvægt væri að auka þátttöku almennings í íþróttum og hreyfingu hverskonar sem og að efla keppnis- og afreksíþróttir hér á landi. Þessi skýrsla rennir stoðum undir þá sýn sem sett er fram í stefnunni - því meira sem í íþróttastarfið er lagt, því meiri er hinn hagræni ávinningur.

11. HEIMILDIR

- Akraneskaupsstaður. (2010). *Skýrsla starfshóps um uppbyggingu íþróttamannvirkja á Akranesi*. Sótt 05.06.2012 af: http://www.akranes.is/Files/Skra_0045411.pdf
- Arctic Open. (2012). *Information*. Sótt af: <http://www.arcticopen.is/en/information> (Þarf að vera dagsetning á hvenær sótt?)
- Ashton, J.K., Gerrard, B. & Hudson, R. (2003). Economic impact of national sporting success: Evidence from the London stock exchange. *Applied Economic Letters*, 10: 783-785.
- Audrain-McGovern, J., Rodriguez, D., Tercyak, K.P., Neuner, G. & Moss, H.B. (2006). The impact of self-control indices on peer smoking and adolescent smoking progression. *Journal of Pediatric Psychology*, 31(2): 139-151.
- Baade, R.A. og Matheson, V.A. (2012). An evaluation of the economic impact of National Football League mega-events. *Sports Economics, Management and Policy*, 2: 243-258.
- Baranowski, T.; Anderson, C. og Carmack, C. (2000). Mediating variable framework in physical activity interventions: How are we doing? How might we do better? *American Journal of Preventive Medicine*, 15(4): 266-297.
- Barros, C.P., Butler, R. & Correia, A. (2010). The length of stay of golf tourism: A survival analysis. *Tourism Management*, 31(1): 13-21. Sótt af http://ac.els-cdn.com/S0261517709000375/1-s2.0-S0261517709000375-main.pdf?_tid=47fd18a2-0198-11e2-a86a-00000aacb35e&acdnat=1347976612_640dd7a972f5edacd45f17dd0cc99911
- Bava, S. & Tapert, S.F. (2010). Adolescent brain development and the risk for alcohol and other drug problems. *Neuropsychology Review*, 20: 398-413.
- Becker, H. (1974). Art as collective action. *American Sociological Review*, 39(6): 767-776.
- Capacent Gallup. (2007). Hagir og viðhorf eldri borgara: Viðhorfsrannsókn. Sótt af: <http://www.velferdarraduneyti.is/media/acrobat-skjol/Rannsokn-a-hogum-eldri-borgara-2007-landid-allt.pdf> (þarf að vera dagsetning á hvenær sótt?)
- Cashmore, E. (2010). *Making sense of sports*. New York: Routledge.
- Chassin, L., Dimitrieva, J., Modecki, K., Steinberg, L., Cauffman, E., Piquero, A.R., Knight, G.P. & Losoya, S.H. (2010). Does adolescent alcohol and marijuana use predict suppressed growth in psychosocial maturity among male juvenile offenders? *Psychology Addictive Behaviors*, 24(1): 48-60.
- Coakley, J. (2007). *Sports in society: Issues and controversies*. London: McGraw Hill.
- Coakley, J. & Pike, E. (2009). *Sports in society: Issues and controversies*. London: McGraw Hill.
- Coleman, J.S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *The American Journal of Sociology*, 94: 95-120.

- Crum, B.J. (1991a). *Over versporting van de samenleving* [About the sportification of society]. Rijswijk: WVC.
- Crum, B.J. (1991b). 'Sportification' of society and internal sports differentiation. *Spel en Sport*, 1: 2-7.
- DeKnop, P., Engström, L-M., Skirstad, B. & Weiss, MR. (ritsj.) (1996). *Worldwide trends in youth sport*. Champaign Il : Human Kinetics.
- DeKnop, P. (2004). Total quality, a new issue in sport tourism policy. *Journal of Sport Tourism*, 9(4): 303-314.
- Downward, P., Dawson, A. og Dejonghe, T. (2009). *Sports economics: Theory, evidence and policy*. Amsterdam: BH.
- DV.is. (2010). Gylfi Þór kaupir bát og kvóta fyrir hálfan milljarð með föður sínum. Sótt af: <http://www.dv.is/folk/2010/12/2/gylfi-thor-kaupir-bat-og-kvota-fyrir-halfan-milljard-med-fodur-sinum/>
- Eidfaxi.is (2014). Spenna vegna landsmóts. <http://www.eidfaxi.is/frettir/110499/>
- Ferðamálastofa (2013). Ferðapjónusta á Íslandi í tölum, apríl 2013. Sjá á: www.ferdamalastofa.is/static/files/ferdamalastofa/talnaefni/ferdatjon_tolum_april_2013_m_fors.pdf
- Fraser-Thomas, J.L, Cote, J. & Deakin, J. (2005). Youth sport programs: An avenue to foster positive youth development. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 10(1): 19-40.
- Gerður Þóra Björnsdóttir (2012). *Þjóðhagsleg áhrif Reykjavíkumaraþons: Kostnaðarábatagreining*. Óbirt BS-ritgerð, Háskóli Íslands, Félagsvísindasvið. Sótt 12.09.12 af <http://hdl.handle.net/1946/10558>
- Gísladóttir, T., Matthíasdóttir, A. & Kristjansdóttir, H. (2013). The effect of adolescents' sports club participation on self-reported mental and physical conditions and future expectations. *Journal of Sports Sciences*, 31(10): 1139-1145.
- Gísli B. Björnsson. (2004). *Íslenski hesturinn*. Reykjavík: Mál og Menning.
- Gratton, C., Dobson, N. & Shibli, S. (2000). The economic importance of major sports events: A case-study of six events. *Managing Leisure*, 5(1): 17-28.
- Gratton C. & Taylor, P. (2001). *Economics of sport and recreation*. London: Taylor & Francis.
- Gregory, S. (2012). The most important team in the Olympics? Why, It's Icelandic handball. *Time.com*. Sótt af: <http://olympics.time.com/2012/07/30/the-most-important-team-at-the-olympics-why-its-icelandic-handball/> (þarf að vera dagsetning á hvenær sótt?)
- Guðmundur Björn Þorbjörnsson. (2012). „Íþróttastarf mun hverfa af landsbyggðinni“. *Bæjarins Besta*. Sótt 01.09.2012 af <http://bb.is/Pages/26?NewsID=177015>.

- Guðmundur Finnbogason. (1933). *Íslendingar: Nokkur drög að þjóðarlýsingu*. Reykjavík: Menningarsjóður Reykjavíkur.
- Guðmundur K. Magnusson, Gunnar Valgeirsson og Thorolfur Thorlindsson. (1989). *The economic significance of sport in Iceland*. Strasbourg: Council of Europe.
- Guttman, A. (2004a). *Sports: The first five millennia*. Amherst, Mass.: University of Massachusetts Press.
- Guttman, A. (2004b). *From ritual to record: The nature of modern sports*. New York: Columbia University Press.
- Hagstofa Íslands (2014). Sjá nánar á www.hagstofa.is
- Haflíði Breiðfjörð. (2006). *Er ferðakostnaður ástæða fárra liða utan af landi?* Sótt 01.08.2012 af <http://www.fotbolti.net/fullStory.php?id=41410#ixzz254LKzd98>
- Hagfræðistofnun Háskóla Íslands. (2003). *Kostnaður vegna reykinga á Íslandi árið 2000: Skýrsla til Tóbaksvarnarnefndar*. Reykjavík: Hagfræðistofnun Háskóla Íslands.
- Haldorsson, V., Helgason, A. & Thorlindsson, T. (2012). Attitudes, commitment and motivation amongst Icelandic elite athletes. *International Journal of Sport Psychology*, 43: 241-254.
- Haldorsson, V., Thorlindsson, T. & Sigfusdóttir, I.D. (2014). Adolescent sport participation and alcohol use: The importance of sport organization and the wider social context. *International Review for the Sociology of Sport*, 49(3/4): 311-330.
- Haldorsson, V., Thorlindsson, T. & Katovich, M. (2014). The role of informal sport: The local context and the development of elite athletes. *Studies in Symbolic Interaction*, 42: 133-160.
- Hartmann, D. & Kwauk, C. (2011). Sport and development: An overview, critique, and reconstruction. *Journal of Sport and Social Issues*, 35(3): 284-305.
- Higham, J. & Hinch, T. (2002). Tourism, sport and seasons: the challenges and potential of overcoming seasonality in the sport and tourism sectors. *Tourism Management*, 23(2): 175-185. Sótt 01.08.2012 af http://ac.els-cdn.com/S0261517701000462/1-s2.0-S0261517701000462-main.pdf?_tid=675567e4-0199-11e2-a61f-00000aab0f27&acdnat=1347977095_c60cc3832e0b6dba08533fd38eccb843
- Hone, P. (2005). *Assessing the contribution of sport to the economy* (Working Paper series): School of Accounting Economics and Finance. Deakin University. Sótt 02.06.2012 af <http://www.deakin.edu.au/buslaw/aef/workingpapers/papers/2005-11.pdf>
- Hone, P. & Silvers, R. (2006). Measuring the Contribution of Sport to the Economy. *Australian economic review*, 39(4): 412-419.
- Íþróttabandalag Reykjavíkur. (2008). *Könnun á íþróttaiðkun Reykvíkinga*. Reykjavík: ParX Viðskiptaráðgjöf IBM.
- Íþróttta- og Ólympíusamband Íslands. (2012). *Skipulag ÍSÍ*. Sótt 09.09.2012 af <http://isi.is/pages/umisi1/skipulag/>
- Johannsson, E., Arngrimsson, S.A., Thorsdóttir, I. & Sveinsson, T. (2006). Tracking of

overweight from early childhood to adolescence in cohorts born 1988 and 1994: Overweight in a high birth weight population. *International Journal of Obesity*, 30: 1265-1271.

Knattspyrnusamband Íslands. (2013). *Ársreikningur samstæðu 2012*. Reykjavík: Knattspyrnusamband Íslands.

Kirk, D., Carlson, T., O'Connor, A., Burke, P., Davis, K. & Glover, S. (1997). The economic impact on families of children's participation in junior sport. *Australian journal of science and medicine in sport*, 29(2): 27.

Kumar, K. (2014). Tourism's sporting chance. *China Daily: European weekly*. May-2-8. Bls. 8.

Kuper, S. (2012). Handball gives Iceland key to existence. *Ft.com* Sótt af: (<http://www.ft.com/intl/cms/s/0/32681b46-e0ae-11e1-8d0f-00144feab49a.html#axzz2Tuyqk26D>).

Kuper, S. & Szymanski, S. (2014). *Soccernomics*. London: HarperCollins.

Lee, C-K. & Taylor, T. (2005). Critical reflections on the economic impact assessment of a mega-event: The case of 2002 FIFA World Cup. *Tourism Management*, 26: 595-603.

Leeds, M.A. & von Allmen, P. (2011). *The economics of sport*. Boston: Pearson.

Lisha, N.E. & Sussman, S. (2010). Relationship of high school and college sport participation with alcohol, tobacco, and illicit drug use: A review. *Addictive Behaviors*, 35(5): 399-407.

Magnusson, G. (2001). The internationalization of sports: The case of Iceland. *International Review for the Sociology of Sport*, 36: 59-69.

Maguire, J. (1999). *Global sport: Identities, societies, civilizations*. Cambridge: Polity Press.

Margrét Valdimarsdóttir, Stefán Hrafn Jónsson, Hólmfríður Þorgeirsdóttir, Elva Gísladóttir, Jón Óskar Guðlaugsson & Þórólfur Þórlindsson. (2009). *Líkamsþyngd og holdafar fullorðinna Íslendinga frá 1990 til 2007*. Reykjavík: Lýðheilsustöð.

Marsh, H.W. & Kleitman, S. (2003). School athletic participation: Mostly gain with little pain. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 25: 205-228.

Mennta- og menningarmálaráðuneytið. (2011). *Stefnumótun Mennta- og menningarmálaráðuneytis í íþróttamálum*. Reykjavík: Mennta- og menningarmálaráðuneytið.

http://www.menntamalaraduneyti.is/media/MRN-pdf/Stefnumotun_mrn_ithrottir_low.pdf.

MMR/Markaðs- og miðlarannsóknir ehf. (2012). *Ferðalög Íslendinga (ferðalög Íslendinga 2011 og ferðaáform þeirra 2012)*. Reykjavík: Ferðamálastofa. Sótt 01.08.2012 af <http://ferdamalastofa.is/upload/files/Innanlandsk%C3%B6nnun%202012%20m%20bookmarks.pdf>

Morgunblaðið. (2013). Knattspyrnukappi í ferðaþjónustu. Sótt af: http://mestlesid.is/les/www.mbl.is/frettir/innlent/2013/10/12/knattspyrnukappi_i_ferdathjonustu/

Nana, G., Sanderson, K. & Goodchild, M. (2002). *Economic impact of sport: Report to Hong Kong Sports development board*. Wellington: Business and Economic Research

- Limited.
- Nichols, G. & Shepherd, M. (2006). Volunteering in sport: the use of ratio analysis to analyse volunteering and participation. *Managing Leisure*, 11(4): 205-216.
- Óskar Örn Guðbrandsson. (2013). *Tölfræði 2011: Tölur um starfsemi íþróttahreyfingarinnar á árinu 2011, ásamt yfirliti um íþróttaiðkun 1994-2011*. Reykjavík: Íþróttta- og Ólympíusamband Íslands.
- Preuss, H. (2005). The economic impact of visitors at major multi-sport events. *European Sport Management Quarterly*, 5: 281-301.
- Putnam R.D. (1993). The prosperous community: Social capital and public life. *The American Prospect*, 4(13): 11-18.
- Rannsóknir & greining. (2012). *Ungt fólk 2012: Menntun, menning, íþróttir, tómstundir, hagir og líðan nemenda í 8., 9. og 10. bekk*. Reykjavík: Mennta- og Menningarmálaráðuneytið.
- Rannsóknir & greining. (2013). *Ungt fólk 2013: Menntun, menning, íþróttir, tómstundir, hagir og líðan nemenda í 5., 6. og 7. bekk*. Reykjavík: Mennta- og Menningarmálaráðuneytið.
- Rodriguez, D. & Audrain-McGovern, J. (2004). Team sport participation and smoking: Analysis with general growth mixture modeling. *Journal of Pediatric Psychology*, 29(4): 299-308.
- Rolandsson, M. & Hugoson, A. (2003). A changes in tobacco habits: A prospective longitudinal study of tobacco habits among boys who play ice hockey. *Swedish Dental Journal*, 27(4): 175-184.
- Rúna H. Hilmarsdóttir. (2011a). *Tölfræði 2009: Tölur um starfsemi Íþróttahreyfingarinnar á árinu 2009, ásamt yfirliti um íþróttaiðkun 1994-2009*. Reykjavík: Íþróttta- og Ólympíusamband Íslands. Sótt 26.09.2012 af <http://isi.is/content/files/public/skjol/Rit/Tolfraedi/T%C3%B6lfr%C3%A6%C3%B0irit%202009.pdf>
- Rúna H. Hilmarsdóttir. (2011b). Íþróttapátttaka og brottfall: Greining á íþróttapátttöku barna og unglunga fæddra 1990 og 1995 á árunum 1994-2009. Óbirt M.A. ritgerð við Heilbrigðisvísindasvið Háskóla Íslands.
- Rögnvaldur Guðmundsson. (2012). *Gestir á Pæjumóti, Shellmóti og Þjóðhátíð 2012*. Hafnarfjörður: Rannsóknir og ráðgjöf ferðaþjónustunnar.
- Sage, G. (1998). Does sport affect character development in athletes? *Journal of Physical Education, Recreation and Dance*, 69(1): 15-18.
- Sampson, R.J. & Groves, W.B. (1989). Community structure and crime: Testing social-disorganization theory. *American Journal of Sociology*, 94(4): 774-802.
- Sampson, R.J, Raudenbush, S.W. & Earls, F. (1997). Neighborhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy. *Science*, 277(5328): 918-924.
- Sampson, R.J, Morenoff, J.D. & Earls, F. (1999). Beyond social capital: Spatial dynamics of collective efficacy for children. *American Sociological Review*, 64(5): 633-660.

- Seippel, Ø. (2006). Sport and social capital. *Acta Sociologica*, 49(2): 169-183.
- Sindri Sverrisson. (2014). Bandaríkin toga til sín. *Morgunblaðið*, 27. nóvember, Íþróttir, bls. 2-3.
- Samgönguráðuneytið.** (2003). Nefnd um viðbótarfjáröflun til reiðvega. Reykjavík: Samgönguráðuneytið.
- Sport England. (2003). *Sports Volunteering in England 2002*. London: Sport England.
- Steinunn Hrafnisdóttir, Guðbjörg Andrea Jónsdóttir og Óskar H. Kristmundsson (2014). Þátttaka í sjálfboðaliðastarfi á Íslandi. *Stjórnmal & stjórnsýsla*, 10(2): 427-444.
- Thorlindsson, T. (1989). Sport participation, smoking and drug and alcohol use among Icelandic youth. *Sociology of Sport Journal*, 6(2): 136-143.
- Thorlindsson, T. (2014). The quest for a sociological perspective on sport and positive development. Presentation at the 27th conference of the Nordic Sociological Association, Exploring Blind Sports, in Lund, Sweden.
- Thorlindsson, T. & Vilhjalmsón, R. (1991). Factors related to cigarette smoking and alcohol use among adolescents. *Adolescence*, 26(102): 399-418.
- Thorlindsson, T., Bjarnason, T. & Sigfusdóttir, I.D. (2007). Individual and community processes of social closure: A study of adolescent academic achievement and alcohol use. *Acta Sociologica*, 50(2): 161-178.
- Thorlindsson, T. & Halldórsson, V. (2010). Sport, and the use of anabolic androgenic steroids among Icelandic high school students: A critical test of three perspectives. *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy*, 5: 32.
- Thorlindsson, T. & Halldórsson, V. (óbirt handrit). The social organization and the cultural production of a successful sport tradition: A case study of Icelandic handball.
- Thorlindsson, T., Valdimarsdóttir, M. & Jonsson, S.H. (2012). Community social structure, social capital and adolescent smoking: A multi-level analysis. *Health & Place* 18(4): 796-804.
- Tischer, U., Hartmann-Tews, I. & Combrink, C. (2011). Sport participation of the elderly – the role of gender, age, and social class. *European Review of Aging and Physical Activity*, 8(2): 83-91.
- Ungmennafélag Íslands (2010). *Um UMFÍ*. Sótt 26.09.2012 af http://www.umfi.is/umfi09/veftre/umfi/um_umfi/
- Veltri, F. R., Miller, J. & Harris, A. (2009). Club sport national tournament: economic impact of a small event on a mid-size community. *Recreational Sports Journal*, 33(2): 119-128.
- Viðar Halldórsson. (2014). Íþróttapátttaka íslenskra ungmenna: Þróun íþróttapátttöku og greining á félagslegum áhrifaþáttum. *Netla: Vef tímarit um uppeldi og menntun*. Sótt af: <http://netla.hi.is/greinar/2014/ryn/007.pdf>

- Viðskiptablaðið. (2014). Stefna á 17,6 milljarða fjárfestingu í hótelum. Sótt af: <http://www.vb.is/frettir/101220/>
- Visir.is. (2011). Arnar og Bjarki reisa raðhús á Langanesi. Sótt af: <http://www.visir.is/arnar-og->
- Wilcox, R.C. & Andrews, D.L. (2003). Sport in the city: Cultural, economic and political portraits. Í R.C. Wilcox, D.L. Andrews, R. Pitter & R.L. Irwin (Ritstj.), **Sporting dystopias: The making and meaning of urban sport cultures**. Albany, N.Y.: State University of New York Press.
- Wolensky, N. & Wieting, S.G. (2005).
- Wolsey, C., Abrams, J. & Bramham, P. (2001). **Understanding the leisure and sport industry**. Harlow: Longman.
- Woods, R.B. (2011). **Social issues in sport**. Champaign Il: Human Kinetics.
- Zhang, L. & Zhao, S. X. (2009). City branding and the Olympic effect: A case study of Beijing. **Cities**, 26(5): 245-254.
- Þórdís Lilja Gísladóttir. (2006). **Hagrænt gildi íþróttar í íslensku nútímasamfélagi**. Óbirt MA-ritgerð, Háskólinn á Bifröst.
- Þórður Snær Júlíusson. (2014). Sigur Íslands á forsiðum miðla út um allan heim. Sótt af: <http://kjarninn.is/sigur-islands-a-forsidum-midla-ut-um-allan-heim>.
- Þórólfur Þórlindsson, Þorlákur Karlsson & Inga Dóra Sigfúsdóttir. (1994). **Um gildi íþróttar fyrir íslensk ungmenni**. Reykjavík: Rannsóknastofnun uppeldis- og menntamála.
- Þórólfur Þórlindsson, Inga Dóra Sigfúsdóttir, Jón Gunnar Bernburg & Viðar Halldórsson. (1998). **Vímuefnaneysla ungs fólks: Umhverfi og aðstæður**. Reykjavík: Rannsóknastofnun uppeldis- og menntamála.
- Þórólfur Þórlindsson, Kjartan Ólafsson, Viðar Halldórsson & Inga Dóra Sigfúsdóttir. (2000). **Félagsstarf og frístundir íslenskra ungmenna**. Reykjavík: Æskan.